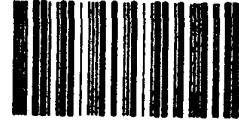

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026800265529

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ-ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ**

31
ΜΠΛΕ

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟΚΜΑΚΗ ΒΑΪΑ

**Η ΑΡΜΟΝΙΑ ΟΡΙΣΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΒΛΑΧΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2001

**Ο ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΒΛΑΧΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΑΡΜΟΝΙΑ ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΤΩΝ ΟΝΤΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

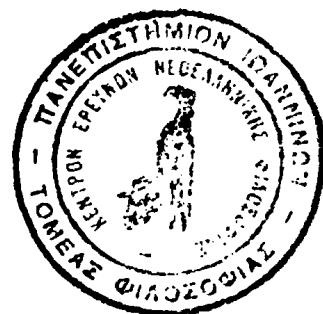
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ"

© Βαΐα Τοκμάκη, Ιωάννινα 2001

ΒΑΙΑ ΤΟΚΜΑΚΗ

**Ο ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΒΛΑΧΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΑΡΜΟΝΙΑ ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΤΩΝ ΟΝΤΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2001

Συμβουλευτική Επιτροπή:

1. Νίκος Κ. Ψημμένος
2. Παναγιώτης Νούτσος
3. Κώστας Πέτσιος

«Η έγκρισις διδακτορικής διατριβής υπό της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλοί αποδοχήν των γνώμων του συγγραφέως».

(Ν. 5343/32, άρθρο 202/2).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΑΡΧΑΙΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

GERASIMOS VLACHOS AND HIS BOOK HARMONIA DEFINITIVE OF BEINGS: The issue of the sources (Summary)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Βιογραφικό Σημείωμα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η συγγραφή της παρούσας εργασίας έγινε δυνατή χάρη στην άριστη συνεργασία και τις πολύτιμες συμβουλές που αφειδώς μου προσφέρθηκαν από όλα τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής.

Αισθάνομαι, λοιπόν, την ανάγκη να ευχαριστήσω, καταρχήν τον επιβλέποντα την εργασία μου κ. Νίκο Ψημμένο, για την καθοδήγηση, τις ευδόκιμες παρατηρήσεις του, τον χρόνο που μου διέθεσε, καθώς επίσης και για την αμέριστη υποστήριξη και ενθάρρυνση που πάντα μου προσέφερε στις δύσκολες στιγμές.

Εξίσου θερμές είναι οι ευχαριστίες μου και στα υπόλοιπα μέλη της συμβουλευτικής επιστροφής, τον κ. Παναγιώτη Νούτσο, για τις εύστοχες επισημάνσεις και την κατανόησή του και τον κ. Κωσταντίνο Πέτσιο για την κατανόησή του και τις καίριες υποδείξεις του, που πάντα αποτελούσαν πρόκληση για βελτίωση της εργασίας μου. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω και τον κ. Γρηγόρη Καραφύλλη, για την υποστήριξη και την εμπύχωση που μου προσέφερε.

Βαΐα Τοκμάκη

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το 2001 συμπληρώθηκαν τριακόσια σαράντα χρόνια από την ημέρα της έκδοσης στη Βενετία του έργου του ιερομονάχου και διδασκάλου Γερασίμου Βλάχου, *Ἄρμονία ὀριστικῆ τῶν ὄντων*. Ωστόσο, οι μελετητές, οι οποίοι ασχολήθηκαν συστηματικά με το περιεχόμενο και τη χρησιμότητα του έργου αυτού, δεν ήταν πολλοί. Όσοι ενδιαφέρθηκαν για την *Ἄρμονία* αρκέστηκαν κατά κανόνα στην επιγραμματική καταγραφή της δομής και στη συνοπτική απόδοση του περιεχομένου της.

Εξαιρέση αποτελεί η μονογραφία του Βασιλείου Ν. Τατάκη¹ για τον Γεράσιμο Βλάχο, η οποία στο τελευταίο της κεφάλαιο φιλοξενεί μια σύντομη, αλλά εξαιρετικά ενδιαφέρουσα παρουσίαση της *Ἄρμονίας*. Εξαιτίας της συντομίας της η παρουσίαση αυτή –αλλά και ο διαφορετικός προσανατολισμός του Τατάκη, ο οποίος ενδιαφέρεται κυρίως για τον συγγραφέα και τα στοιχεία που προκύπτουν για τον ίδιο μέσα από το σύγγραμμά του και όχι τόσο για το σύγγραμμα αυτό καθ' αυτό– αφήνει πολλά αναπάντητα ερωτήματα ως προς το είδος, τη δομή, τη σκοπιμότητα και την χρησιμότητα του έργου, αλλά και ως προς την αξία του εν γένει.

Σ' αυτά τα ερωτήματα επιχειρεί να δώσει απαντήσεις η παρούσα μελέτη, η οποία υποβάλλεται ως μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία στον Τομέα Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Η εργασία αποτελεί τον καρπό μιας τρίχρονης έρευνας και, όπως υποδηλώνει και ο τίτλος της, αναφέρεται στον Γεράσιμο Βλάχο τον Κρήτα, μια από τις πλέον αξιοπρόσεκτες μορφές των νεοελληνικών γραμμάτων γενικά και της νεοελληνικής φιλοσοφίας ιδιαίτερα· ασχολείται ειδικότερα με το έργο *Ἄρμονία ὀριστικῆ τῶν ὄντων*, το οποίο στην ελληνική φιλοσοφική γραμματεία αποτελεί και το ακροτελεύτιο δείγμα της μακραίωνης δοξογραφικής παράδοσης.

Η εργασία διαρθρώνεται ως εξής: μετά τον πρόλογο και την εισαγωγή, ακολουθεί το πρώτο κεφάλαιο, στο οποίο με αδρές γραμμές κατα-

¹ Βλ., Β. Ν. Τατάκης, *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρήτης (1605/7-1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελλ. Ινστ. Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ.5, Βενετία 1973, σσ. 36 – 54.

γράφεται η ζωή και η δράση του Γερασίμου Βλάχου και γίνονται κάποιες σύντομες αναφορές στα στάδια της συγγραφικής του παραγωγής. Το κεφάλαιο στοχεύει στη διαμόρφωση από τον αναγνώστη μιας πρώτης συνολικής εικόνας για την προσωπική και συγγραφική πορεία, την οποία ακολούθησε ο Βλάχος.

Το δεύτερο κεφάλαιο φιλοξενεί μία αναλυτική παρουσίαση της δομής της *Άρμονίας*· εδώ παρατίθενται λεπτομερώς οι επιμέρους ενότητες που συγκροτούν το έργο συνοδευόμενες από σύντομα ερμηνευτικά - επεξηγηματικά σχόλια που αναδεικνύουν και την λογική, η οποία διέπει τη σειρά με την οποία παρουσιάζονται.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι πηγές της *Άρμονίας*. Η διερεύνηση των πηγών κινείται σε δύο άξονες. Αρχικά επιχειρείται μία καταγραφή των πηγών, από τις οποίες ο Βλάχος επηρεάστηκε ως προς τη σύλληψη και τη σύνθεση του έργου με τη συγκεκριμένη μορφή. Στη συνέχεια γίνεται μία προσπάθεια να παρουσιαστούν λεπτομερώς όλες εκείνες οι πηγές, στις οποίες ανέτρεξε ο συγγραφέας στην προσπάθειά του να συγκεντρώσει το κατάλληλο υλικό για τη σύνθεση του έργου του.

Η εργασία ολοκληρώνεται με το τέταρτο μέρος, το οποίο φέρει τον τίτλο «συμπεράσματα» και στο οποίο επιχειρείται μια συνολική κριτική αποτίμηση της *Άρμονίας*.

Τέλος, το παράρτημα περιλαμβάνει ένα συνοπτικό κατάλογο, στον οποίο καταγράφονται τα σημαντικότερα έργα, τα οποία ο Βλάχος κληροδότησε στη νεοελληνική γραμματεία. Για τη σύνταξη του καταλόγου αυτού ως οδηγός χρησιμοποιήθηκε κυρίως ο αντίστοιχος κατάλογος του Β. Ν. Τατάκη², στη γνωστή μονογραφία του για το Βλάχο. Συγκρίνοντας τον κατάλογο αυτό με τους υπόλοιπους -όπως του Σάθα³, του Δημητρακόπουλου⁴ και του Σπυριδάκη⁵- διαπιστώθηκε ότι πέρα από το ότι είναι ο πιο πρόσφατος, είναι παράλληλα και ο πληρέστερος και πλέον ακριβής.

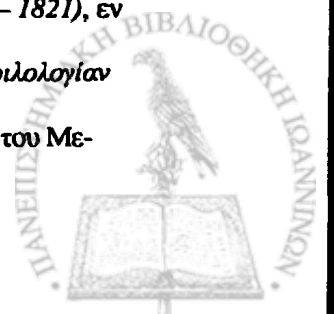
Επιπλέον, στο παράρτημα κατατίθεται ένας ακόμη κατάλογος, ο οποίος περιλαμβάνει συνοπτικά βιογραφικά σημειώματα των λογίων από τους οποίους ο Βλάχος αντλεί ορισμούς για τη σύνθεση της *Άρμονίας* του, μαζί με κάποια από τα σημαντικότερα έργα τους -η παράθεση του καταλόγου αυτού κρίθηκε απαραίτητη καθώς ένα βασικό κομμάτι της αξίας του συγγράμματος πηγάζει από την αξία και την επιστημονική εγκυρότητα των έργων των συγκεκριμένων λογίων. Επιπλέον, στο παράρτημα

² Βλ., Β. Ν. Τατάκης, ό.π., σσ. 36 - 54.

³ Βλ., Κ. Ν. Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία, Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας (1453 - 1821)*, εν Αθήναις 1868, σσ. 337 - 338.

⁴ Βλ., Ανδρόνικος Κ. Δημητρακόπουλος, *Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνισήν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*, εν Λειψία, τύποις Μέτζερ και Βίττιγ, σσ. 53 - 58.

⁵ Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, *Γεράσιμος Βλάχος (1605/7 - 1685)*, ανατ. από την Επετηρίδα του Μεσαιωνικού αρχείου, τομ. 8, Αθήνα 1949, σσ. 86 - 106.

βρίσκονται τέσσερις εικόνες, οι οποίες αναπαριστούν· Η πρώτη, την προσωπογραφία του Βλάχου, η οποία προέρχεται από την Συλλογή του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας, η δεύτερη και η τρίτη το Σιναϊτικό μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης στο Ηράκλειο κατά το έτος 1900 και σήμερα και η τέταρτη την προμετωπίδα της *Άρμονίας*.

Βαία Τοκμάκη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ζωή και η δράση του κρητικού ιερωμένου και διδασκάλου, Γερασίμου Βλάχου, καλύπτει μία ευρεία περίοδο περίπου 80 χρόνων (1605/7 – 1685) η οποία περιλαμβάνει σχεδόν ολόκληρο τον 17^ο αιώνα. Η περίοδος αυτή υπήρξε εξαιρετικά δύσκολη και ταραχώδης για τον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, αλλά κυρίως για την ιδιαίτερη πατρίδα του Βλάχου, το πολύπαθο νησί της Κρήτης⁶. Οι Τούρκοι ύστερα από την κατάληψη της Ρόδου και της Κύπρου, έστρεψαν τις δυνάμεις τους εναντίον της Κρήτης περί το 1645, οπότε και εισέβαλαν στο νησί. Οι Κρητικοί στο πλευρό των Βενετών και των Γάλλων –των έως τότε κατακτητών του νησιού- πολέμησαν γενναία και με περισσή αυτοθυσία. Μετά και την πτώση, όμως, του φρουρίου του Ρεθύμνου, το σύνολο των στρατιωτικών δυνάμεων των Τούρκων επικεντρώθηκε στην κατάληψη του Μεγάλου Λιμανιού, δηλαδή του Ηρακλείου: Η πολιορκία του Χάντακα διήρκεσε πολλά χρόνια με αποτέλεσμα η καταπόνηση και η σωματική και ψυχική εξαθλίωση των πολιορκούμενων να οδηγήσει το Σεπτέμβριο του 1669 στις τελικές διαπραγματεύσεις για την παράδοση ολόκληρης της νήσου Κρήτης στους εισβολείς.

Οι συνέπειες από την κατάληψη του νησιού από τους Οθωμανούς ήταν τραγικές για τους κατοίκους και, όπως ήταν αναμενόμενο, ο τουρκικός ζυγός υπήρξε οδυνηρός τόσο σε πολιτικό και κοινωνικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Ανυπολόγιστες όμως υπήρξαν οι συνέπειες της τουρκικής κατάκτησης κυρίως στην πνευματική, πολιτισμική και εκπαιδευτική παράδοση της Κρήτης. Η Κρήτη στα μέσα του 16^{ου} και τις αρχές του 17^{ου} αιώνα αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες εστίες καλλιέργειας και ανάπτυξης των γραμμάτων και των τεχνών, ένα πραγματικό λίκνο πολιτισμού, μέσα στον υπόδουλο ελλαδικό χώρο. Τόσο λαμπρή, μάλιστα, υπήρξε η πνευματική πρόοδος του νησιού ώστε την περίοδο εκείνη –γύρω στο 1599- να ιδρυθεί στο Χάντακα από τον Ανδρέα Κορνάρο η

⁶ Βλ., Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία (1204 – 1940)*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 70 – 71.

περίφημη Ακαδημία των Estravaganti ή Stravaganti⁷ (των Υπερβολικών), στην οποία φοιτούσαν πολλοί Έλληνες λόγιοι.

Ωστόσο, λόγω των απάνθρωπων συνθηκών που επικρατούσαν στο νησί -τόσο πριν, αλλά κυρίως μετά την τουρκική εισβολή- πολλοί Κρητικοί λόγιοι αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στη Βενετία, όπου και σπούδασαν σε ιταλικά -και όχι μόνο- πανεπιστήμια πυκνώνοντας έτσι τις πνευματικές σχέσεις Κρήτης - Βενετίας. Η προσφορά των λογίων αυτών στο νησί τους αλλά και σε ολόκληρο το Γένος υπήρξε τεράστια γιατί αφενός με την αποδημία τους συνέβαλαν ουσιαστικά στη μεταφύτευση του αρχαίου ελληνικού και βυζαντινού πολιτισμού στη Δύση και αφετέρου γιατί με τη δράση τους εκεί συντέλεσαν στην συνέχιση της ανάπτυξης και της καλλιέργειας των ελληνικών γραμμάτων. Ταυτόχρονα, η παρουσία των Ελλήνων λογίων στη Δύση κρίνεται εξαιρετικά σημαντική και σε καθαρά πολιτικό πεδίο καθώς, έχοντας διαρκώς στραμμένη την προσοχή τους προς την σκλαβωμένη πατρίδα τους, με ακαταπόνητες ενέργειες επεδίωκαν την προσέλκυση του ενδιαφέροντος και την ενημέρωσή των Ευρωπαίων πολιτικών, βασιλιάδων και ανθρωπιστών πάνω στο καυτό ζήτημα της απελευθέρωσης της Ελλάδας, με απώτερο στόχο τη συστράτευσή τους ενάντια στον Οθωμανό κατακτητή.

Δεν εκπλήσσει, επομένως, το γεγονός ότι στη Δύση και ιδιαίτερα στην Ιταλία κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα, ξεκινούν την λειτουργία τους διάφορα ελληνικά σχολεία, όπως το Collegio Greco, που ιδρύθηκε το 1576 στη Ρώμη, το Collegio Cottuniano, ή αλλιώς Κωττουνιανή Σχολή, που υπήρχε από το 1653 στη Πάδοβα και είχε ιδρυθεί μάλιστα από τον Έλληνα καθηγητή της Φιλοσοφίας στο τοπικό πανεπιστήμιο Ιωάννη Κωττούνιο· ακόμη την ίδια εποχή ανοίγει και το «Φλαγγινιανό Φροντιστήριο»⁸ στη Βενετία με δαπάνες του Κερκυραίου ευεργέτη Θωμά Φλαγγίνη και επίσης αρκετά άλλα.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι παρατηρώντας τη ζωή και τη δράση του Βλάχου μας δίνεται ταυτόχρονα η δυνατότητα να μελετήσουμε την πορεία της ελληνικής λογιόσύνης της περιόδου αυτής καθώς επίσης και των κινήσεων που πραγματοποιήθηκαν τότε, από αυτούς τους ανθρώπους του πνεύματος για την παιδεία του Γένους.

Μέσα σε αυτά τα δύσκολα χρόνια ο Βλάχος χάραξε την πορεία του με γνώμονα την επίτευξη τριών υψηλών στόχων. Ο πρώτος ήταν η διαρκής προσπάθειά του για την παιδεία του· ο δεύτερος στόχος του υπήρξε η προάσπιση της Ορθόδοξης Χριστιανικής πίστης, ενάντια στους κινδύνους που τον καιρό εκείνο την απειλούσαν· και τέλος τον τρίτο στόχο του Κρητικού διδασκάλου αποτελούσε η ενίσχυση του αγώνα που έδιναν οι συμπατριώτες του για την απελευθέρωση τους από τον Τουρκικό ζυγό,

⁷ Βλ., Β. Ν. Τατάκης, *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρής (1605/7-1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελλ. Ινστ. Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ.5, Βενετία 1973, σσ. 151 - 152.

⁸ Βλ., Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Η Φλαγγινειος Σχολή της Βενετίας*, Θεσσαλονίκη 1974.

καταβάλλοντας ταυτόχρονα προσπάθεια να ευαισθητοποιήσει και να κινητοποιήσει για το σκοπό αυτό τους μεγάλους χριστιανούς ηγεμόνες της Ευρώπης. Και στα τρία αυτά επίπεδα δράσης ο Βλάχος διακρίθηκε, όπως θα διαπιστώσουμε αναλυτικότερα στη συνέχεια, και τιμάται στην ιστορία τόσο ως διδάσκαλος και ιερωμένος όσο και ως ένθερμος πατριώτης. Ο Τατάκης κάνοντας έναν απολογισμό της ζωής και του έργου του Βλάχου τον χαρακτηρίζει πολύ εύστοχα ως «ένα φορέα θερμής πίστης και, τήν ἴδια ὥρα, έρευνητικό και συνθετικό νοῦ, έτοιμο νά δέχεται τό νέο, γιατί πρός αὐτό τόν φέρνει ἡ σκέψη του, χωρίς αὐτό νά κλονίζει τήν καλά θεμελιωμένη πίστη του. Πιο ὀλοκληρωμένος λοιπόν ἄνθρωπος και συνεχιστής τοῦ βυζαντινοῦ ἄνθρωπισμοῦ»⁹.

Στην παρούσα εργασία επιχειρούμε να προσεγγίσουμε τον Βλάχο ως διδάσκαλο και ειδικότερα ως συγγραφέα. Άλλωστε, όπως είναι γνωστό, η νεοελληνική παιδεία των χρόνων πριν από την απελευθέρωση του Γένους στόχευε κυρίως –αν όχι αποκλειστικά– στη διδασκαλία και την εκπαίδευσή του, και βρισκόταν σε μεγάλο βαθμό στα χέρια ανθρώπων της Εκκλησίας¹⁰. Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν, θα ασχοληθούμε με το έργο του Βλάχου, *Ἀρμονία ὀριστική τῶν ὄντων*, ένα από τα σημαντικότερα συγγράμματά του, το οποίο πέρα από τη μεγάλη επιστημονική και εκπαιδευτική του αξία κατέχει εξέχουσα θέση στο σύνολο της συγγραφικής του παραγωγής, καθώς αποτελεί το ένα από τα δύο μόνο έργα του, που πήραν το δρόμο για το τυπογραφείο.

Μέσα από το προοίμιο¹¹ κιάλας της *Ἀρμονίας* διακρίνουμε την μεγάλη αγάπη που έτρεφε ο Βλάχος για τη μάθηση και την αταλάντευτη πεποίθησή του ότι για τον άνθρωπο η γνώση είναι απαραίτητη πηγή ζωής και δύναμης· είναι αυτή που μπορεί να επιφέρει εσωτερική ισορροπία και ψυχική και πνευματική ανάταση στον άνθρωπο· είναι αυτή που τον εξυψώνει από την γήινη φύση του, φέροντάς τον πιο κοντά στο Θεό.

Στόχος αυτής της εργασίας, επομένως, είναι να προσπαθήσει να παρουσιάσει μία έκθεση των συστατικών μερών της *Ἀρμονίας*, όπου θα αναλύονται τα δομικά της στοιχεία καθώς επίσης και το σκεπτικό πάνω στο οποίο στηρίχθηκε ο συγγραφέας για να δώσει τη συγκεκριμένη μορφή στο έργο του· ακόμη να καταδείξει τις του συγγράμματος, οι οποίες χρήζουν περαιτέρω λεπτομερέστερης μελέτης. Επίσης επιχειρήθηκε με τη βοήθεια αναλυτικών πινάκων να καταγραφεί και να αποτυπωθεί ο επιστημονικός και ουσιαστικά γνωστικός πλούτος, που είναι κρυμμένος στις σελίδες της *Ἀρμονίας*. Τέλος η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να αποτελέσει μια εργασία, στους κόλπους της οποίας θα μπορεί κανείς να βρει

⁹ Πρβλ. Β.Ν. Τατάκης, ὀ.π., ὀελ. 150.

¹⁰ Βλ., Νίκος Ψημένος, *Ἡ Ἑλληνική Φιλοσοφία ἀπό το 1453 ὀς το 1821, Ἡ κυριαρχία του Ἀριστοτελισμοῦ, Προκορυδαλική και κορυδαλική περίοδος*, τομ. Α', Φιλοσοφική και Πολιτική Βιβλιοθήκη αρ.26, εκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1988, σσ. 32 – 33.

¹¹ Γεράσιμος Βλάχος, *Ἀρμονία ὀριστική τῶν ὄντων*, σ. 1 – 3.

συγκεντρωμένες σε ένα σώμα όλες τις σχετικές με το Βλάχο και την Άρμονία του μελέτες, οι οποίες ως τώρα βρίσκονταν διάσπαρτες σε ποικίλες βιογραφίες και εργασίες, που κατά καιρούς έχουν εκπονηθεί για τον συγγραφέα και το έργο του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ζωή και το έργο του Γερασίμου Βλάχου

Ο ιερομόναχος και αργότερα Μητροπολίτης Φιλαδέλφειας, Γεράσιμος Βλάχος¹ γεννήθηκε στην Κρήτη και συγκεκριμένα σε ένα από τα χωριά της ευρύτερης περιοχής του Χάνδακα το έτος 1605 ή 1607 και πέθανε στη Βενετία το έτος 1685, θεωρείται γενικά ως ένας εξαιρετικά σημαντικός λόγιος του 17^{ου} αιώνα.

Οι πληροφορίες, που διαθέτουμε για τα πρώτα χρόνια της ζωής του είναι ελάχιστες και συχνά αντιφατικές². Αμφισβητούμενη είναι ακόμη και η ακριβής χρονολογία της γέννησής του. Όπως παρατήρησε ήδη ο Γεώργιος Σπυριδάκης³, σύμφωνα με την επιγραφή της προσωπογραφίας του, που βρίσκεται στο αρχείο της ελληνικής κοινότητας της Βενετίας, το 1685 είχε ηλικία 78 ετών, επομένως πρέπει να γεννήθηκε το 1607, ενώ από το βιβλίο θανάτων της εκκλησίας του Αγίου Αντωνίου στη Βενετία προκύπτει ότι πέθανε σε ηλικία 80, επομένως η χρονολογία γέννησής του είναι το 1605. Άγνωστος όμως, παραμένει και ο ακριβής τόπος γέννησης και η καταγωγή του Γερασίμου Βλάχου. Λαμβάνοντας υπόψη μας ένα

¹ Για τη ζωή και το έργο του Γερασίμου Βλάχου βλ. προπάντων τον Β.Ν. Τατάκη, *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρήτης (1605/7-1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελλ. Ινστ. Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ.5, Βενετία 1973, [Πρβλ. τη βιβλιοκρισία του έργου αυτού από την Βασιλική Μπόμπο-Σταμάτη στα *Ελληνικά* 28/1975, σσ. 460-467.]. Βλ. επίσης, Κ. Ν. Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία, Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαψάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας (1453 - 1821)*, εν Αθήναις 1868, σσ. 336 - 338. Ανδρόνικος Κ. Δημητρακόπουλος, *Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικήν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*, εν Λειψία, τύποις Μετζγερ και Βιττιγ 1871, σσ. 53 - 58. Γεώργιος Κουρνούτος, *Λόγιοι της Τουρκοκρατίας*, τομ. Β', Βασική Βιβλιοθήκη Αετού αρ.5, Αθήνα χ.χ., σ.σ. 47-48. Γεώργιος Σπυριδάκης, *Γεράσιμος Βλάχος (1697-1685)*, ανατ. από την Επετηρίδα του Μεσαιωνικού αρχείου, τόμ. 8, Αθήνα 1949, σσ. 70-106. Γεώργιος Ι. Ζαβίρας, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Επιστημονικά Πραγματεία, Σειρά Φιλολογική και Θεολογική, Αθήνα 1972, σσ. 218 - 219. Νίκος Κ. Ψημμένος, *Η Ελληνική Φιλοσοφία από το 1453 ως το 1821, Η Κυριαρχία του Αριστοτελισμού, Προκορυθαλική και κορυθαλική περίοδος*, τομ. Α', Φιλοσοφική και Πολιτική Βιβλιοθήκη αρ.26, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1988, σ. 185 (βιογραφικό σημείωμα) σσ. 236 - 253.

² Πρβλ., Γεώργιος Κουρνούτος, ό.π. σ. 47: «Για την οικογενειακή του προέλευση και τα πρώτα χρόνια της ζωής του οι πληροφορίες που κατέχουμε είναι λιγιστές και αντιφατικές. Αν η καταγωγή του δηλ. απ' το Μεραμβέλλο είναι βέβαιη, τότε μπορεί αν είναι γόνος ή συγγενής κάποιου παπα-Δημήτρη Βλάχου, που τον συναντάμε στο χωριό Φουρνή κατά τα 1622.» Βλ. επίσης Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ. 3.

³ Πρβλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π. σ. 70. Βλ. επίσης Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ. 3 κ.ε.

εκτενές ποίημα του Μαρίνου Ζάνε Μπουνιαλή⁴, στο οποίο ο Βλάχος χαρακτηρίζεται ως στόλισμα και κόσμημα του Χάντακα⁵, μπορούμε να υποθέσουμε, ότι οι ρίζες της οικογένειάς του βρίσκονταν στην ενδοχώρα του Χάντακα, πιθανώς στην περιφέρεια Μεραμπέλου⁶.

Αναφορικά με την οικογένειά του, ούτε ο ίδιος ο Βλάχος ούτε και κάποιος από τους μεταγενέστερους βιογράφους του καταγράφει σχετικές πληροφορίες. Οι μόνες αναφορές που έχουμε για συγγενικά του πρόσωπα προέρχονται από τον ίδιο και είναι ελάχιστες. Συγκεκριμένα γνωρίζουμε ότι ο Βλάχος είχε δύο ανηψιούς με τους οποίους είχε πολύ στενές σχέσεις, τον ιερομόναχο Γρηγόριο Βλάχο και τον ιερομόναχο και διδάσκαλο Αρσένιο Καλλούδη⁷, οι οποίοι τον συνόδευαν συχνά στα ταξίδια του και τον βοηθούσαν στο έργο του. Επίσης, από τη διαθήκη του Βλάχου προκύπτει ότι υπήρχε ένας θείος του, που ονομαζόταν Γεώργιος και του ήταν εξαιρετικά αγαπητός⁸, καθώς επίσης και μία αδελφή που ονομαζόταν Ελένη Βλάχου και είχε δύο κόρες, την Ελεονώρα και τη Μαρία Κολωνά⁹. Πουθενά όμως δεν γίνεται αναφορά στους γονείς του, γεγονός που οδηγεί τον Κωνσταντίνο Μέρτζιο στο συμπέρασμα ότι ο Βλάχος ενδέχεται να τους είχε χάσει σε πολύ μικρή ηλικία¹⁰.

Οι εγκύκλιες σπουδές του Γεράσιμου Βλάχου είναι πιθανό να πραγματοποιήθηκαν στο Σιναϊτικό μετόχι της Αγίας Αικατερίνης¹¹, το οποίο φαίνεται πως ήταν το μοναδικό εκπαιδευτικό ίδρυμα, που λειτουργούσε εκείνη την εποχή στην Κρήτη και στο οποίο, όπως υποστηρίζεται, φοίτησαν επιφανείς έλληνες λόγιοι της Κρήτης του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα¹². Για τις περαιτέρω ανώτερες σπουδές του εικάζεται ότι ο Βλάχος μετέβη στην Ιταλία και φοίτησε πιθανότατα σε κάποια σχολή ή πανεπιστήμιο της Πάδοβας ή της Βενετίας¹³ - η πληροφορία αυτή, όμως, δεν επιβεβαιώνεται από τις πηγές¹⁴.

⁴ Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλή, *Ο Κρητικός Πόλεμος*, εκδ. Α. Νενεδάκη, Αθήνα 1979.

⁵ Στο ποίημα ο Μ. Τ. Μπουνιαλής αναφέρει χαρακτηριστικά (Πρβλ., σχετικά: Ανδρόνικος Δημητράκοπουλος, ό.π., σ. 53.):

Καί τώρα πρέπει, Χάντακα, μέ σένα νά συντροξέω
μέ άνθη πολυποίκιλα στεφάνι νά σοῦ πλέξω
γιά τόν λαμπρόν σου ήλιον κι' άξιον μητροπολίτην
Βλάχον τόν Κύρ Γεράσιμον τόν νέον Σταγειρίτην
γιά ν' άκουσθῆ έδώ καί κεί εις τήν κοσμογραφίαν
πώς έχεις τήν Βεντιά μέγαν Φιλαδελφείαν.

⁶ Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π. σσ. 70-71 και Β.Ν. Τατάκης, ό.π. σσ. 4-5.

⁷ Για τον Αρσένιο Καλλούδη βλ., επίσης στον Γεώργιο Ι. Ζαβίρα, ό.π., σσ. 131-132.

⁸ Βλ., Κωνσταντίνος Μέρτζιος, *Η διαθήκη του Γερασίμου Βλάχου του Κρητός*, *Ο Μικρός Ελληνομνήμων*, τεύχος 2^ο, Ιωάννινα 1960, σ. 14.

⁹ Βλ., Κωνσταντίνος Μέρτζιος, ό.π., σ. 16.

¹⁰ Βλ., Κωνσταντίνος Μέρτζιος, ό.π., σ. 14.

¹¹ Αργίνη Γ. Φραγκούλη, *Η Σίναϊα Σχολή της Αγ. Αικατερίνης στο Χάντακα*, Βιβλιοπωλείο των Βιβλιοφύλων, Αθήνα 1981.

¹² Βλ., Γεώργιος Κουρνούτος, ό.π.

¹³ Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π. σ. 73 και Κωνσταντίνος Σάθας, ό.π., σ. 336.

¹⁴ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σσ. 5-6.

Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του και αφού δέχτηκε το ιερατικό σχήμα, η ζωή του Γερασίμου Βλάχου μοιάζει να κινείται ανάμεσα στο τρίπτυχο: κήρυγμα, διδασκαλία, συγγραφή. Σύμφωνα με όλες τις μαρτυρίες, λοιπόν, ο Βλάχος από το 1640 έως και το 1655 ζει και δραστηριοποιείται στον Χάνδακα, φέρει το σχήμα του ιερομονάχου, είναι «δημόσιος διδάσκαλος των επιστημών» και του έχει απονεμηθεί ο τίτλος του μέγα κήρυκα του ιερού Ευαγγελίου. Τη μεγάλη φήμη, που είχε ήδη αποκτήσει ως «πεπαιδευμένος θεολόγος» και «σοφός», την επιβεβαιώνει ως ένα βαθμό κατά τον Σπυριδάκη¹⁵ και το γεγονός ότι από αυτόν ζήτησε ο πρωτοψάλτης της Μητρόπολης του Χάνδακα Δημήτριος Ταμίας ερμηνευτική απάντηση του άσματος «τερερέ».

Τα χρόνια αυτά, όμως, οι κάτοικοι της Κρήτης διεξήγαγαν στο πλευρό των Βενετών πόλεμο εναντίον των Τούρκων εισβολέων, οι οποίοι μάλιστα από τον Μάιο του 1648 είχαν αρχίσει την εντατική πολιορκία του Χάντακα, που κράτησε 21 χρόνια. Απέναντι στον αγώνα αυτό ο Βλάχος δεν έμεινε ούτε ασυγκίνητος ούτε αμέτοχος με την ιδιότητά του ως ιεροκήρυκα του Ευαγγελίου όχι μόνο δίδασκε στους πιστούς το λόγο του Θεού, αλλά ταυτόχρονα τους παρακινούσε να συμμετέχουν ενεργά και στον πόλεμο κατά των Τούρκων. Ο ίδιος εξάλλου αποτελεί φωτεινό παράδειγμα για το ποιμνιό του καθώς συνέδραμε στον αγώνα όχι μόνο κηρύσσοντας το λόγο του Θεού, αλλά και έμπρακτα ενισχύοντάς τον οικονομικά, ή ακόμη, όταν οι περιστάσεις το απαιτήσαν, μη διστάζοντας να λάβει μέρος σε ένοπλες συμπλοκές¹⁶. Δεν είναι μάλιστα καθόλου τυχαίο ότι οι Τούρκοι τον είχαν επικηρύξει και, όταν αργότερα, μετά την μετεγκατάσταση του ιδίου στη Βενετία, κατέλαβαν το νησί, πούλησαν τη Μονή, στην οποία ήταν ηγούμενος¹⁷.

Την περίοδο της παραμονής του στο Χάνδακα ο Βλάχος ξεκινά την συγγραφική του δραστηριότητα¹⁸. Το πρώτο κείμενο, που προέρχεται από τη γραφίδα του Βλάχου και έχει γραφεί στον Χάνδακα το έτος 1640, είναι το ανέκδοτο *Εἰς ἅπασαν τὴν φυσικὴν πραγματεῖαν προοιμιακὰ ζητήματα παρὰ Γερασίμου ἱερομονάχου Βλάχου τοῦ Κρητὸς ἐκτεθέντα*¹⁹. Επίσης ανάμεσα στο 1640 και το 1653 τοποθετείται και η ολοκλήρωση ενός από τα σημαντικότερα, κατά γενική ομολογία, έργα του: *Εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν πραγματεῖαν τοῦ Ἀριστοτέλους παραφράσεις τε καὶ ζητήματα*²⁰. Λίγο αργότερα, προϊόν της συγγραφι-

¹⁵ Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, *ό.π.*, σ. 74.

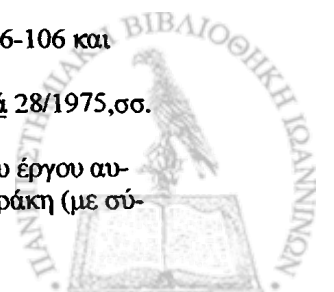
¹⁶ Για τη δράση του Γερασίμου Βλάχου κατά την διάρκεια της πολιορκίας του Χάντακα βλ.: Γεώργιος Σπυριδάκης, *ό.π.* σσ. 75-76 και Β.Ν.Τατάκης, *ό.π.*, σσ.10-11.

¹⁷ Βλ., Β.Ν.Τατάκης, *ό.π.*, σ. 42.

¹⁸ Για τον πλήρη κατάλογο των έργων του Βλάχου βλ.: Γεώργιος Σπυριδάκης, *ό.π.*, σσ. 86-106 και Β.Ν.Τατάκης, *ό.π.*, σσ. 36-54.

¹⁹ Πρβλ., Β.Ν.Τατάκης, *ό.π.*, σ. 7. Βλ. επίσης Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη, στα *Ελληνικά* 28/1975, σσ. 382-383.

²⁰ Περίληψη του όλου έργου μας προσφέρει ο Τατάκης, *ό.π.*, σ. 96-133, αποσπάσματα του έργου αυτού δημοσίευσαν οι: Νίκος Ψημμένος, *ό.π.*, σσ. 236-253, η συνάδελφος Μαρία Κουντουράκη (με σύ-

κής του δράσης θα αποτελέσουν οι τρεις πρώτοι τόμοι (Α', Β', Γ') των *Διδαχών* του²¹, οι οποίες περιλαμβάνουν τα κηρύγματα του Βλάχου στο Χάντακα κατά την περίοδο 1652-1655²². Το αξιολογότερο αυτό συγγραφικό εγχείρημα, που συνολικά αριθμεί δώδεκα τόμους, μας προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες τόσο για την κηρυγματική δράση του Βλάχου όσο και για τις ιστορικο-κοινωνικές συνθήκες του τόπου στον οποίο ζούσε ως εκκλησιαστικός λειτουργός. Αναφορικά με τις *Διδαχές* ο Δημητρακόπουλος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι: «Συνέγραψε δέ και χυδαία γλώσση πλείστα και ύπ'αυτοῦ προσφωνηθείσας διδαχάς, ὁμιλίας τε καὶ λόγους»²³. Αργότερα και ο Τατάκης θα τονίσει: «Οἱ διδαχές εἶναι γραμμένες στήν ὁμιλουμένη τότε γλῶσσα καὶ συνιστοῦν ἓνα ἀπό τά πολύτιμα ὄργανα μέ τά ὁποῖα ὁ ἀνώτερος αὐτός Δάσκαλος ἐπιδιώκει νά φωτίζη τό Γένος»²⁴.

Το 1650 ο Βλάχος υποβάλλει υποψηφιότητα για τη θέση του διδασκάλου στη Σχολή της ελληνικής κοινότητας της Βενετίας, υποψηφιότητα, η οποία τελικά έγινε δεκτή μόνο μετά από πέντε χρόνια. Έτσι το 1655 φεύγει για την Βενετία²⁵ μαζί με τους δύο ανεισιούς του, τον ιερομόναχο Γρηγόρη Βλάχο και τον Αρσένιο Καλλούδη²⁶. Στην Βενετία ο Βλάχος θα παραμείνει περίπου οχτώ χρόνια, θα έρθει σε επαφή με πολλούς πεφωτισμένους ἔλληνες και μη λόγιους της εποχής, με τους οποίους στη συνέχεια θα διατηρήσει τακτική αλληλογραφία και γόνιμες επαφές²⁷.

Η περίοδος της παραμονής του στην Βενετία θα αποτελέσει μία από τις πιο δημιουργικές περιόδους της ζωής του Βλάχου, τόσο ώστε να επιτρέπει στους σύγχρονούς μας μελετητές της ζωής και του έργου του να υποθέτουν ότι κάποια προσχέδια των εργασιών του θα πρέπει ήδη να τα είχε ξεκινήσει στην Κρήτη²⁸. Ο Τατάκης σημειώνει αναφορικά με την θεματική των έργων αυτών: «Τα κύρια κέντρα τῶν συγγραφῶν τοῦ Βλάχου στήν περίοδο τούτη, εἶναι ἡ φιλολογία καὶ ἡ φιλοσοφία, μέ ἀριστοτελικά πάλι κυρίως θέματα. Ἐδῶ ἀρχίζει καὶ ἡ ἀπασχόλησή του μέ τή σχολαστική φιλοσοφία. Ἐτσι ὀνομάζει ὁ Βλάχος τή

νομο εισαγωγικό σημείωμα), στο περιοδικό *Τα Νέα του ΚΕ.ΝΕ.Φ.*, τευχ. 2, Ιωάννινα, φθινόπωρο 1998, σσ. 29-33, υπό τον τίτλο: *Δείγματα Νεοελληνικού Φιλοσοφικού Λόγου: Γερασίμου Βλάχου και ο Κώστας Θ. Πέτσιος στο ανθολόγιο, Η Λογική στη Νεότερη Ελλάδα*, τόμ. Β', Ιωάννινα 1999, σσ. 65-78.

²¹ Οι πλήρεις τίτλοι των έργων είναι:

Τόμος Α' *Διδαχών Γερασίμου Φιλαδελφείας ἔνθα εἰσὶ διδαχαὶ λεχθεῖσαι ἐν Κρήτῃ κατὰ το ἀχνβ' ἔτος*: ἔχει φύλλα 124.

Τόμος Β' *Διδαχών ἔνθα εἰσὶ διδαχαὶ λεχθεῖσαι κατὰ το ἀχνγ' ἔτος ἕως Αὐγούστου ιε' ἀχνδ'*: ἔχει φύλ. 171.

Τόμος Γ' *Διδαχών λεχθεισῶν ἀχνδ' ἐν Κρήτῃ ἕως ἀχνε'(α) ἔχει φύλ. 232.*

²² Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ὁ.π., σσ. 74-75 και Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σσ. 8-9.

²³ Πρβλ., Ανδρόνικος Κ. Δημητρακόπουλος, ὁ.π., σ. 54.

²⁴ Πρβλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σ. 8.

²⁵ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σσ. 13-15.

²⁶ Περισσότερες πληροφορίες για τους ανεισιούς του Βλάχου βλ. Γεώργιος Σπυριδάκης, ὁ.π., σ. 81.

²⁷ Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ὁ.π., σσ. 79-80.

²⁸ Βλ., Β. Ν. Τατάκης, ὁ.π., σ. 52.

θεολογική φιλοσοφία τῶν Βυζαντινῶν Πατέρων»²⁹ Συνολικά ο Βλάχος κληροδότησε στη νεοελληνική γραμματεία, τη συγκεκριμένη περίοδο, ένα σώμα δεκαοκτώ έργων³⁰, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται τα συγγράμματά του: *Θησαυρός τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάσεως τετράγλωσσος μετά τῆς τῶν ἐπιθέτων ἐκλογῆς καί διττοῦ τῶν λατινικῶν τε καί ἰταλικῶν λέξεων πίνακος*. Ἐκ διαφόρων παλαιῶν τε καί νεωτέρων λεξικῶν συλλεχθεῖς παρὰ Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός, καθηγουμένου τῆς μονῆς τοῦ μεγάλου Γεωργίου σκαλωτοῦ, κήρυκος τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου καί τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἀμφοτέρας τάς διαλέκτους διδασκάλου, που τυπώθηκε στη Βενετία το ἔτος 1659 καί Ἀρμονία ὀριστικῆ τῶν ὄντων κατὰ τοὺς Ἑλλήνων σοφούς συντεθεῖσα παρὰ Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός, καθηγουμένου τοῦ Μεγάλου Γεωργίου Σκαλωτοῦ, εὐαγγελικοῦ κήρυκος καί τῶν ἐπιστημῶν διδασκάλου, που τυπώθηκε στο τυπογραφεῖο του Andree Juliani, ἐπίσης στη Βενετία, κατὰ το ἔτος 1661. Αἰξίζει να σημειώσουμε ὅτι τα δύο αὐτά ἔργα του εἶναι καί τα μοναδικά που τυπώθηκαν³¹.

Ὅλοι σχεδόν οἱ βιογράφοι του Κρητικοῦ ιερωμένου καί διδασκάλου δέχονται ὅτι κατὰ την διάρκεια τῆς παραμονῆς του στην Βενετία ο Βλάχος διετέλεσε ιεροκήρυκας του Εὐαγγελίου καί εφημέριος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος στην ἐκκλησία του Ἁγίου Γεωργίου³². Μοναδική ἐξαίρεση ἀποτελεῖ, ὅσο γνωρίζουμε, ο Τατάκης, ο οποίος ἰσχυρίζεται ὅτι «Πρόκειται περὶ πλάνης, διότι ἡ μόνη πηγὴ θετικῆς πληροφορίας, τὰ ἀντίστοιχα βιβλία πρακτικῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, δέν περιέχουν πράξη ἐκλογῆς τοῦ Βλάχου ὡς ἐφημερίου³³». Ωστόσο, κηρύγματα του Βλάχου ἀπὸ την περίοδο 1656 – 1662 συγκαταλέγονται στους τρεῖς ἐπόμενους τόμους (Δ', Ε', ΣΤ') τῶν Διδαχῶν του³⁴, οἱ οἱοῖσι μάλιστα καταλαμβάνουν συνολικὴ ἑκτασὴ 620 φύλλων³⁵. Ἡ σύγχυση αὐτή, ἐνδεχομένως, προκαλεῖται ἀπὸ το γεγονός ὅτι κατὰ την συγκεκριμένη περίοδο ο Βλάχος ἔφερε ἐπίσης τον τίτλο του καθηγουμένου τῆς μονῆς του Ἁγίου Γεωργίου του Σκαλωτοῦ στην Κρήτη³⁶, πληροφορία που προέρχεται ἀπὸ τον ἴδιο το Βλάχο, που ἐκεῖνο το διάστημα υπέγραφε τα συγγράμματά του με αὐτὸν τον τίτλο³⁷.

²⁹ Πρβλ., το ἴδιο.

³⁰ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σσ. 49-52.

³¹ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σ. 14.

³² Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ὁ.π., σ. 78 καί Γεώργιος Κουρνούτος, ὁ.π., σ. 48.

³³ Πρβλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σσ. 14-15.

³⁴ Οἱ πλήρεις τίτλοι εἶναι:

Τόμος Δ' Διδαχῶν λεχθεισῶν εν Βενεταίαις, αχως'. Ἐχει φύλλα 191.

Τόμος Ε' Διδαχῶν λεχθεισῶν εν Βενεταίαις αχνη' καί αχνηθ'. Ἐχει φύλλα 186.

Τόμος Στ' Διδαχῶν λεχθεισῶν εν Βενεταίαις, αχξά' (καί) αχξβ'. Ἐχει φύλλα 243.

³⁵ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σ. 15.

³⁶ Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ὁ.π., σ. 78.

³⁷ Βλ., Γεράσιμος Βλάχος, *Ἀρμονία Ὀριστικῆ τῶν ὄντων*, προμετωπίδα.

Οι πολυάριθμες ασχολίες του, ωστόσο, δεν εμπόδισαν το Βλάχο να συνεχίσει τις προσπάθειές του για την απελευθέρωση της πατρίδας του. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί μάλιστα ότι ο Βλάχος ανήκει σε εκείνη την ομάδα των λογίων της Τουρκοκρατίας, οι οποίοι για την επίτευξη του πολυπόθητου στόχου της διατήρησης της ελευθερίας στο νησί της Κρήτης και της απελευθέρωσης ολόκληρου του Γένους από τον Τουρκικό ζυγό, έκριναν απαραίτητη την συνδρομή των υπολοίπων χριστιανικών κρατών της Ευρώπης³⁸. Κινούμενος από αυτήν την κρίση του έστειλε επιστολές³⁹ προς τους μεγάλους ηγεμόνες της Ευρώπης, όπως τον Γαλινότατο Μέγα Δούκα της Βενετίας (το 1656 και το 1662) και τον αυτοκράτορα της Ρωσίας Αλέξιο Μιχαηλοβίτσην⁴⁰ (το 1656) προτρέποντάς τους να επέμβουν στα ελληνικά ζητήματα. Στο ίδιο πνεύμα είναι γραμμένη και η αφιερωτική του σημείωση προς τον Λεοπόλδο τον Α', τον αυτοκράτορα της Γερμανίας, στο γνωστό μας έργο του, *Άρμονία Όριστική τῶν ὄντων*⁴¹.

Ο Βλάχος θα διατηρήσει τη θέση του στη Σχολή της ελληνικής κοινότητας επανεκλεγόμενος κάθε χρόνο μέχρι το 1662, οπότε τον διαδέχτηκε ο Αλοΐσιος Γραδενίνος. Ο Βλάχος περιήλθε τότε σε δυσμενή οικονομική κατάσταση καθώς τα μόνα του έσοδα ήταν το μηνιαίο επίδομα των δέκα δουκάτων, που του χορηγούσε το Δημόσιο Ταμείο της Βενετίας, επίδομα το οποίο όμως δεν επαρκούσε για την συντήρηση του ίδιου και των ανηψιών του. Αναγκάζεται έτσι να προσφύγει με αίτησή του στον γαλινότατο πρίγκιπα της Βενετίας και να του ζητήσει να του παραχωρηθεί από τη Γερουσία η πρώτη μονή, που θα εκκενωθεί στην Κέρκυρα, δηλώνοντας ταυτόχρονα την πρόθεσή του να παραιτηθεί από το δικαίωμα του επιδόματος⁴² στην περίπτωση που το αίτημά του γίνει δεκτό.

Το ίδιο έτος η Γερουσία του παραχωρεί το μοναστήρι της Παναγίας της Παλαιοπόλεως στην Κέρκυρα⁴³. Η μετάβαση του Βλάχου στο μοναστήρι έγινε με αρκετή καθυστέρηση λόγω αντιρρήσεων που πρόβαλαν στην απόφαση της Γερουσίας τοπικοί παράγοντες της Κέρκυρας⁴⁴. Μετά από την εκ νέου παρέμβαση της Γερουσίας, ο Βλάχος φτάνει στην Κέρ-

³⁸ Βλ., Β.Ν.Τατάκης, ό.π., σ.19.

³⁹ Περισσότερα για το περιεχόμενο και τους αποδέκτες των επιστολών αυτών βλ.: Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π., σ. 79 και Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ. 19.

⁴⁰ Πρόκειται για το έργο: *Θρίαμβος κατά της των Τούρκων βασιλείας, ήτοι λόγος παραβαρρυντικός προς τον ευσεβέστατον και αήτητον βασιλέα της Μοσκοβίας κύριον Αλέξιον Μιχαηλοβίτσην*, εκδοθείς παρά του Γερασίμου Βλάχου του Κρητός, αββά και καθηγουμένου της μονής του μεγάλου Γεωργίου Σκαλατού, προεστώτος του μοναστηριού της Στροβηλέας, κήρυκος του ιερού ευαγγελίου, και κοινού της φιλοσοφίας τε και θεολογίας διδασκάλου, κατά ελληνικήν και λατινικήν διάλεκτον εν ταις κλειναίς Βενεταίς κατά το άχυστ' έτος το σωτήριον.. (Βλ. σχετικά Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π., σ. 86).

⁴¹ Βλ., Γεράσιμος Βλάχος, ό.π., φ 7^ο.

⁴² Βλ., Β.Ν.Τατάκης, ό.π., σ. 29.

⁴³ Βλ., το ίδιο.

⁴⁴ Στην Κέρκυρα πριν ληφθεί η απόφαση από τη Γερουσία για την κάλυψη της θέσης του ηγουμένου στη μονή της Παλαιοπόλεως, οι τοπικοί άρχοντες είχαν ήδη αποφασίσει με ψηφοφορία να την παραχωρίσουν στον Αθανάσιο Μπούα, (για περισσότερες λεπτομέρειες βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π., σ. 82)

κυρα το 1663 και παραλαμβάνει ένα μοναστήρι με πάρα πολλά προβλήματα και σχεδόν ετοιμόρροπο⁴⁵.

Με αίτησή του προς την Γερουσία πετυχαίνει τη χορήγηση βοήθειας για επισκευές και κατορθώνει με μεγάλη προσωπική εργασία, μετά από οχτώ χρόνια, να βελτιώσει την εικόνα του μοναστηριού⁴⁶. Το 1673, καταπονημένος ο Βλάχος, με νέα αίτησή του προς τη Βενετική Γερουσία, «παρακαλεῖ νά ἐγκρίνη τήν παραχώρηση τῆς μονῆς μετα τόν θάνατό του στόν ἀνεψιό του Ἀρσένιο Καλούδη», αίτημα το οποίο γίνεται δεκτό⁴⁷.

Στο ήρεμο περιβάλλον της Κέρκυρας ο Βλάχος έχει τη δυνατότητα να αφιερωθεί στην μελέτη και τη συγγραφή. Στα δεκαέξι χρόνια της παραμονής του στην Κέρκυρα συγγράφει μία σειρά έργων ποικίλης θεματογραφίας, τα οποία ουσιαστικά θα αποτελέσουν και το επιστέγασμα της συγγραφικής του δραστηριότητας⁴⁸. Η πλειονότητα των έργων του αυτής της περιόδου έχουν θεολογικό περιεχόμενο: εξέχουσα θέση ανάμεσά τους κατέχει η πραγματεία που φέρει τον τίτλο *Διδασκαλία περί τοῦ ἀκραιφνοῦς τρόπου τοῦ διδάσκειν τό θεῖον καί ἱερόν Εὐαγγέλιον παρά Γερασίμου Βλάου τοῦ Κρητός, ταπεινοῦ τῶν ἐπιστημῶν διδασκάλου, κήρυκος τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου καί καθηγουμένου τοῦ τῆς Παλαιοπόλεως σεβασμίου μοναστηριου*⁴⁹. Στην πραγματεία του αυτή, όπως παρατήρησε ήδη ο Μανουήλ Γεδεών, «πρῶτος αὐτός ἐπεχείρησε νά χειραγωγήσῃ τούς κηρύττοντας τόν θεῖον λόγον κληρικούς εἰς τήν ἐπιστημονικήν σύνταξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁμιλιῶν»⁵⁰. Επιπλέον η πλούσια κηρυγματική του δράση στο νησί μέχρι και το έτος 1680 αποτυπώνεται στους τέσσερεις νέους τόμους (Ζ', Η', Θ', Ι') των *Διδαχῶν* του, στους οποίους οφείλουμε να προσθέσουμε και τον ημιτελή τόμο ΙΑ⁵¹. Συνολικά το σώμα των νέων αυτών τόμων των *Διδαχῶν* ξεπερνά τα 800 φύλλα⁵².

Το 1679 πεθαίνει ο μητροπολίτης Φιλαδελφείας Μεθόδιος Μορώνης ο εκ Κρήτης και το Σεπτέμβριο του ιδίου έτους η Κοινότητα της Βενετίας εκλέγει στη θέση του τον Γεράσιμο Βλάχο. Η χειροτόνησή του όμως, καθώς και η άφιξή του στην Βενετία καθυστερούν περισσότερο από

⁴⁵ Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης ό.π., σ.82.

⁴⁶ Βλ., Β.Ν.Τατάκης, ό.π., σ. 21.

⁴⁷ Πρβλ., το ίδιο.

⁴⁸ Βλ., το ίδιο.

⁴⁹ Πληροφορίες σχετικές με το χειρόγραφο βλ., Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη, στα *Ελληνικά* 28/1975, σσ. 387-389.

⁵⁰ Πρβλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π., σ. 83.

⁵¹ Οι πλήρεις τίτλοι είναι:

Τόμος Ζ' διδαχῶν λεχθειῶν ἐκ Κερκύρας ἀχξε'. ἔχει φύλλα 90.

Τόμος Η' Διδαχῶν ἐν Κερκύραις ἀχξς'. ἔχει φύλλα 213.

Τόμος Θ' Διδαχῶν ἐν Κερκύραις ἀχξη' καὶ ἀχξθ'. ἔχει φύλλα 238.

Τόμος Ι' Διδαχῶν ἐν Κερκύραις ἀχος' ἀχοζ' ἀχοη'. ἔχει φύλλα 195

Τόμος ΙΑ' Διδαχῶν ἐν Κερκύραις καὶ ἐν Βενεταίαις ἀχπ' ἀχπα' ἀχπβ'. ἔχει φύλλα 187.

⁵² Βλ., Β. Ν. Τατάκης, ό.π., σ. 21.

ένα χρόνο κυρίως λόγω των περιορισμένων οικονομικών του πόρων⁵³. Στη Βενετία φτάνει τελικά τον Ιανουάριο του 1680, η υγεία του ωστόσο είναι αρκετά κλονισμένη καθώς εδώ και αρκετό καιρό υπέφερε από την ασθένεια της χειράγρας, ενώ το 1681 θα υποστεί ημιπληγία.

Η εξασθενημένη του υγεία σε συνδυασμό με τα αυξημένα του μητροπολιτικά καθήκοντα τον ανάγκασε να περιορίσει τη συγγραφή έργων⁵⁴, η οποία στα χρόνια της αρχιερείας του συρρικνώνεται στην συμπλήρωση του ΙΑ΄ τόμου, την ολοκλήρωση του ΙΒ΄ τόμου των *Διδαχών* του⁵⁵ καθώς και στη συγγραφή του ογκώδους και πολύτιμου κώδικα των πράξεών του, ο οποίος βρίσκεται σήμερα ανέκδοτος στο Αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας⁵⁶.

Η εξαετής θητεία του Γερασίμου Βλάχου στον μητροπολιτικό θρόνο τερματίζεται με τον θάνατό του στις 24 Μαρτίου του 1685. Ο Τατάκης αναφέρει σχετικά: «*Η αρχιερατεία του Βλαχου, παρά τή μικρή διάρκειά της, απέσπασε τή γενική εκτίμηση και τό θαυμασμό και έστεφάνωσε μέ λαμπρό τρόπο τή ζωή του.*»⁵⁷ Την ημέρα του θανάτου ανοίγεται η διαθήκη του, η οποία σύμφωνα με το Μέρτζιο, αποτελεί το επιστέγασμα της βιογραφίας του και «*είναι ό καθρέπτης τής ψυχής του και είναι, όμολογουμένως, άξιοσημείωτος.*»⁵⁸

Καθώς, λοιπόν, ο Βλάχος δεν είχε αποκτήσει μεγάλη χρηματική περιουσία, το σημαντικότερο κληροδότημα της διαθήκης του ήταν η παραχώρηση της προσωπικής του βιβλιοθήκης στην ελληνική κοινότητα της Βενετίας, μιας βιβλιοθήκης για την οποία υπήρχε ρητή πρόβλεψη να λειτουργήσει ως δανειστική. Μάλιστα ο Βλάχος στο κείμενο της διαθήκης του περιελάμβανε και λεπτομερείς οδηγίες για την στελέχωση και την λειτουργία της⁵⁹. Ωστόσο, η τελευταία αυτή επιθυμία-ενέργειά του δεν τελεσφόρησε γιατί, αν και από το Βλάχο δωρίθηκε μία βιβλιοθήκη «*πλουσίαν και άξιολογωτάτην εις σπάνια χειρόγραφα και βιβλία βιβλιοθήκην του, εκ τής όποιας δυστυχώς σήμερα δέν σώζεται ούτε έν σωμα, εκτός του καταλόγου των ύπ' αυτόυ συγγραφεϊσών πραγματειών, ό όποιος φυλάσσεται εις τό αρχείον τής κοινότητος*»⁶⁰.

⁵³ Βλ., το ίδιο, σσ. 22-24.

⁵⁴ Βλ., το ίδιο, σ. 54.

⁵⁵ Ο πλήρης τίτλος είναι:

Τόμος ΙΒ΄ διδαχών εν Βενετίας *αχγ' αχπδ'*.

⁵⁶ Βλ., το ίδιο, σ. 25.

⁵⁷ Πρβλ., το ίδιο, σ.26.

⁵⁸ Πρβλ., Κωνσταντίνος Μέρτζιος, ό.π., σ.14.

⁵⁹ Το πλήρες κείμενο της διαθήκης του Βλάχου υπάρχει στο δημοσίευμα του Κωνσταντίνου Μέρτζιου, ό.π., σσ. 14 – 20, επίσης αποσπάσματα και πληροφορίες για το περιεχόμενο της διαθήκης βλ., Β.Ν. Τατάκης, σσ. 26-27 και Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π., σ. 85.

⁶⁰ Πρβλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, το ίδιο.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Αρμονία Οριστική των ὄντων

Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου της παραμονής του στη Βενετία (1656-1662) ο Γεράσιμος Βλάχος επιδόθηκε με ιδιαίτερο ζήλο, όπως σημειώσαμε ήδη στο προηγούμενο κεφάλαιο, στη συγγραφή ποικίλων έργων εστιάζοντας το ενδιαφέρον του κυρίως σε θέματα λεξικογραφίας και φιλοσοφίας. Ας μην ξεχνάμε ότι ο εντυπωσιακός όγκος της συγγραφικής παραγωγής του την περίοδο αυτή επέτρεψε σε ορισμένους μελετητές του¹ να υποθέσουν ότι προσχέδια ή τμήματα των εργασιών του ενδέχεται να τα είχε ήδη ετοιμάσει όσο ακόμη βρισκόταν στην Κρήτη. Η συγγραφική δραστηριότητα αυτών των χρόνων θα αποδειχθεί εξαιρετικά γόνιμη καθώς θα οδηγήσει, για πρώτη φορά, στο τυπογραφείο δύο από τα σημαντικότερα έργα του, το έργο *Θησαυρός τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάσεως τετράγλωσσος*² και το έργο *Ἀρμονία ὀριστικῆ τῶν ὄντων*, τα οποία θα παραμείνουν τελικά και τα μόνα τυπωμένα συγγράμματα του Βλάχου. Χρονικά προηγείται η έκδοση του *Θησαυροῦ*, που πραγματοποιήθηκε το 1659. Πρόκειται για ένα λεξικό γραμμένο σε τέσσερις γλώσσες (κοινή νέα ελληνική, αρχαία ελληνική, λατινική και ιταλική), που γνώρισε δύο επανεκδόσεις κατά τον ΙΗ΄ αιώνα (το 1723 και το 1784)³ και το οποίο χάρισε στο Βλάχο τον τίτλο του «πρώτου νεοέλληνα λεξικογράφου».⁴

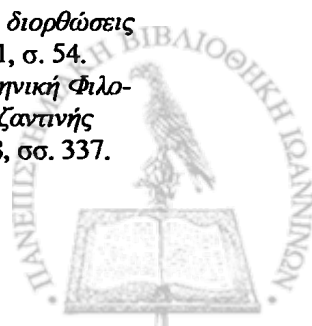
Μετά από δύο χρόνια ακολουθεί η έκδοση του έργου *Ἀρμονία ὀριστικῆ τῶν ὄντων*. Η έκδοση αυτού του συγγράμματος πραγματοποιήθηκε το 1661 στο βενετσιάνικο τυπογραφείο του Andreae Iouliani. Για τον τόπο και τον χρόνο της έκδοσης της *Ἀρμονίας* πληροφορούμα-

¹ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρήσιος (1605/7-1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελλ. Ινστ. Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ.5, Βενετία 1973, σ. 52.

² Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σσ. 58-61 και Ανδρόνικος Κ. Δημητρακόπουλος, *Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κων/νου Σάθα*, εν Λειψία, τύποις Μετζγερ και Βιττιγ, 1871, σ. 54.

³ Σχετικά με τις επανεκδόσεις του έργου βλ., ὁ.π., σ. 58 και επίσης στον Κ.Ν. Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Βιογραφίαι των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικῆς Ἐθνεγερσίας (1453-1821)*, Σύγγραμμα, εν Αθήναις 1868, σσ. 337.

⁴ Πρβλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σσ. 59-60 και Κ. Ν. Σάθα, ὁ.π., σ. 337.

στε τόσο από την προμετωπίδα του έργου σε λατινική γραφή⁵ όσο και από την τελευταία του σελίδα στην ελληνική⁶. Επιπλέον στο τέλος του συγγράμματός μας γνωστοποιείται ότι την επιμέλεια και τη διόρθωση της *Ἀρμονίας* είχε αναλάβει ο ιεροδιάκονος Γρηγόριος Βλάχος⁷, ανηψιός, όπως γνωρίζουμε, του Γερασίμου Βλάχου.

Η *Ἀρμονία* αποτελεί ένα είδος φιλοσοφικού λεξικού, που έχει την μορφή ανθολογίου. Στις σελίδες της φιλοξενούνται ορισμοί ποικίλων βασικών θεολογικών, φιλοσοφικών, επιστημονικών και άλλων εννοιών, οι οποίοι έχουν διατυπωθεί από ένα μεγάλο αριθμό διακεκριμένων λογίων του παρελθόντος. Ο Τατάκης στην προσπάθειά του να προσδιορίσει το συγγραφικό είδος, στο οποίο ανήκει η *Ἀρμονία*, έκανε λόγο για ένα «ένα επίτομο έγκυκλοπαιδικό ή σωστότερα φιλοσοφικό λεξικό, που περιέχει σχεδόν μόνο όρισμούς»⁸.

Ωστόσο, τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του βιβλίου αποδίδει ακριβέστατα ο ίδιος ο τίτλος του, ο οποίος αναφέρεται σε μία «οριστική» αρμονία των όντων. Στις πρώτες σελίδες της *Ἀρμονίας*, στην «*Προθεωρία*», ο ίδιος ο Βλάχος αποσαφηνίζει το ιδιαίτερο νόημα που εμπεριέχεται στη λέξη «οριστική» «... διό και τό βιβλίον Ἀρμονία ὀριστική τῶν ὄντων πρὸς ἡμῖν ἐπιγράφεται. Ὅτι τούς τῶν σοφῶν ὀρισμούς (οὓς περὶ τῶν ὄντων ἀποδεδώκασιν) εἰς ἓν συνάψαντες φέρομεν, καί τά πρόποντα τοῖς οὓσι προστιθέμενοι ἄγομεν⁹.» Διευκρινίζει, λοιπόν, πως με τον όρο αυτό εννοεί μία «αρμονία» ορισμών, τους οποίους μας έχουν κληροδοτήσει οι «σοφοί» και τους οποίους, αφού τους συγκέντρωσε σε ένα σώμα, τους συμπλήρωσε ο ίδιος, όπου νόμιζε πως ήταν αναγκαίο. Όπως, άλλωστε, χαρακτηριστικά σημειώνει και ο Τατάκης: «Ο ὄρος ὀριστική δέ σημαίνει τελειωτική, ἀλλά κάτι πού ἐπιτελεῖται μέ ὀρισμούς. Αναφέρεται λοιπόν σ'ἐκείνη τήν ἄρμονια πού φέρνει στό νοῦ ἡ ἀπόκτηση τῆς γνώσης μέσον τῶν ὀρισμῶν.»¹⁰ Επομένως, η *Ἀρμονία* του Βλάχου τιλοφορεῖται κατ' αυτόν τον τρόπο όχι γιατί φιλοδοξεί να αποτελέσει έναν «ακρογωνιαίο λίθο γνώσης» για τα θέματα που πραγματεύεται ούτε γιατί επιδιώκει να παρουσιάσει στους αναγνώστες της μία τελική, αμετάτρεπτη και τελεσίδικη αρμονία των όντων, αλλά επειδή απαρτίζεται από ορισμούς που, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, τον οποίο είναι φανερό ότι ο Βλάχος έχει μελετήσει σε βάθος και του οποίου τις απόψεις συμμερίζεται, αποδίδουν την ουσία των όντων. Για την εκπλήρωση αυτού του στόχου, εξάλλου, στο κάθε κεφά-

⁵ Οι παραπάνω πληροφορίες στην προμετωπίδα αναγράφονται ως εξής: VENETIIS, TYPIS ANDREÆ IVLIANI. MDCLXI, Superiorū Permissu.

⁶ Οι παραπάνω πληροφορίες στο οπισθόφυλλο αναγράφονται ως εξής: «Ετυπόθη εν Βενεταίς παρά Ανδρέα Ιουλιανώ έτη της ενσάρκου οικονομίας αχξ

⁷ «Επιμέλεια και διορθώσει Γρηγορίου Ιεροδιακόνου Βλάχου του Κρητός».

⁸ Πρβλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ. 139.

⁹ Βλ., Γεράσιμος Βλάχος, *Ἀρμονία Οριστική των όντων*, σ. 3.

¹⁰ Πρβλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ.139.

λαιο παρατίθενται μόνο οι σημαντικότεροι, σύμφωνα πάντα με την κρίση του Βλάχου, ορισμοί, οι οποίοι, έχουν διατυπωθεί για το κάθε θέμα χωρίς να επιχειρείται περαιτέρω ανάλυση ή ανάπτυξή τους.

Αναφορικά με τα γενικότερα γνωρίσματα της δομής του συγκεκριμένου έργου οφείλουμε να επισημάνουμε καταρχήν ότι η *Ἀρμονία* είναι γραμμένη «κατ' ἀμφοτέρους τὰς διαλέκτους», δηλαδή στην ελληνική και στη λατινική γλώσσα. Το σύγγραμμα καταλαμβάνει συνολική έκταση εκατόν ογδόντα δύο (182) φύλλων, από τα οποία ορισμένα είναι αριθμημένα, ενώ αντίθετα κάποια άλλα δεν αριθμούνται.

Το έργο είναι χωρισμένο σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος, το συντομότερο, το οποίο φαίνεται να αποτελεί ένα είδος εισαγωγής στην όλη φιλοσοφική θεματική, περιλαμβάνονται ποικίλες πληροφορίες γενικού ενδιαφέροντος, όπως αφιερωματικές επιστολές, επιγράμματα, χαιρετισμούς κ.τ.λ., καθώς επίσης και ένα τμήμα με πίνακες και ευρετήρια· στο δεύτερο μέρος –το εκτενέστερο–, που αποτελεί το κυρίως σώμα του έργου, καταγράφονται οι ορισμοί.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προμετωπίδα¹¹ του συγγράμματος, στην οποία καταγράφονται και οι ιδιότητες του συγγραφέα της ως καθηγουμένου και ως διδασκάλου: "*Ἀρμονία ὀριστική τῶν ὄντων κατὰ τοὺς Ἑλλήνων σοφούς συντεθεῖσα παρὰ Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός, καθηγουμένου τοῦ Μεγάλου Γεωργίου Σκαλωτοῦ, εὐαγγελικοῦ κήρυκος καὶ τῶν ἐπιστημῶν διδασκάλου*· Ακολουθεί ο πλήρης τίτλος του έργου στα λατινικά, ο οποίος είναι: *HARMONIA DEFINITIVA Entium, de mente Græcorū Doctorum, AVCTORE GERASIMO VLACHO CRETENSI Abbate D. Georgij Scalotæ, concionatori, ac scientiarū Magistro*. Στη συνέχεια και μόνο στο λατινικό τίτλο, δηλώνεται ότι το συγκεκριμένο πόνημα είναι αφιερωμένο στον γερμανό αυτοκράτορα Λεοπόλδο¹² τον Α' (AD LEOPOLDVM INVICTISSIMVM IMPERATOREM SEMPER AVGVSTVM). Τέλος η προμετωπίδα ολοκληρώνεται με μία επιγραμματική αναφορά στον τόπο και το χρόνο της έκδοσης του έργου και στο όνομα του εκδότη του¹³.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, του κυρίου σώματος του έργου προτάσσεται ένα σύντομο εισαγωγικό τμήμα. Πρόκειται για ένα κείμενο είκοσι σελίδων, το οποίο δεν σελιδαριθμείται και συγκροτείται από τρεις αφιερώσεις –μία σε πεζό και δύο σε έμμετρο λόγο–, δύο επιγράμματα,

¹¹ Για όσα περιλαμβάνονται στην προμετωπίδα και την εισαγωγή του έργου βλ., Émile Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-septième siècle*, tome deuxième, Paris, Alphonse Picard et Fils edituers, libraires des archives nationales et de la société de l' école des chartes, 1894, σσ. 136-139 (αριθμ. 443) καθώς επίσης και στον Γεώργιο Σπυριδάκη, ό.π., σσ. 89-90.

¹² Πρόκειται για τον Λεοπόλδο τον Α', (1640-1705) αυτοκράτορα της Γερμανίας, ο οποίος δημιούργησε ισχυρό αυτοκρατορικό στρατό, αναδιάρθρωσε την κεντρική Αυστριακή διοίκηση και διεύρυνε τις κτήσεις των Αψβούργων, μετά από πολέμους κατά των Τούρκων και των Γάλλων.

¹³ VENETIIS, TYPIS ANDREÆ IVLIANI. MDCLXI, Superiorū Permissu.

Venetiis, tyris Andreae

μία προσφώνηση καθώς επίσης δύο πίνακες και ένα ευρετήριο του περιεχομένου της *Ἀρμονίας*, γραμμένα όλα είτε στα ελληνικά είτε στα λατινικά.

Λεπτομερέστερα: Αμέσως μετά την προμετωπίδα του έργου παρατίθεται ένα πεζό αφιερωματικό κείμενο¹⁴ προς τον Λεοπόλδο Α΄, αυτοκράτορα της Γερμανίας, γραμμένο στα λατινικά, το οποίο εκτείνεται σε έξι σελίδες (φ. 2-4)¹⁵. Στην αφιερωματική αυτή επιστολή, όπως και στο λατινικό έμμετρο κείμενο¹⁶, που τη συνοδεύει και απευθύνεται επίσης προς τον αυτοκράτορα Λεοπόλδο (φ. 5-6α), ο Βλάχος παροτρύνει τον αυτοκράτορα να εκδηλώσει έμπρακτα το ενδιαφέρον του για τα ελληνικά ζητήματα τονίζοντας: «*En Græcia, quam dudum ad nuissima ærumnarum exempla Othomana barbaries vexat, a Te vno libertatem expectat, pristinumque decorum...*»¹⁷ Όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Τατάκης, με το κείμενο αυτό ο Βλάχος καλεί τον αυστριακό αυτοκράτορα: «νά στρέψη τήν πολεμική ἀρετή του καί πρὸς τήν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τόν Ὄθωμανικό ζυγό.»¹⁸

Στη συνέχεια, ο Βλάχος παραθέτει ένα ακόμη έμμετρο κείμενο¹⁹ γραμμένο και αυτό μόνο στα λατινικά, το οποίο, όμως, έχει ως αποδέκτη του τον Λεοπόλδο, Αρχιδούκα της Αυστρίας. Το έμμετρο αυτό κείμενο συνοπτικότερο, αναπτύσσεται σε έκταση μόλις δύο σελίδων (φ. 6β-7α) και από τη μελέτη του προκύπτει ότι υπηρετεί τον ίδιο απώτερο σκοπό, όπως τα δύο προηγούμενα. Εδώ πρέπει να σημειώσω, ότι παρά τις προσπάθειές μου δεν κατόρθωσα να εντοπίσω και να διασταυρώσω περισσότερα στοιχεία για την ύπαρξη του συγκεκριμένου προσώπου. Το γεγονός αυτό ενισχύει την υπόθεση του Σάθα²⁰, ότι δηλαδή και αυτό το κείμενο απευθύνεται στο ίδιο πρόσωπο –τον αυτοκράτορα Λεοπόλδο Α΄ της Αυστρίας-, καθώς είναι γνωστό πως οι αυτοκράτορες εκείνων των χρόνων έφεραν περισσότερους τίτλους.

Τις αφιερώσεις ακολουθούν δύο επαινετικά επιγράμματα (φ 7β) προς το Βλάχο στα ελληνικά. Το πρώτο ανήκει στον ιερομόναχο Αρσένιο Καλλούδη, ανηψιό του Βλάχου, ο οποίος είχε αναλάβει παλαιότερα την επιμέλεια και τη διόρθωση της έκδοσης του Θησαυροῦ και εκείνο το διάστημα δίδασκε στο Κωττουνιανό Φροντιστήριο του Παταβίου²¹. Το

¹⁴ Στην προσφώνηση έχουμε τα εξής: "LEOPOLDO I, ROMANORVM IMPERATORI SEMPER AVGVSTO".

¹⁵ Στην αρίθμηση των πρώτων εισαγωγικών φύλλων, ακολουθώ αυτήν που παρατίθεται στο έργο του Γεώργιου Σπυριδάκη, *Γεράσιμος Βλάχος (1697-1685)*, ανατ. από την Επετηρίδα του Μεσαιωνικού αρχείου, τόμ. 8, Αθήνα 1949, σσ. 89-90.

¹⁶ Στην προσφώνηση έχουμε τα εξής: "EIVSDEM ABBATIS VLACHI. ELOGIVM AD LEOPOLDVM CÆSAREM".

¹⁷ Βλ., Γεράσιμος Βλάχος, ό.π., σ. 4.

¹⁸ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ. 134.

¹⁹ Στην προσφώνηση υπάρχουν τα εξής: "EIVSDEM ABBATIS VLACHI. AD LEOPOLDVM ARCHIDVCEM AVSTRLE MAGNANIMVM".

²⁰ Βλ., Κ. Ν. Σάθας, ό.π., σ. 338.

²¹ Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π., σ. 81

δεύτερο επίγραμμα προέρχεται από τη γραφίδα του Σιναΐτη ιερομονάχου Γρηγορίου Μελλισηνού του Κρητός, ο οποίος είχε επίσης κοσμήσει με επίγραμμά του το έργο *Θησαυρός*²². Όπως διαπιστώνουμε και τα δύο κείμενα περιορίζονται σε λίγους μόνο στίχους και αναφέρονται επαινετικά στον Βλάχο και στο έργο του *Άρμονία*. Και στα δύο εξυμνείται η προσωπικότητα και η πνευματική κατάρτιση του Βλάχου και εγκωμιάζεται η παιδευτική και η επιστημονική αξία του πονήματός του.

Τα δύο επιγράμματα διαδέχεται μία δισέλιδη προσφώνηση²³ του συγγραφέα προς τους αναγνώστες του έργου του (φ. 8), γραμμένη μόνο στα λατινικά. Στην προσφώνηση αυτή ο Βλάχος αφήνει να διαφανεί ο «καημός» του πρόσφυγα –ένας «καημός» που συνοψίζεται στην εναρκτήρια φράση του, η οποία είναι δανεισμένη από τον Κικέρωνα: «*Non nobis solis nos esse natos, sed patriæ et amicis.*»²⁴ Και συνεχίζει περαιτέρω προσθέτοντας ότι: «*Patriæ a Barbarorum immanitate iam dudum vexate, nullas possum ipse ferre suppetias, ad ea etiam propulsatus; amicis, quorum in numero uniuersos litterarum asseclas collo, me prosuturum spero, si aliquid subinde Typis sussiciam.*»²⁵ Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι δράττεται της ευκαιρίας να θίξει εκ νέου το θέμα της υποδούλωσης των Ελλήνων από τους Οθωμανούς, ένα ζήτημα το οποίο παρά την αποδημία του από την πατρίδα, δεν παύει να τον απασχολεί· αυτό άλλωστε αποδεικνύεται και από τις συνεχείς προσπάθειες που καταβάλλει, με όποιο μέσο διαθέτει, για την απελευθέρωση του Γένους.

Από το σημείο αυτό και ως το τέλος του εισαγωγικού μέρους ο Βλάχος παραθέτει ορισμένους καταλόγους και ευρετήρια, τα οποία υπηρετούν την ευχερέστερη μελέτη του έργου. Ο πρώτος κατάλογος είναι ο «*Κατάλογος τῶν διδασκάλων ἐξ ὧν συνετέθη ἡ Παροῦσα Πραγματεία*», ο οποίος περιλαμβάνει, συχνά σε συντομογραφίες, τα ονόματα εκατόν εβδομήντα οκτώ (178) λογίων διαφόρων περιόδων, ορισμούς των οποίων καταγράφει ο Βλάχος στην *Άρμονία*. Στις δύο πρώτες σελίδες (φ. 9) καταγράφονται σε αλφαβητική σειρά τα ονόματα των λογίων ελληνιστί, στις δύο επόμενες σελίδες λατινιστί (φ. 10)²⁶. Εδώ οφείλουμε να παρατηρήσουμε, ότι ο κατάλογος εμφανίζει αρκετά λάθη στα ονόματα, λάθη τα οποία, σύμφωνα με τη γνώμη του Τατάκη²⁷, πρέπει να αποδοθούν είτε στο γεγονός της φωνητικής ορθογραφίας με λατινικούς

²² Βλ., Γεώργιος Σπυριδάκης, ό.π., σ. 88

²³ "ACTOR BENEVOLO LECTORI SALVTEM".

²⁴ «Δέ γεννηθήκαμε μόνο για τον εαυτό μας, αλλά για την πατρίδα και τους φίλους.» βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σελ. 134.

²⁵ «Στήν πατρίδα μου, πού βασανίζεται από την απανθρωπιά των βαρβάρων, καμιά βοήθεια δέν μπορώ νά προσφέρω, είμαι ιόλας εξορισμένος απ' αυτήν, στους φίλους, στον αριθμό των όποιων βάζω δλους όσοι ασχολοῦνται μέ τά γράμματα, ἐλπίζω νά προσφέρω κάτι μέ τό έργο μου.μου.» βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ. 134.

²⁶ Ο τίτλος του πίνακα στα λατινικά είναι: "Syllabus Doctorum ex quibus præfens Opera Gompilata est".

²⁷ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ. 136.

χαρακτήρες, που χρησιμοποιούσαν τότε στην Κρήτη, είτε στον διορθωτή του συγγράμματος, δηλαδή στον ανηψιό του Γερασίμου Βλάχου ιερομόναχο Γρηγόριο Βλάχο. Εκτενέστερες παρατηρήσεις για το είδος των λαθών καθώς και για τις διορθώσεις τους θα εκτεθούν στο τρίτο μέρος της εργασίας αυτής.

Ακολουθεί ο «Πίναξ τῶν τῆς Βίβλου Κεφαλαίων», που εκτείνεται σε πέντε σελίδες (φ. 11-13α) και είναι χωρισμένος σε δύο στήλες – στην αριστερή καταχωρούνται οι τίτλοι των κεφαλαίων στα λατινικά, ενώ στη δεξιά στα ελληνικά. Τα κεφάλαια είναι αριθμημένα και συνοδεύονται από την παραπομπή της αντίστοιχης σελίδας της Ἄρμονίας. Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι στην στήλη, στην οποία οι τίτλοι των κεφαλαίων παρατίθενται στα λατινικά, η αρίθμησή τους γίνεται με αραβικούς αριθμούς (1, 2, 3 κ.τ.λ.), ενώ στην στήλη των ελληνικῶν ακολουθείται η αρχαία ελληνική αρίθμηση (α', β', γ' κ.τ.λ.).

Το εισαγωγικό τμήμα της Ἄρμονίας ολοκληρώνεται με ένα αναλυτικό ευρετήριο λέξεων -«*Index rerum omnium notatu dignarum*»- το οποίο φαίνεται να είναι εξαιρετικά περιεκτικό, καθώς εκτείνεται σε 14 σελίδες (φ. 13β-19α) περιλαμβάνει πολυάριθμους όρους και μάλιστα μόνο στα λατινικά.

Στις επόμενες τριακόσιες είκοσι τρεις (323) σελίδες, που ακολουθούν, αναπτύσσεται το κυρίως τμήμα του έργου, το οποίο παρουσιάζεται υπό τον μερικό τίτλο «Ἄρμονία ὀριστικῆ τῶν ὄντων, παρα Γερασίμου Βλάχου καθηγουμένου τοῦ Κρητός, ἐκδοθεῖσα.»²⁸ Η Ἄρμονία, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἐπισημάνει, εἶναι γραμμένη και στη λατινική και στην ελληνική και η ἀνάπτυξη του ἔργου γίνεται ταυτόχρονα και στις δύο γλώσσες. Ὅσες ἀπό τις 323 αυτές σελίδες, που ἀριθμοῦνται –με ἐξαίρεση την πρώτη- φέρουν ἄρτιο ἀριθμό και βρίσκονται στην αριστερή πλευρά φιλοξενούν το κείμενο στη λατινική, ἐνῶ αυτές με τον περιττό ἀριθμό στην δεξιά πλευρά παρουσιάζουν το ἀντίστοιχο κείμενο στην ελληνική.

Πριν ἀπό την καταγραφή, ὠστόσο, των ὀρισμῶν των ὄντων ἀνά κεφάλαιο, ο Βλάχος προτάσσει την «Προθεωρία» του. Η «Προθεωρία» ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος προοιμίου του συγγράμματος, στο οποίο ο Βλάχος παραθέτει τους λόγους, που τον οδήγησαν στην σύνθεση του ἔργου αὐτοῦ και με τη συγκεκριμένη μορφή που παρουσιάζεται, καθώς ἐπίσης και τον τρόπο με τον οποίο ἐργάστηκε για τη σύνθεση του. Επιπλέον, στο κείμενο της «Προθεωρίας» ο Βλάχος ἐπιχειρεῖ και φαίνεται πως ἔχει κατορθώσει να συγκεράσει την ἀρχαία με την χριστιανική παράδοση αιτιολογώντας την ἀσίγαστη ἐπιθυμία και ἀνυπέρβλητη ἀνάγκη του ἀνθρώπου για την ἀπόκτηση τῆς γνῶσης.

²⁸ Ο μερικός τίτλος στα λατινικά εἶναι: "HARMONIA DEFINITIVA ENTIVMA Gerasimo Vlachio Abbate Cretensi Edita".

Η «Προθεωρία» έχει ως αφετηρία της μία ερμηνεία των συνεπειών της πτώσης του ανθρώπου. Η πτώση αυτή επήλθε, όταν ο Αδάμ παραβιάζοντας την εντολή του δημιουργού του «ἀπημαύρωσε τό τῆς θείας εἰκόνας κάλλος» και «τόν καθ' ὁμοίωσιν θεοῦ πλασθέντος ἄνθρωπον τοῖς ἀνοήτοις κτήσεσιν παρασυμβληθῆναι καί ὁμοιωθῆναι κατέδρασεν». Η ενέργειά του αυτή είχε ως ολέθριο αποτέλεσμα το ανθρώπινο γένος να «ἀπολέσει τοῦ λογικοῦ τό δῶρον», να αποστερηθεῖ «τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως καί τῆς ζωῆς» και τέλος να καταδικαστεί από το Θεό «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου καί τοῦ τῆς διδασκαλίας τε καί μαθήσεως μόχθου, ἐσθίειν τόν ἄρτον τῆς τῶν ὄντων γνώσεως». Και αυτό συνέβη γιατί «τῆς ἀρχαίας ἀθωότητος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἀγαθῆ τύχῃ ἐκπεπτωκώς, τόν οἰκεῖον νοῦν ἀγνοίας τε καί ἀμαθίας ἐνεπληρώσατο. καί τῇ λογικῇ πανδαισία καθωραϊσθεῖς, ἰδίᾳ προαιρέσει τῇ ἀλογίᾳ καθωπλίσατο».

Τραγική ἀπόληξη της πράξης των Πρωτόπλαστων θα ήταν να κινδυνεύσουν να παραμείνουν «(οἷα τά πολλά τῶν ζώων) ὀλικῶς πάσης εἰδήσεως ἀμέτοχος». Ωστόσο, σύμφωνα με την χριστιανική θρησκεία - η οποία διδάσκει την ἐλπίδα και την πίστη σε ένα Θεό σπλαχνικό ἀπέναντι στο δημιούργημά του και ὄχι εκδικητικό- ολόκληρος ο κόσμος διέπεται ἀπό μία ὀρισμένη τάξη και ἀρμονία. Αυτή η τάξη πορεύεται ἀπό την Θεία Πρόνοια, την «τοῦ Θεοῦ ὑπέροσοφο πρόνοια», η οποία θα μπορούσε να παραλληλιστεῖ με τον «σοφὸ Προμηθέα» της ἀρχαίας ἐλληνικῆς παράδοσης, γιατί, ὅπως ἐκεῖνος συνέδραμε στην βελτίωση της ζωῆς του ἀνθρώπινου γένους, ἐτσι και αυτή «τό πῦρ τῆς γνώσεως τε καί ἐπιστήμης ἐξ οὐρανοῦ τοῖς ἀνθρώποις παρέσχετο δι' ὧν τούς ἀνθρώπους εἰς τήν κατ' ἀρχάς μετεστήσατο ἀξιοῖτητα καί τῶν ἀλόγων ζώων διενηνοχέναι πεποίηκεν. ὧν ἔνεκα καί Θαλῆς ὁ φιλόσοφος φιλοφρόνως τοῖς πάσιν ἐφθέγγετο. δυσχερές μὲν τό ἐπίστασθαι, μακάριον δε, καί αὕτη ἐστίν ἡ καταφύσιν ζωῆ». Εντυπωσιακός εἶναι σ' αυτό το σημεῖο ο ἀριστοτεχνικός τρόπος με τον οποίο ο Βλάχος πλέκει την θρησκευτική παράδοση των χριστιανῶν και των ἀρχαίων ἐλλήνων με την ἐπιστημονική και φιλοσοφική διάθεση του ἀνθρώπου συνδέοντας τον Προμηθέα με την Θεία Πρόνοια και τον Αδάμ με τον Θαλή. Η ἀναφορά στο πρόσωπο του Θαλή δεν εἶναι τυχαία, ἀφού αὐτός θεωρεῖται ἀπό το σύνολο σχεδόν της ἐπιστημονικῆς κοινότητας ως ο πρῶτος φιλόσοφος -ὅπως ο Αδάμ εἶναι ο πρῶτος ἀνθρώπος- με τον οποίο ἀρχίζει η ἐρευνα των φιλοσοφικῶν και ἐπιστημονικῶν ζητημάτων και ἀπό τον οποίο ἀντλεῖ και ο Βλάχος κάποιους ὀρισμούς της Ἀρμονίας του.

Ἐχοντας καλῶς, λοιπόν, σε θεωρητικό ἐπίπεδο την αιτιολόγηση του αιτήματος του ἀνθρώπου για ἀπόκτηση γνώσης, ο Βλάχος προχωρεῖ καταθέτοντας τα κίνητρα, τα οποία τον ὀδήγησαν στην ἀπόφαση να α-

σχοληθεί μόνο με τους ορισμούς και όχι με την ανάλυση του περιεχομένου των εννοιών, καθώς επίσης και με το σκοπό, η εξυπηρέτηση τού οποίου, τον οδήγησε στην πεποίθηση ότι ένα τέτοιο σύγγραμμα είναι χρήσιμο. Επειδή, λοιπόν, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη «*ἡ ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις δι' ἀποδείξεως τὴν ἐπίκτησιν ἔχουσα, κακείνης μέσον ἀναγκαιότατον ὁ ὀρισμὸς πέφυκεν, οὗ δίχα ἐκ τε τῶν προτέρων καὶ τῶν ὑστέρων οὐδέν συμπέρασμα φέρεται. τούτου χάριν ἡμεῖς τὸ τῶν ὀρισμῶν ἅμα ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον κατὰ νοῦν ἀναπολησάμενοι, ἅπαντας τοὺς σποράδην κειμένους τῶν ὄντων ὀρισμοὺς συναθροῖσαι (ἢ δυνατὸν) καὶ ἐκδοῦναι ὠήθημεν*».

Υπέρτατη παρότρυνση επομένως, για τον συγγραφέα, όπως αποκαλύπτει ο ίδιος, στάθηκε «*κατὰ τὸ τῆς ἡμετέρας διανοίας στενόν*». Γι' αυτό το λόγο και «*ἐκ τε τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν Ἑλλήνων διδασκάλων τοὺς ὀρισμοὺς τῶν ὄντων ἐρανισαμενοὶς, τὰ ἐλλείποντα ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἀναπληρῶσαι. τοῖς σπουδαίοις εὐχερεστέραν καὶ ῥαδιοτέραν τῆς ἀποδείξεως εὐρετικὴν ἐπιπροτεῖναι μέθοδον*». Εδώ οφείλουμε να σταθούμε στην επισήμανση που κάνει ο ίδιος ο Βλάχος διευκρινίζοντας πως η συμπλήρωση ορισμένων ορισμών (*τὰ ἐλλείποντα ἀναπληρῶσαι*) έγινε από μέρος του επειδή βαθύτερος πόθος του ήταν να αναδείξει και να διευκολύνει τις παιδευτικές παραμέτρους, που ενυπάρχουν στο έργο του καταστρώντας «*εὐχερεστέραν καὶ ῥαδιοτέραν τῆς ἀποδείξεως εὐρετικὴν μέθοδον*» και έτσι να ευτυχήσει να παραδώσει στο κοινό ένα σύγγραμμα που δικαίως θα φέρει τον τίτλο «*Ἄρμονία ὀριστικὴ τῶν ὄντων*».

Στην κατακλείδα της «*Προθεωρίας*» του ο Βλάχος δεν μπορούσε να μην περιλάβει μία επίκληση στην Θεία Χάρη Του και ταυτόχρονα να τοποθετήσει το έργο του στην «*ανθρώπινή*» του διάσταση δηλώνοντας τα εξής: «*Ἐκ Θεοῦ διερχόμεθα καὶ εἰς θεόν λήγομεν αὐθις. τόν γὰρ ὕψιστον Θεόν ὡς ἀρχὴν καὶ τοῦτον αὐτόν ὡς τὸ τέλος τῆ ἡμετέρα βίβλω μεθαρομόττομεν ὀριζόμενοι*»

Με την ολοκλήρωση αυτού του προοιμίου αρχίζει το κυρίως τμήμα της *Ἄρμονία*, το οποίο συγκροτεῖται από εκατόν εβδομήντα δύο κεφάλαια, που καταλαμβάνουν έκταση τριακοσίων είκοσι σελίδων. Το κάθε κεφάλαιο αναφέρεται σε διαφορετικό θέμα και μπορεί να συμπεριλαμβάνει ένα ή περισσότερους ορισμούς. Γι' αυτό και η έκταση των κεφαλαίων, ο αριθμός των ορισμών, αλλά και των λογίων οι οποίοι τους διατύπωσαν, ποικίλλει ανάλογα με το αντικείμενό τους.

Η τυπική δομή ενός κεφαλαίου της *Ἄρμονία* έχει συνήθως την ακόλουθη μορφή: Στην πλειονότητα των κεφαλαίων απαντάται καταρχήν μία εισαγωγική φράση του Βλάχου, η οποία ενδέχεται να έχει και τη μορφή ορισμού, χωρίς αυτό όμως να συμβαίνει πάντα. Στη συνέχεια παρατίθενται οι ορισμοί –ενός ή περισσότερων λογίων- που αναφέρονται

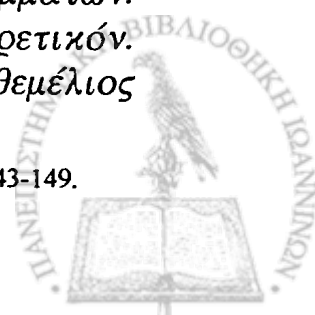
είτε στο ίδιο το αντικείμενο που ερευνάται είτε σε παρεμφερείς έννοιες οι οποίες περιγράφουν ή είναι συστατικές του θέματος. Σ' αυτήν την διαδικασία, όμως, ο συγγραφέας αποφεύγει να υπεισέλθει σε λεπτομέρειες ή σε διεξοδική ανάλυση και διερεύνηση της συνάφειας και του σκεπτικού που συνοδεύει τους ορισμούς.

Οι ορισμοί παρατίθενται όχι τυχαία, αλλά με μία σειρά που είναι ενδεικτική της πρόθεσης του Βλάχου να οδηγήσει τον αναγνώστη του έργου του βαθμιαία και σταθερά στην ολοκληρωμένη και πολύπλευρη γνώση του νοήματος κάθε ορισμού. Στο κάθε κεφάλαιο της *Αρμονίας* διακρίνουμε δηλαδή μία εσωτερική αλληλουχία των ορισμών, που παρατίθενται, η οποία βοηθά τον αναγνώστη να συλλάβει ευκολότερα το νόημά τους. Έτσι αντισταθμίζεται η έλλειψη της, ίσως, αναμενόμενης ανάλυσης ή ανάπτυξης των ορισμών, από την προσεκτική και εξαιρετικά ακριβή διαδοχή του ενός ορισμού από τον άλλο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο αναγνώστης έχει την δυνατότητα να οδηγηθεί βαθμιαία στη γνώση του νοήματος της έννοιας, που αναπτύσσεται σε κάθε κεφάλαιο, καθώς ο εκάστοτε ορισμός λειτουργεί συμπληρωματικά προς τον άλλο ολοκληρώνοντας το νόημα του όρου μέσα από τη σύνθεση.

Ένας ακόμη παράγοντας, που διευκολύνει στην κλιμακωτή αυτή ολοκλήρωση του νοήματος μέσω της αλληλουχίας των ορισμών, είναι η ένταξη ορισμών που προέρχονται από την γραφίδα του ίδιου του Βλάχου²⁹. Ήδη σημειώσαμε πως στα περισσότερα κεφάλαια ο Βλάχος προσθέτει εισαγωγικές φράσεις ή και ορισμούς, πολύ συχνά όμως συναντάμε ορισμούς του και στο μέσον ή –κυρίως– στο τέλος ενός κεφαλαίου. Για παράδειγμα, στο εκατοστό δέκατο κεφάλαιο, το «Περί Γραμματικής», διαβάζουμε:

«Ἡ Γραμματικὴ καὶ τὰ ἐκείνη οὕτως περιγράφονται. Ἀμμων[ίου] εἰς τὰς Ε' φωνάς. Διονυσ[ίου] Θρακὸς ἐν παραγγελ[είαν], Μανουήλου Μοσχολ[ούλου] Ἐρωτήματα. Γραμματικὴ ἐστὶν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῖσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγομένων. Ἐκ τῶν Νικασίου Ἐπιτομ[ῶν] Κράτητος. Γραμματικὴ ἐστὶν ἕξις ἀπὸ τέχνης διαγνωστικὴ τῶν παρ' ἑλλήσι λεκτῶν καὶ νοητῶν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον. Δημητρίου Χλωροῦ. Γραμματικὴ ἐστὶν τεχνητῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ τῶν κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν εἰδησις. Γερασ[ίμου] α' περὶ Γραμματικῆς α'. Γραμματικὴ ἐστὶ τέχνη καταγενομένη περὶ τὸν προφορικὸν λόγον, τέλος σχουσα τὸ ὀρθῶς λέγειν καὶ γράφειν. Κωνσταντ[ίνου] Δασκάρ[εως] α' Γραμματικὴ. Γράμμα ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον φωνῆς ἀδιαίρετον. Συλλαβὴ ἐστὶ σύλληψις τοῦλάχιστον δύο γραμμάτων. Λέξις ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον τοῦ συντακτικοῦ λόγου διαιρετικόν. Μιχαὴλ Ψελλοῦ περὶ Γραμματικῆς. Ὄρθογραφία ἐστὶ θεμέλιος

²⁹ Για τους ορισμούς του Βλάχου μέσα στην *Αρμονία* βλ. επίσης, Τατάκης Β.Ν., ό.π., σσ. 143-149.

καί βάσις ποιημάτων. Γερασίου] Περί Γραμματικής]. Ὄρθογραφία ἐστὶ μέθοδος τοῦ ὀρθῶς γράφειν κατὰ τοὺς τῆς προσωδίας κανόνας. Γραμματικός ἐστὶ ὁ τὸν κανόνα καὶ τὸν ὄρον τοῦ γράφειν καὶ ἀναγνώσκειν ἀποδιδούς. Γραμματιστής ἐστὶν ὁ τὰ πρῶτα στοιχεῖα διδάσκων. Γράμματα εἰσὶν οἱ τῶν στοιχείων χαρακτηῆρες»³⁰

Ἡ μελέτη αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου μας ἐπιτρέπει νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ λειτουργία, ποὺ καλοῦνται νὰ ἐκπληρώσουν οἱ ὀρισμοὶ τοῦ Βλάχου μέσα στο ἐυρύτερο πλαίσιο τοῦ ἔργου του, εἶναι πολυεπίπεδη.

Πέρα λοιπὸν ἀπὸ τὸν εἰσαγωγικὸ χαρακτήρα ποὺ ἔχουν οἱ ὀρισμοὶ τοῦ συγγραφέα, διακρίνουμε ὅτι παίζουν ἐπίσης καὶ ἓνα ρόλο συνδετικὸ, ἐπεξηγηματικὸ καὶ πολὺ συχνὰ ἀποσαφηνιστικὸ τοῦ νοήματος. Παραθέτοντας, λοιπὸν, ὁ Βλάχος ἓναν δικό του ὀρισμὸ στο μέσο τῶν κεφαλαίων ἐπιδιώκει νὰ συνδράμει στὴν ομαλότερη σύνδεση μεταξὺ τῶν διαφορετικῶν ὀρισμῶν ἐνὸς ἢ περισσότερων λογίων ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ἐπιδείξει ἐναργέστερα τὴν συνοχὴ τῶν νοημάτων καὶ ἐνδεχομένως νὰ συμπληρώσει με τὶς ἀπαραίτητες διευκρινήσεις τῆ λογικῆ ἀλληλουχία.

Ἐπιπλέον, παρατηροῦμε ὅτι οἱ ὀρισμοὶ τοῦ συγγραφέα τῆς Ἄρμονίας, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται στο τέλος κάποιων κεφαλαίων –με μεγαλύτερη ἀκόμη συχνότητα ἀπ’ ὅτι σε ἄλλα σημεῖα– ἐπιτελοῦν καὶ ἓναν «καταληκτικὸ» - συμπερασματικὸ ρόλο, βοηθώντας, μ’ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ολοκληρωμένη κατάδειξη τοῦ εὗρους τοῦ νοήματος τοῦ ὄρου, ποὺ ἀναλύθηκε στο κεφάλαιο. Λειτουργοῦν ἐπομένως, ὄχι ὡς ἓνας ἀπλὸς ἐπίλογος, ἀλλὰ ὡς μία νοηματικὴ ἀπόληξη ἢ καταστάλαγμα τῆς κλιμακωτῆς αὐτῆς παράθεσης ὅλων τῶν προηγούμενων ὀρισμῶν.

Διαπιστώνουμε, ὡστόσο, ὅτι αὐτὴ ἡ λογικὴ καὶ ἡ τάξη, ποὺ διέπει τὴν παράθεση τῶν ὀρισμῶν, ἀκολουθεῖται ἐπίσης καὶ στο ἐπίπεδο τῆς παρουσίας τῶν κεφαλαίων ποὺ ἀπαρτίζουν τὸ σύγγραμμα. Τα κεφάλαια τῆς Ἄρμονίας δὲν παρατίθενται χωρὶς ἐσωτερικὴ συνοχὴ τοῦ περιεχομένου τους καὶ αὐτὸ παρά τὴ δυσκολία ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ θεματικὴ τῆς καλύπτει μία ἐυρύτατη περιοχὴ τῆς γνώσης, ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ ζητήματα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρευνας ὡς τὴ συζήτηση προβλημάτων τῆς Φυσικῆς.

Ἀναλυτικότερα, ὡς πρὸς τὴ σειρά τῶν κεφαλαίων, ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι τὰ δύο περὶ Θεοῦ ζητήματα -τὸ «Περὶ θεοῦ ἀρχῆς πάντων» καὶ τὸ «Περὶ θεοῦ τέλους»- στὴν ἀρχὴ καὶ στο τέλος τῆς Ἄρμονίας, μας ἀποκαλύπτουν τὴν βαθιὰ θρησκευτικὴ πίστη τοῦ Βλάχου καὶ τὴν πεποίθησή του ὅτι ὅλα ἀρχίζουν καὶ τελειώνουν ἀπὸ καὶ με τὸν Θεό –πεποίθησις ἡ ὁποία ἀντανακλάται καὶ μέσα στὴν δομὴ τοῦ ἴδιου τοῦ συγγράμματος. Καὶ τὰ ἄλλα κεφάλαια ὅμως, ὅπως ἤδη ἐπισημάναμε, δὲν παρατίθενται τυχαία, ἀλλὰ ἀκολουθοῦν μία συγκεκριμένη σειρά στο βαθμὸ ποὺ

³⁰ Βλ., Βλάχος Γεράσιμος, ὁ.π., σελ. 217.

επιχειρείται μία σχετικά χαλαρή, αλλά πάντα ευκρινής ομαδοποίησή τους³¹.

Συγκεκριμένα μετά το κεφάλαιο «Περί θεοῦ ἀρχῆς πάντων» αναπτύσσονται σε έξι κεφάλαια, από το 2^ο έως το 7^ο, κύρια δογματικά ζητήματα, που απασχόλησαν κατά καιρούς φιλοσόφους και θεολόγους. Στα επόμενα τριάντα επτά κεφάλαια – από το 8^ο έως το 45^ο – η θεματική αφορά ζητήματα γενικής φιλοσοφίας. Στη συνέχεια τον Βλάχο απασχολούν πιο εξειδικευμένα ζητήματα, όπως στα κεφάλαια 46 έως 53, στα οποία προσεγγίζονται θέματα της κοσμογραφίας, και στα κεφάλαια 54 μέχρι και 67, στα οποία υπεισέρχεται στη σφαίρα της γεωλογίας. Ακολουθεί μία μεγάλη ομάδα κεφαλαίων – από το 68^ο κεφάλαιο έως το 146^ο κεφάλαιο – στην οποία ο Βλάχος θίγει ποικίλα θέματα, που αφορούν τον άνθρωπο, κάνοντας και ορισμένες αρκετά συνοπτικές αναφορές σε άλλες επιστήμες. Το επιστέγασμα της *Ἄρμονίας* αποτελούν τα κεφάλαια 147 έως και 171, όπου θίγονται θεμελιακά ζητήματα της μεταφυσικής και της θεολογίας.

Αναλυτικότερα, τα κεφάλαια που έχουν ως θέμα τους πρωταρχικής σημασίας δογματικά ζητήματα είναι: το 2^ο κεφάλαιο «Περί τριάδος», το 3^ο κεφάλαιο «Περί των λεγομένων περί θεού», το 4^ο κεφάλαιο «Περί θείων ονομάτων», το 5^ο κεφάλαιο «Περί αγέλων», το 6^ο κεφάλαιο «Περί δαιμόνων» και το 7^ο κεφάλαιο «Περί αγαθού και κακού».

Στη συνέχεια επιχειρείται μία εξέταση των εννοιών, που ανήκουν στον ευρύτερο χώρο της φιλοσοφίας, όπως η έννοια της ύλης, του είδους, του χρόνου της κίνησης κ.τ.λ.: κεφάλαιο 8: «περί αρχής», κεφάλαιο 9: «περί ύλης», κεφάλαιο 10: «περί είδους», κεφάλαιο 11: «περί στερήσεως», κεφάλαιο 12: «περί αιτιών και αποτελεσμάτων», κεφάλαιο 13: «περί των γενών των αιτιών», κεφάλαιο 14: «περί ανάγκης», κεφάλαιο 15 «περί ιδέας», κεφάλαιο 16 «περί ειμαρμένης και μοίρας», κεφάλαιο 17 «περί τύχης και αυτομάτου» · κεφάλαιο 18 «περί στοιχείου», κεφάλαιο 19 «περί φύσεως και φυσικού», κεφάλαιο 20 «περί τέρατος και θαύματος», κεφάλαιο 21 «περί κινήσεως κινητού και ηρεμίας», κεφάλαιο 22 «περί των της κινήσεως ειδών» · κεφάλαιο 23 «περί αιώνος και χρόνου», κεφάλαιο 24 «περί των του χρόνου μερών», κεφάλαιο 25 «περί ωρών και τροπών» · κεφάλαιο 26 «περί του όντος», κεφάλαιο 27 «περί όλου και μερών», κεφάλαιο 28 «περί καθόλου μερικού και ατόμου», κεφάλαιο 29 «περί ενός και ενότητος», κεφάλαιο 30 «περί κατηγορουμένου και κατηγορίας», κεφάλαιο 31 «περί ουσίας», κεφάλαιο 32 «περί των επομένων τη ουσία» · κεφάλαιο 33 «περί συμβεβηκότος», κεφάλαιο 34 «περί ποσότητος», κεφάλαιο 35 «περί ποιότητος», κεφάλαιο 36 «περί των προς τι», κεφάλαιο 37 «περί ενεργείας», κεφάλαιο 38 «περί δυνάμεως», κεφάλαιο 39 «περί πάθους», κεφάλαιο 40 «περί τόπου», κεφάλαιο 41 «περί κενού», κεφάλαιο 42 «περί σώ-

³¹ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σ.

ματος», κεφάλαιο 43 «περί των μεθεπομένων τω σώματι», κεφάλαιο 44 «περί απείρου», κεφάλαιο 45 «περί φωτός και σκότους».

Ακολούθως ο Βλάχος προβαίνει σε μία ακριβή διερεύνηση του πεδίου της κοσμογραφίας με τα εξής κεφάλαια: κεφάλαιο 46 «περί κόσμου», κεφάλαιο 47 «περί ουρανού», κεφάλαιο 48 «περί των του ουρανού μορίων», κεφάλαιο 49 «περί των πλανητών αστέρων», κεφάλαιο 50 «περί των ζωδίων», κεφάλαιο 51 «περί ηλίου», κεφάλαιο 52 «περί σελήνης», κεφάλαιο 53 «περί αστέρων».

Σύμφωνα με το πρότυπο που διαρθρώθηκε η ανάπτυξη των θεμάτων της κοσμογραφίας πραγματοποιείται και η ανάλυση των κεφαλαίων που αφορούν τη γεωλογία και είναι τα εξής κεφάλαια: κεφάλαιο 54 «περί γης», κεφάλαιο 55 «περί των της γης μερών» · κεφάλαιο 56 «περί λίθων», κεφάλαιο 57 «περί μετάλλων», κεφάλαιο 58 «περί δένδρων ξύλων και βοτάνων» · κεφάλαιο 59 «περί ύδατος», κεφάλαιο 60 «περί θαλάσσης» · κεφάλαιο 61 «περί αέρος», κεφάλαιο 62 «περί ανέμων» · κεφάλαιο 63 «περί πυρός», κεφάλαιο 64 «περί μετεώρων», κεφάλαιο 65 «περί των εν τη γη τετελεσμένων μετεώρων αποτελεσμάτων» · κεφάλαιο 66 «περί χρωμάτων», κεφάλαιο 67 «περί ζώων».

Στη συνέχεια συναντούμε μία μεγάλη ομάδα κεφαλαίων, που αναφέρονται σε γενικότερα θέματα του ανθρώπου -από το κεφάλαιο 68 ως το κεφάλαιο 147. Πιο συγκεκριμένα η ομάδα αυτή ξεκινά θίγοντας ζητήματα φυσιολογίας και ιατρικής, τα οποία είναι: κεφάλαιο 68 «περί ανθρώπου», κεφάλαιο 69 «περί των του ανθρώπου παθών», κεφάλαιο 70 «περί ανθρωπίνου σώματος και των μορίων αυτού», κεφάλαιο 71 «περί των παθών χυμών και περιττωμάτων του ανθρωπίνου σώματος», κεφάλαιο 72 «περί νοσήματος», κεφάλαιο 73 «περί πυρετών», κεφάλαιο 74 «περί των όλων νόσων του σώματος», κεφάλαιο 75 «περί ηλικίας».

Ακολούθως, υπάρχει μία ενότητα με ζητήματα της ψυχολογίας και με τις «εσωτερικές και εξωτερικές αισθήσεις» του ανθρώπου στο κεφάλαιο 76 «περί ψυχής», κεφάλαιο 77 «περί των της ψυχής μερών», κεφάλαιο 78 «περί των της ψυχής δυνάμεων», κεφάλαιο 79 «περί αισθήσεως», κεφάλαιο 80 «περί των εξωτερικών αισθήσεων», κεφάλαιο 81 «περί ήχου και ψόφου³²», κεφάλαιο 82 «περί της ηχώ», κεφάλαιο 83 «περί φωνής», κεφάλαιο 84 «περί οσμής», κεφάλαιο 85 «περί χυμού ή χυλού», κεφάλαιο 86 «περί των εσωτερικών αισθήσεων», κεφάλαιο 87 «περί αρετής και κακίας», κεφάλαιο 88 «περί αμαρτίας», κεφάλαιο 89 «περί πάθους ψυχής», κεφάλαιο 90 «περί οργής και των ειδών αυτής», κεφάλαιο 91 «περί ειρμένης και των ειδών αυτής», κεφάλαιο 92 «περί λύπης και των ειδών αυτής», κεφάλαιο 93 «περί ηδονής και των ειδών αυτής», κεφάλαιο 94 «περί φόβου και των ειδών αυτού», κεφάλαιο 95 «περί επιθυμίας και των ειδών αυτής».

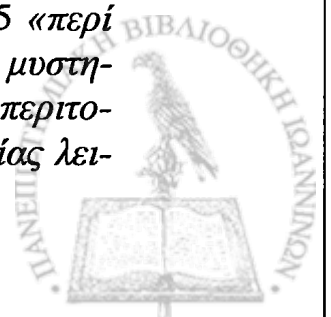
³² Το κεφάλαιο αυτό, μέσα στο κείμενο, τιτλοφορείται λανθασμένα « Περί ψυχής μερών».

Ακολουθούν τρία κεφάλαια για την πίστη και το τυπικό των θρησκευιών: κεφάλαιο 96 «περί πίστεως», κεφάλαιο 97 «περί εορτών και θυσιών και ευχών», κεφάλαιο 98 «περί βλασφημίας»· εν συνεχεία παρεμβάλλονται κάποια κεφάλαια γενικότερου φιλοσοφικού ενδιαφέροντος και της αρετολογίας: κεφάλαιο 99 «περί ελπίδος», κεφάλαιο 100 «περί αγάπης και έχθρας», κεφάλαιο 101 «περί έρωτος», κεφάλαιο 102 «περί φρονήσεως», κεφάλαιο 103 «περί σωφροσύνης», κεφάλαιο 104 «περί ανδρείας», κεφάλαιο 105 «περί δικαιοσύνης», κεφάλαιο 106 «περί των του ανθρώπου επιθέτων», κεφάλαιο 107 «περί των της ψυχής του σώματος και του συνθέτου αγαθόν κατά τον φιλόσοφον», κεφάλαιο 108 «περί των της ψυχής έξεων».

Από την θεματική των «Περί ψυχής έξεων» ο Βλάχος μεταβαίνει σε μία μακροσκελή ενότητα, στην οποία ασχολείται με αρκετές επιμέρους επιστήμες, η θεματική των οποίων δεν εξετάστηκε σε ιδιαίτερα κεφάλαια και περιλαμβάνει τα εξής: κεφάλαιο 109 «περί φιλοσοφίας», κεφάλαιο 110 «περί γραμματικής», κεφάλαιο 111 «περί λόγου και των μερών αυτού», κεφάλαιο 112 «περί ρημάτων», κεφάλαιο 113 «περί συντάξεως», κεφάλαιο 114 «περί προσωδίας», κεφάλαιο 115 «περί διαλέκτου», κεφάλαιο 116 «περί ονομάτων», κεφάλαιο 117 «περί ποιητικής», κεφάλαιο 118 «περί μετρικής», κεφάλαιο 119 «περί ιστορίας», κεφάλαιο 120 «περί επιστολικής μεθόδου», κεφάλαιο 121 «περί ρητορικής», κεφάλαιο 122 «περί των της ρητορικής γενών», κεφάλαιο 123 «περί φράσεων», κεφάλαιο 124 «περί σχημάτων», κεφάλαιο 125 «περί διαλόγου», κεφάλαιο 126 «περί λογικής», κεφάλαιο 127 «περί όρων», κεφάλαιο 128 «περί ορισμών», κεφάλαιο 129 «περί προτάσεως», κεφάλαιο 130 «περί διαιρέσεως», κεφάλαιο 131 «περί συλλογισμών», κεφάλαιο 132 «περί αποδείξεως», κεφάλαιο 133 «περί αναλύσεως», κεφάλαιο 134 «περί φυσικής», κεφάλαιο 135 «περί ιατρικής», κεφάλαιο 136 «περί μαθηματικής», κεφάλαιο 137 «περί αριθμών», κεφάλαιο 138 «περί φθόγγου», κεφάλαιο 139 «περί σφαίρας», κεφάλαιο 140 «περί ηθικής», κεφάλαιο 141 «περί οικονομικής», κεφάλαιο 142 «περί πολιτικής», κεφάλαιο 143 «περί βασιλείας», κεφάλαιο 144 «περί στρατηγικής», κεφάλαιο 145 «περί νομοθετικής», κεφάλαιο 146 «περί συμμίκτων λέξεων».

Την Άρμονία ολοκληρώνει η ομάδα των κεφαλαίων, η οποία αναφέρεται σε θέματα που συγκαταλέγονται στην σφαίρα της θεολογίας και απαρτίζεται από τα εξής κεφάλαια: κεφάλαιο 147 «περί μεταφυσικής», κεφάλαιο 148 «περί θεολογίας», κεφάλαιο 149 «περί προφητείας», κεφάλαιο 150 «περί Χριστού του Κυρίου ημών», κεφάλαιο 151 «περί της αεί παρθένου Θεοτόκου», κεφάλαιο 152 «περί χριστιανών», κεφάλαιο 153 «περί εκκλησίας», κεφάλαιο 154 «περί των αγίων», κεφάλαιο 155 «περί μοναχών», κεφάλαιο 156 «περί αιρετικών», κεφάλαιο 157 «περί μυστηρίων», κεφάλαιο 158 «περί βαπτίσματος», κεφάλαιο 159 «περί περιτομής», κεφάλαιο 160 «περί χρίσματος», κεφάλαιο 161 «περί της θείας λει-

τουργίας», κεφάλαιο 162 «περί ιεροσύνης», κεφάλαιο 163 «περί εξομολογήσεως», κεφάλαιο 164 «περί γάμου», κεφάλαιο 165 «περί συγγενείας», κεφάλαιο 166 «περί ευχελαίου», κεφάλαιο 167 «περί του αντιχρίστου», κεφάλαιο 168 «περί παραδείσου», κεφάλαιο 169 «περί του Άδου», κεφάλαιο 170 «περί αναστάσεως», κεφάλαιο 171 «περί μακαριότητος».

Με την ολοκλήρωση του πονήματός του και αντί επιλόγου ο Βλάχος, όπως γινόταν σχεδόν από κάθε ιερωμένο συγγραφέα την περίοδο εκείνη, σημειώνει: «Τέλος καί τῷ ΘΕΩ δόξα καί τῷ ΘΕΟΜΗΤΟΡΙ κλέος.» Σε αυτά τα λόγια αν και συνηθισμένα για τα «συγγραφικά» ήθη της εποχής, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τον πνευματικό άνθρωπο, αλλά ταυτόχρονα και τον ιερωμένο, που έχοντας περατώσει την πνευματική του εργασία, την αφιερώνει στο Θεό και τη Θεοτόκο, εναποθέτοντας κατά κάποιον τρόπο στα χέρια τους την τύχη του συγγράμματός του.

Στο τέλος της *Άρμονίας*, όπως ήδη αναφέραμε, αναγράφονται ο τόπος και ο χρόνος της έκδοσης, το όνομα του εκδότη και ακόμη το όνομα του επιμελητή και διορθωτή της έκδοσης. Επιπλέον, πιθανότατα από το χέρι του διορθωτή της έκδοσης, το Γρηγόριο Βλάχο, κατατίθεται ένας κατάλογος, ο οποίος περιέχει ογδόντα επτά (87) «σφάλματα ἑξαίρετα διορθωθέντα»· πρόκειται για λάθη τα οποία βρίσκονται μόνο στο ελληνικό κείμενο και όχι στο λατινικό. Στα διορθωτέα περιλαμβάνονται, όμως, μόνο τα «ἑξαίρετα» λάθη, με αποτέλεσμα πολλά ορθογραφικά κυρίως λάθη να αποσιωπώνται.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι Πηγές της Ἀρμονίας

Το ζήτημα των πηγών της Ἀρμονίας του Γερασίμου Βλάχου θα επιχειρήσουμε να το προσεγγίσουμε προς δύο κατευθύνσεις. Αρχικά, μας προβληματίζει η προέλευση της σύλληψης της ιδέας για την συγγραφή ενός έργου με αυτήν τη μορφή – οι πηγές, δηλαδή, έμπνευσης και καθοδήγησης του Βλάχου στο συγκεκριμένο συγγραφικό εγχείρημα.

Ακολουθώς μας ενδιαφέρει η καταγραφή και η ανάδειξη των λογίων και των έργων τους, που φιλοξενούνται στην Ἀρμονία, καθώς αποτελούν τις πρωταρχικές πηγές, από τις οποίες ο Βλάχος άντλησε το υλικό για την σύνθεση αυτού του έργου. Ωστόσο εδώ, οφείλουμε να επισημάνουμε το γεγονός ότι η αδυναμία μας να έχουμε πρόσβαση στα χειρόγραφα των λογίων αυτών υψώνει ασφαλώς μεγάλα εμπόδια στην έρευνά μας.

Μέσα από την αναλυτική παρουσίαση της δομής και του περιεχομένου της Ἀρμονίας, που προηγήθηκε, αλλά και από την μελέτη των πηγών της, που ακολουθεί, καθίσταται αρκούντως ευδιάκριτη η επιρροή που φαίνεται πως δέχτηκε ο Βλάχος κατά τη σύνθεση του συγκεκριμένου έργου από δύο σημαντικές πηγές, την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και την χριστιανική σοφία, στοιχεία των οποίων με περισσή αρμονία κατόρθωσε να συνταιριάσει στο σύγγραμμά του.

Η παρουσία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης είναι ορατή σε όλα τα σημεία της Ἀρμονίας καθώς πιστοποιείται και με το απλό φυλλομέτρημα του συγγράμματος. Η Ἀρμονία αυτή καθ' αυτή θα μπορούσε καταρχήν –καθώς πληροί τις φιλολογικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις– να ενταχθεί στο γραμματειακό είδος της δοξογραφίας, το οποίο άνθησε κυρίως από τους ελληνιστικούς χρόνους ως την ύστερη αρχαιότητα.

Θα μπορούσαμε, μάλιστα, να υποστηρίξουμε ακόμη και την υπόθεση, σύμφωνα με την οποία η Ἀρμονία όχι μόνο ανήκει στη δοξογραφική παράδοση, αλλά και την ολοκληρώνει. Η θέση αυτή υποστηρίχθηκε, μάλιστα, ήδη στην έρευνα: «Τό ἔργο ἀπό κάποια ἄποψη εὐκόλα θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ ὡς ἡ καταλκείδα τῆς δοξογραφικῆς

παράδοσης πού άρχισε βασιικά μέ τήν έπιτομή τών *Φυσικῶν Δοξῶν* τοῦ Θεοφράστου *Vetusta placita* (1^ο μισό του 1^{ου} π.χ. αι.)»¹

Όπως είναι γνωστό, δοξογράφοι στην ιστορία των γραμμάτων ονομάζονται οι συγγραφείς της ελληνιστικής κυρίως εποχής, οι οποίοι διέσωσαν στα έργα τους τις γνώμες ή τις απόψεις -δόξαι- των παλαιότερων φιλοσόφων. Οι πρώτοι που διέσωσαν κάποιες «δόξες» των προγενέστερων τους φιλοσόφων, είναι βέβαια ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, οι οποίοι όμως δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως δοξογράφοι, γιατί τις όποιες «δόξες» κατέγραψαν, τις ενοφθάλμισαν στη δική τους φιλοσοφική επιχειρηματολογία και κατά τρόπο απόλυτα οργανικό. Έτσι η δοξογραφία ως είδος φιλοσοφικής ιστοριογραφίας αρχίζει ουσιαστικά με το Θεόφραστο, ο οποίος υλοποιώντας σχετική συμβουλή του δασκάλου του Αριστοτέλη συνέθεσε το περίφημο έργο *Φυσικῶν Δόξαι* (18 βιβλία). Σ' αυτό το έργο περιέλαβε τις γνώμες, τις απόψεις των πρώτων φυσικών φιλοσόφων, δηλαδή των προσωκρατικών. Από τον τίτλο αυτού ακριβώς του έργου του Θεόφραστου -σώθηκε μόνο ένα εκτενές τμήμα του, το *Περί αισθήσεων*- έλαβαν τελικά το όνομα δοξογράφοι, όλοι όσοι αργότερα συνέθεσαν ανάλογα έργα, δηλαδή όσοι συγκέντρωσαν τις «δόξες» προγενέστερων τους φιλοσόφων, ενώ αντίστοιχα το γραμματειακό αυτό είδος ονομάστηκε δοξογραφία. Το *Φυσικῶν Δόξαι* χρησίμευσε ως πηγή και σε μεταγενέστερους συγγραφείς. Από αυτά τα έργα σώθηκαν και έφτασαν ως τα χέρια μας δύο επιτομές, το έργο *Περί των αρεσκόντων φιλοσόφους φυσικῶν δογμάτων* (μέσα 2^{ου} αι. μ.Χ.), που εσφαλμένα απέδιδαν παλαιότερα στον Πλούταρχο και μία ακόμη επιτομή που περιέλαβε στο έργο του *Εκλογαί* (πρώτο βιβλίο) ο Ιωάννης Στοβαίος.

Πέρα από την σύνδεση της *Άρμονίας* με την δοξογραφική παράδοση, ο αναγνώστης της αναγνωρίζει επίσης την καταλυτική παρουσία του Αριστοτέλη στο κείμενό της. Η επίδραση του Σταγειρίτη είναι διάχυτη σ' όλο το έργο. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει στο προηγούμενο κεφάλαιο, στον ίδιο τον τίτλο του έργου ο Τατάκης διέκρινε την επίδραση του μεγάλου φιλοσόφου υπογραμμίζοντας πως: «Άριστοτελικό πνεῦμα άποπνέει καί ο τίτλος καί τό περιεχόμενο τοῦ ἔργου. Τήν πίστη ότι ο όρισμός δίνει τήν οὐσία τοῦ ὄντος. Για τήν νεώτερη σκέψη, ὅπως καί για τήν πλατωνική, ο όρισμός δέ δηλώνει κάτι τό τελειωτικό, αλλά ένα σταθμό στήν πορεία τοῦ νοῦ· σταθμό πού ή σκέψη πρέπει νά είναι έτοιμη νά ξεπεράσει, άν χρειασθῆ.»² Στον τίτλο *Άρμονία ὀριστική τῶν ὄντων* διαθλάται, δηλαδή, κατά τον Τατάκη, η αριστοτέλεια αντίληψη πως η ουσία των ὄντων ενυπάρχει και πηγάζει από τους ορισμούς.

¹ Βλ., Νίκος Κ. Ψημμένος, *Η Ελληνική Φιλοσοφία από το 1453 ως το 1821*, τομ. Α', Φιλοσοφική και Πολιτική Βιβλιοθήκη αρ.26, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1988, σ. 267, σημ. αρ. 1.

² Βλ., Β. Ν. Τατάκης, *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρής (1605/7-1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελλ. Ινστ. Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ.5, Βενετία 1973, σ. 141.

Άλλωστε από τις πρώτες ακόμη σελίδες του έργου, στην «*Προθεωρία*», ο Βλάχος κάνει ρητή αναφορά τόσο στον Αριστοτέλη όσο και στην αριστοτέλεια θεωρία περί ορισμών, όταν μιλώντας για τον «φιλόσοφο» αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ἐπειδή δε κατά τόν φιλόσοφον ἡ ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις δι' ἀποδείξεως τὴν ἐπίκτησιν ἔχουσα, κακείνης μέσον ἀναγκαιότατον ὁ ὀρισμὸς πέφυκεν, οὗ δίχα ἔκτε τῶν προτέρων καὶ τῶν ὑστέρων οὐδέν συμπέρασμα φέρεται.»³

Ἡ μελέτη ἐπίσης του κειμένου μας οδηγεῖ στη διαπίστωση ὅτι στις θεματικές ἐνότητες τις οποίες περιλαμβάνει στο ἔργο του ο Βλάχος, πιο συγκεκριμένα στους ὀρους, καθὼς και στις διαφοροποιήσεις που κάνει στις ἐπιμέρους κατηγορίες, εἶναι βαθειά ἐπηρασμένος ἀπὸ τον Αριστοτέλη. Διαφωτιστικές ὡς πρὸς αὐτὸ το σημεῖο εἶναι οἱ παρατηρήσεις του Τατάκη, ὁ οποίος σημειώνει πὼς τις διακρίσεις του για το «εἶδος» ο Βλάχος, «συνηθέστερα τίς ἀντλεῖ ἀπὸ τόν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς σχολαστικῆς μάλιστα φιλοσοφίας. Παράδειγμα, τὸ κεφάλαιο 12 "*Περὶ αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων*", ὅπου ἔπειτα ἀπὸ τίς διακρίσεις πού φανερά ἔχουν πηγὴ τόν Ἀριστοτέλη, παρατίθεται ἡ χριστιανικὴ διάκριση.»⁴ Καὶ διαπιστώνει ὅτι: «στὰ κεφάλαια που ἀκολουθοῦν ἀναφέρεται κυρίως στό θέμα τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα ἀντλεῖ ἀπὸ τόν Ἀριστοτέλη καὶ στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τὰ ἐντάσσει στήν χριστιανικὴ σκέψη.»⁵

Άλλωστε, ὁ Βλάχος ἐκτός ἀπὸ διάκονος των γραμμάτων καὶ λόγιος με ευρύτατη μόρφωση, ἦταν καὶ ιερωμένος, ἐκπρόσωπος τῆς ἐκκλησίας καὶ, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, μέσα στο κείμενο του συγγράμματός του καθρεφτίζονται ἀρχές τῆς χριστιανικῆς παράδοσης. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ μάλιστα λειτούργησε σε δύο ἄξονες. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ παρατηροῦμε ὅτι με το συγκεκριμένο ἔργο γίνεται μία προσπάθεια να συνεχιστεῖ ἡ βυζαντινὴ παράδοση τῆς συναγωγῆς των γνώμων κυρίως των Πατέρων τῆς ἐκκλησίας για κάθε θεολογικὸ θέμα ξεχωριστά. Πιο συγκεκριμένα, ὁ ἴδιος ὁ Τατάκης συμπεραίνει πὼς, ὅσον ἀφορὰ τὴν σύνθεση τῆς Ἀρμονίας : «Ἄφθονο θὰ ἀντλήσει ἀσφαλῶς ὁ Βλάχος ὑλικὸ ἀπὸ τὸ *Βιβλίον Η'* τῶν *Συναγωγῶν* τὸ "*Ἐπιγεγραμμένον Γνωμικῶν*".»⁶

Το λογοτεχνικὸ αὐτὸ εἶδος τῆς συναγωγῆς των γνώμων Πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἦταν ἐξαιρετικὰ διαδεδομένο στους Βυζαντινοὺς λογίους καὶ τους πνευματικούς ἀνθρώπους τῆς ἐκκλησίας. Οἱ συναγωγές αὐτές χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν ποικιλία των πηγῶν, γεγονός που τις προσδίδει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον για τους ἱστορικούς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας, καθὼς, λόγω τῆς ευρύτητας του περιεχομένου τους καὶ τῆς πιστότητας -κατὰ κανόνα- των γνώμων που φιλοξενοῦν, αποτελοῦν μία ἀρίστη

³ Βλ., Γεράσιμος Βλάχος, *Ἀρμονία οριστικῆ των ὄντων*, σ. 3.

⁴ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ὁ.π., σ. 144.

⁵ Βλ., Β. Ν. Τατάκης, ὁ.π., σελ. 145.

⁶ Βλ., Β. Ν. Τατάκης, ὁ.π., σελ. 140 καὶ ἐπίσης σ. 34.

πηγή γνώσης και άντλησης πληροφοριών για τους λογίους του παρελθόντος⁷.

Λαμπρό δείγμα του συγγραφικού αυτού είδους αποτελεί, η περίφημη *Μυριόβιβλος* ή *Βιβλιοθήκη* του Φωτίου. Η *Μυριόβιβλος* περιέχει περιλήψεις 279 ιστορικών, θεολογικών φιλοσοφικών και άλλων έργων του ελληνικού κόσμου, που συνοδεύονται από σχόλια και πολύτιμες βιογραφικές και άλλες πληροφορίες για τους συγγραφείς τους. Η ιδιαιτερότητα αυτού του έργου έγκειται στο γεγονός ότι σ' αυτό σώζονται πληροφορίες για έργα που χάθηκαν και δεν υπάρχουν σε κάποιο άλλο σύγγραμμα αναφορές για αυτά. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, -και θα το δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια- ότι η *Άρμονία* έχει πετύχει να αποτελεί άξιο συνεχιστή της παράδοσης αυτής και επιπλέον, ότι ο Βλάχος έχει κατορθώσει να δώσει στη θεματολογία «ευρύτερη βάση γιατί η σική του συναγωγή όρισμών σέν περιορίζεται στά θεολογικά, αλλά αγκαλιάζει ή θέλει να αγκαλιάση όλα τά όντα πού άπασχολούν τό νοϋ τοϋ άνθρώπου, στή θεολογία, τή φιλοσοφία καί τήν έπιστήμη»⁸.

Από την άλλη πλευρά διακρίνουμε πως και στην *Άρμονία* καταβάλλεται προσπάθεια να επιτευχθεί μία αρμονική σύνθεση του αρχαίου ελληνικού κόσμου με τη χριστιανική φιλοσοφία, προσπάθεια η οποία θεμελιώθηκε από τους εκπροσώπους του κινήματος του ανθρωπισμού, που άνθησε κατά τους Βυζαντινούς χρόνους. Είναι γνωστό πως μετά τους πρώτους ταραγμένους αιώνες των διωγμών και των αγώνων των χριστιανών, που οδήγησαν σε έναν ανηλεή πόλεμο μεταξύ των δύο πολιτισμών -τον αρχαίο ελληνικό και τον χριστιανικό- και κατέληξαν στην αδιαμφισβήτητη εγκαθίδρυση του Χριστιανισμού στον κόσμο, πολλοί Πατέρες της εκκλησίας, φωτεινά πνεύματα και εξέχουσες προσωπικότητες της διάνοησης, όπως ο Φώτιος, ο Μιχαήλ Ψελλός κ.α. προσπάθησαν να συμφιλιώσουν και να συνθέσουν τον χριστιανικό κόσμο με την αρχαία ελληνική σκέψη.

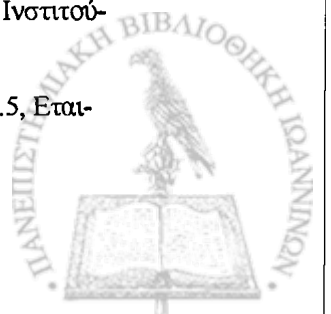
Ο Φώτιος⁹ έτρεφε ζωηρό ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία «καθ' αυτήν» και όχι ως βοηθό της θεολογίας, όπως την έβλεπαν ως τότε. Και αυτό είναι το χαρακτηριστικό του ανθρωπισμού τον 9^ο αιώνα, χαρακτηριστικό το οποίο εμφανίζεται έντονο και στον Βλάχο. Αρκετά αργότερα ένας άλλος σημαντικός λόγιος, ο Ψελλός¹⁰, στα συγγράμματά του συνδυάζει την ελληνοκεντρική εξέταση των φιλοσοφικών προβλημάτων με την εκ βαθέων ομολογία του για την πίστη στα χριστολογικά δόγματα της Ορθοδοξίας. Θεωρώντας τους αρχαίους Έλληνες ως ατελείς χριστιανούς και την ελληνική σκέψη ως προπαρασκευαστικό στάδιο για το Χριστια-

⁷ Βλ., Herbert Hunger, *Ο κόσμος του Βυζαντινού βιβλίου, Γραφή και ανάγνωση στο Βυζάντιο*, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995, σσ. 87 - 88.

⁸ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σελ. 140.

⁹ Για το Φώτιο βλ., Β.Ν. Τατάκης, *Η Βυζαντινή Φιλοσοφία*, Βιβλιοθήκη Γενικής Παιδείας αρ.5, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1977, σελ. 130-136.

¹⁰ Για το Μιχαήλ Ψελλό βλ., Β. Ν. Τατάκης, ό.π., σσ. 159-201.

νισμό ο Ψελλός θα συμβάλλει αποφασιστικά στη σύνδεση της βυζαντινής σκέψης με την αρχαιότητα και στην αποκατάσταση των αρχαίων. >

Εξαιρετο δείγμα της προσπάθειας βυζαντινών λογίων και φιλοσόφων, όπως του Φωτίου και του Ψελλού, να συνθέσουν την ελληνική με τη χριστιανική σκέψη, αποτελεί ασφαλώς και η *Άρμονία όριστική τῶν ὄντων* του Γερασίμου Βλάχου. Αυτό καταδεικνύεται από την ποικιλία αρχαίων ελληνικών και βυζαντινών πηγών, που χρησιμοποιήθηκαν για τη σύνθεση του έργου και αναλυτικότερα θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια.

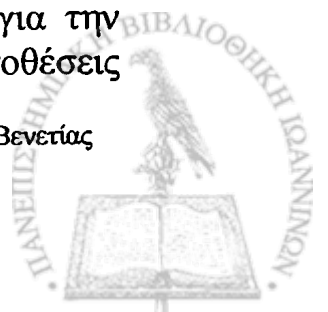
Ωστόσο, στα πλαίσια της διερεύνησης των παραγόντων που πιθανόν να άσκησαν επιρροή στο Βλάχο κατά τη σύλληψη και τη σύνθεση του έργου του, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εξέταση σύγχρονων της *Άρμονίας* συγγραμμάτων, τα οποία διέπονται από την ίδια φιλοσοφία. Σ' αυτή την παρατήρηση μας οδηγεί και η άποψη του Τατάκη, ο οποίος διαπιστώνει σχετικά: «Ανάλογο δρόμο είχε ακολουθήσει στα χρόνια του Βλάχου και ὁ Καρτέσιος.»¹¹

Το έργο του Ντεκάρτ, στο οποίο αναφέρεται ο Τατάκης, θα πρέπει να είναι οι *Αρχές της φιλοσοφίας* και το συμπλήρωμα του που φέρει τον τίτλο *Πάθη της Ψυχής*, και εκδόθηκε επτά χρόνια αργότερα. Ο Ντεκάρτ έδωσε στο έργο του *Αρχές της Φιλοσοφίας*, (*Principia Philosophiae*), που δημοσιεύτηκε στα λατινικά το 1644 –δεκαεπτά χρόνια πριν από την έκδοση της *Άρμονίας* - τη μορφή διδακτικού βιβλίου. Το σύγγραμμα είναι διαιρεμένο σε τέσσερις θεματικές ενότητες, οι οποίες αποτελούνται από πολλές παραγράφους, με πλαγιότιτλους και επεξηγήσεις και καλύπτουν τις εξής περιοχές: αρχές της ανθρώπινης γνώσης ή γνωσιοθεωρία, αρχές των υλικών πραγμάτων, ο ορατός κόσμος και η γη.

Παρά τον όγκο του -το σύγγραμμα αριθμεί γύρω στις πεντακόσιες σελίδες- το έργο δεν είναι ολοκληρωμένο, καθώς κατά το αρχικό σχέδιο έπρεπε να έχει δύο ακόμα μέρη, τα φυτά και τα ζώα και ο άνθρωπος, για τα οποία ο Ντεκάρτ έκρινε πως δεν είχε ακόμα συγκεντρωμένο αρκετό υλικό ώστε να τα συντάξει. Αυτή η έλλειψη αφήνει κάποια κενά στο σύνολο της Φυσικής του Ντεκάρτ και έτσι το πέρασμα από τις *Αρχές της Φιλοσοφίας* στο τελευταίο έργο του δεν εμφανίζεται απόλυτα συνεχές.

Το τελευταίο αυτό έργο, *Τα Πάθη της Ψυχής*, οδηγήθηκε στο τυπογραφείο το 1647 και παρά τον τίτλο του δεν είναι βιβλίο ψυχολογίας. Αρχίζει με μία προσπάθεια ερμηνείας του τρόπου με τον οποίο η άυλη ψυχή ενώνεται με το υλικό σώμα. Στη συνέχεια, εκθέτει πώς τα πάθη είναι ψυχικές καταστάσεις, που έχουν όμως πάντα για αφετηρία τους τις λειτουργίες του σώματος. Κατόπιν κάνει την απαρίθμηση των έξι πρωταρχικών παθών, που είναι: ο θαυμασμός, η αγάπη, το μίσος, ο πόθος, η χαρά και η λύπη. Τέλος καταλήγει κάνοντας μία αξιολόγηση για την χρησιμότητα της ύπαρξης των παθών, καθώς επίσης και οι προϋποθέσεις

¹¹ Βλ., Β. Ν. Τατάκης, *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρής (1605/7-1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελλ. Ινστ. Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ.5, Βενετία 1973, σ. 140.

που πρέπει να εξασφαλίζονται έτσι ώστε τα πάθη να μην λειτουργούν καταστρεπτικά για τον άνθρωπο¹².

Αν κανείς συγκρίνει το σχεδιάγραμμα των *Αρχών της Φιλοσοφίας* του Ντεκάρτ και της *Άρμονίας* του Βλάχου τότε θα διαπιστώσει εντυπωσιακές ομοιότητες όσον αφορά την επιλογή των θεμάτων με τα οποία ασχολούνται οι δύο συγγραφείς και συχνά μάλιστα τη σειρά με την οποία επλέγουν να ασχοληθούν με αυτά.

Ένας, όμως, από τους βασικούς συντελεστές της δημιουργίας του έργου, που ταυτόχρονα αποτελεί και κριτήριο της αξιοπιστίας του, είναι οι λόγοι των οποίων οι ορισμοί συνθέτουν την *Άρμονία*. Από την μελέτη αυτού του παράγοντα έχουμε τη δυνατότητα να εξάγουμε σημαντικά συμπεράσματα για την επιστημονική φερεγγυότητα του συγγράμματος και την ιστορικοφιλοσοφική –και όχι μόνο- αξία του· ακόμη όμως έχουμε στα χέρια μας μία εξαιρετική απόδειξη της εντυπωσιακής ευρυμάθειας, της πνευματικής καλλιέργειας και της επιστημονικής κατάρτισης του ίδιου του Βλάχου.

Ο κατάλογος των λογίων λοιπόν που βρίσκεται στο εισαγωγικό τμήμα της *Άρμονίας* και είναι γραμμένος και στις δύο γλώσσες, λατινική και ελληνική –όπως έχουμε ήδη αναφέρει- συμπεριλαμβάνει τα ονόματα 181 λογίων, τα οποία καταγράφει κατ' αλφαβητική σειρά, αν και ορισμένες φορές η σειρά αυτή δεν τηρείται¹³. Η μελέτη του έργου, ωστόσο, μας βοήθησε να διαπιστώσουμε αρκετές σημαντικές αναντιστοιχίες και λάθη στον παραπάνω κατάλογο.

Συχνές είναι για παράδειγμα, οι διπλές καταχωρήσεις λογίων. Δηλαδή στην αλφαβητική απαρίθμηση συναντάμε τον ίδιο λόγοι καταχωρημένο μία φορά με πρώτο το «όνομά» του και μία φορά με πρώτο το «επίθετό». Πρόκειται για τις εξής περιπτώσεις: Απούλιος – Λούκιος, Βλάσταρης – Ματθαίος Βλάσταρης, Δαμασκηνός – Ιωάννης Δαμασκηνός, Ιωάννης Χρυσόστομος – Χρυσόστομος, Ιωάννης Γραμματικός – Φιλόπονος, Κλαύδιος Πτολεμαίος – Πτολεμαίος, Κων/νος Λάσκαρις – Λάσκαρις, Μανουήλ Μοσχόπουλος – Μοσχόπουλος¹⁴.

Επίσης παρατηρούμε -σε λίγες περιπτώσεις- λανθασμένη αναγραφή των ονομάτων ορισμένων λογίων, η οποία, ωστόσο, κάποιες φορές δυσκολεύει την αναγνώρισή τους. Παρ' όλ' αυτά, σύμφωνα με τα όσα ισχυρίζεται ο Τατάκης «άπό τά ὀρθογραφικά λάθη πολλά ὀφείλονται ἀσφαλῶς στό γεγονός τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας μέ λατινικούς χαρακτήρες, πού χρησιμοποιήθηκε τότε στήν Κρήτη, τά περισσότερα ὅμως εἶναι ἀσφαλῶς λάθη τοῦ διορθωτῆ, τοῦ ἀνηψιοῦ

¹² Ντεκάρτ, *Λόγος Περί της Μεθόδου*, μετφρ. Χριστόφορος Χριστίδης, εκδ. Παπαζήση, Β' έκδοση, Αθήνα 1976, σσ. νθ-ξ.

¹³ Για τον πρωτότυπο κατάλογο των λογίων βλ., Γεράσιμος Βλάχος, *Άρμονία Οριστική των ὄντων*, φ. 9.

¹⁴ Σε αυτήν την κατηγορία ενδεχομένως να κατατάσσεται και η καταχώρηση του ονόματος «Κλεόδημος», και Κλεομήδης, καθώς για τον «Κλεόδημο» δεν βρέθηκαν καθόλου πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του.

δηλ. τοῦ Βλάχου Γρηγορίου καί τυπογραφικά. Διότι ἀποκλείεται π.χ. νά μὴν γνῶριζε σωστά τὰ ὀνόματα Πτολεμαῖος, Κλεάνθης καί νά τὰ ἔγραψε Πτολομαῖο καί Κλέανθος»¹⁵. Αντίστοιχα λάθη διαπιστώθηκαν στα ονόματα των: Ανδρέας Καισαρίας- Ανδρέας Καισαρείας, Απούλιος - Απουλήιος, Δημήτριος Φαλιρεύς - Δημήτριος Φαληρεύς, Επιφάνειος Κύπρου - Επιφάνιος Κύπρου, Εύδηξος - Εύδοξος, Εφρέμ Σύρος - Εφραΐμ Σύρος, Ηράκλητος - Ηράκλειτος, Κλέανθος - Κλεάνθης, Κλεομέδης - Κλεομήδης, Μαγνέντιος Μυτιληναῖος - Μαγεντίνος Μιτυληναῖος, Μιχαήλ Σύγγελος- Μιχαήλ Σύγκελλος, Πτολεμαῖο - Πτολεμαῖος, Στομβαῖος - Στοβαῖος, Συμπλίκιος - Συμπλίκιος, Ψελλός Μιχαήλ - Ψελλός Μιχαήλ.

Επιπλέον, μετά την αντιπαραβολή του καταλόγου των λογίων, ο οποίος βρίσκεται στην αρχή της *Ἄρμονίας* και της καταγραφής των λογίων, που προέκυψε από τη μελέτη του ίδιου του κειμένου, διαπιστώθηκαν δυο εξαιρετικά σημαντικές αναντιστοιχίες. Στην πρώτη περίπτωση αποδείχτηκε ότι υπάρχει μία ομάδα λογίων οι οποίοι αν και αναγράφονται στον κατάλογο, δεν αναφέρονται σε κανένα κεφάλαιο του συγγράμματος και δεν αποδίδεται σ' αυτούς κανένας ορισμός· πρόκειται για τους λογίους: Αρίσταρχο, Αριστεΐδη, Αρίστωνα, Βασίλειο Βασιλέα, Βηρωσό, Γρηγόριο Θεσ/νίκης, Δαμάσκιο, Θεόδωρο Φιλόσοφο, Καρνεάδη, Κλεάνθη, Πιττακό, Ταπιανό, Τιμαῖο Λοκρό. Ωστόσο, η παρέκκλιση αυτή ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι συχνά ο Βλάχος για την συλλογή των ορισμών αρκετών λογίων λόγω της ἔλλειψης των χειρογράφων, αναγκαζόταν να καταφεύγει σε ἔργα που είχαν τη μορφή «συναγωγῆς γνώμων», όπου και καταγράφονταν οι απόψεις και οι θεωρίες των συγκεκριμένων λογίων -όπως είναι για παράδειγμα το ἔργο του Διογένη Λαέρτιου *Φιλοσόφων Βίοι* ή η *Βιβλιοθήκη* του Φωτίου-, χωρίς όμως πάντα να ενδιαφέρεται να καταγράψει μαζί με τη δευτερεύουσα πηγή και το λόγιο στον οποίο ανήκε ο ορισμός που κατατίθεται.

Στη δεύτερη περίπτωση αποκαλύφθηκε το ακριβώς αντίθετο με το προηγούμενο, ότι υπάρχουν, δηλαδή, 14 λόγιοι, στους οποίους ενώ ο Βλάχος στα επιμέρους κεφάλαια της *Ἄρμονίας* παραπέμπει και παραθέτει ορισμούς τους, τα ονόματά τους δεν αναφέρονται στον κατάλόγό του. Αυτό συμβαίνει με τους: Αναστάσιο Α', Αναστάσιο Σιναΐτη, Αρχύτα, Διόδωρο, Ευστάθιο, Ιουστίνο Βασιλέα, Ιωάννη Ευαγγελιστή, Ιώσηππο, Κριτόλαο, Κων/νο Μέγα, Λουκιανό Σαμοσακκά, απόστολο Παύλο, Σπεύσιπο, Συμεών Θεσ/νίκης. Ακόμη στο κεφάλαιο 16 γίνεται αναφορά σε «Παλαιούς Φιλοσόφους», στα κεφάλαια 95 και 102 ο Βλάχος παραπέμπει σε ἔργο αγνώστου συγγραφέα, τον οποίο καταχωρεί ως «Ἄδηλο» και τέλος στο κεφάλαιό 121 παραπέμπει στον «Αθηναῖο»¹⁶.

¹⁵ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ὀ.π., σ. 136.

¹⁶ Ενδεχομένως, να πρόκειται για τον περίφημο Ἕλληνα σοφιστή και γραμματικό Αθηναῖο από τη Ναύκρατι της Αιγύπτου, συγγραφέα των *Δειπνοσοφιστών*, ἔργου που ανήκει στην κατηγορία της συ-

Μετά τις παραπάνω παρατηρήσεις και διορθώσεις λοιπόν, ο κατάλογος των λογίων διαμορφώνεται ως εξής:

Κατάλογος Λογίων:

- Α -

1. Αθανάσιος Αλεξάνδρειας
2. Αθηναγόρας
3. Αιλιανός Κλαύδιος
4. Ακαδημαικοί
5. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς
6. Αλκίνοος
7. Αλκμαίων Κροτωνιάτης
8. Αμέλιος Γεντιλιανός
9. Αμμώνιος Ερμείου
10. Αναξαγόρας Κλαζομενεύς
11. Αναξίμανδρος Μιλήσιος
12. Αναξιμένης Μιλήσιος
13. Αναστάσιος Α΄
14. Αναστάσιος Σιναΐτης
15. Ανδρέας Καισαρείας
16. Ανδρόνικος Ρόδιος
17. Απουλήϊος Λούκιος
18. Αρίσταρχος Σαμοθράξ
19. Αριστείδης
20. Αριστοτέλης
21. Αρίστων
22. Αρμενόπουλος Κων/νος
23. Αρχύτας
24. Ασκληπιάδης Φλιάσιος
25. Αστέριος Αμασειάς

- Β -

26. Βαλσαμών Θεόδωρος
27. Βαρίνος
28. Βασίλειος βασιλεύς

29. Βασίλειος Μέγας
30. Βηρωσσός
31. Βλαστάρης Ματθαίος
32. Βλάχος Γεράσιμος
33. Βόηθος Σιδώνιος
34. Βρυέννιος Ιωσήφ

- Γ -

35. Γαβριήλ Φιλαδέλφειας
36. Γαληνός
37. Γερμανός Α΄ Κων/πόλεως
38. Γρηγόριος Θεολόγος
39. Γρηγόριος Θεσσαλονίκης
40. Γρηγόριος Νύσσης

- Δ -

41. Δαμάσκιος
42. Δημήτριος Φαληρεύς
43. Δημήτριος Χλωρός
44. Δημόκριτος Αβδηρίτης
45. Διάδοχος Φωτικής
46. Δικαίαρχος
47. Διογένης Κυνικός
48. Διογένης Λαέρτιος
49. Διόδωρος Σικελιώτης
50. Διονύσιος Αλικαρνασσεύς
51. Διονύσιος Αρεοπαγίτης
52. Διονύσιος Θράξ

- Ε -

53. Εμπεδοκλής Ακραγαντινός

μυθικής λογοτεχνίας και περιλαμβάνει ποικίλη ύλη. Δυστυχώς, όμως, ο τονισμός του ονόματος ο οποίος είναι ευκρινής καθώς και η απουσία του τίτλου του έργου, στο οποίο γίνεται η παραπομπή, μας υποχρεώνει να τον δεχτούμε ως Αθηναίο.

54. Επιγένης
55. Επίκουρος
56. Επιφάνιος Κύπρου
57. Ερατοσθένης
58. Ερμής Τρισμέγιστος
59. Ερμογένης
60. Εύδοξος Κνίδιος
61. Ευθύμιος Μοναχός
62. Ευκλείδης Μεγαρεύς
63. Ευριπίδης
64. Ευσέβιος Καισάρειας
65. Ευστάθιος Θεσ/νίκης
66. Ευστράτιος Νικαίας
67. Εφραίμ Σύρος

- Ζ -

68. Ζήνων Κιτιεύς
69. Ζωροάστρης

- Η -

70. Ηλίας Έκδικος
71. Ηρακλείδης Ποντικός
72. Ηράκλειτος Εφέσιος
73. Ησίοδος
74. Ησύχιος Πρεσβύτερος
75. Ηφαιστίων

- Θ -

76. Θαλάσσιος
77. Θαλής Μιλήσιος
78. Θεμιστιος
79. Θεόγνυς
80. Θεόδοτος
81. Θεοδώρητος Κύρου
82. Θεόδωρος Φιλόσοφος
83. Θεόφιλος Σύρος
84. Θεόφραστος
85. Θεοφύλακτος

- Ι -

86. Ιάμβλιχος
87. Ιγνάτιος Θεοφόρου
88. Ιερόθεος

89. Ιουλιανός Παραβάτης
90. Ιουστίνος Φιλόσοφος
91. Ιουστίνος Βασιλεύς
92. Ιπποκράτης
93. Ισοκράτης
94. Ιωάννης Ευαγγελιστής
95. Ιωάννης Φιλόπονος
96. Ιωάννης Δαμασκηνός
97. Ιωάννης Χρυσόστομος
98. Ιώβ Μοναχός
99. Ιώβιος Μοναχός
100. Ιώσηπος Φλάβιος

- Κ -

101. Καρνεάδης
102. Κασσιανός
103. Κασσιόδωρος
104. Κλεάνθης
105. Κλεόδημος
106. Κλεομήδης
107. Κλήμης Αλεξανδρεύς
108. Κριτόλαος Φασηλίτης
109. Κράτης Θηβαίος
110. Κριτίας
111. Κύριλλος Αλεξάνδρειας
112. Κύριλλος Ιεροσολύμων
113. Κωνσταντίνος Μέγας
114. Κωνσταντίνος Ζ΄

- Λ -

115. Λάσκαρις Ιανός
116. Λάσκαρις Κωνσταντίνος
117. Λεύκιππος
118. Λέων βασιλεύς
119. Λέων ο σοφός
120. Λιβάνιος σοφιστής
121. Λουκιανός Σαμοσακάς

- Μ -

122. Μαγεντηνός Μιτυληναίος
123. Μακάριος Αιγύπτιος
124. Μανουήλ Χαρτοφύλακας

125. Μάξιμος Ομολογητής
 126. Μάρκος Αββάς
 127. Μεθόδιος Πατάρων
 128. Μένανδρος
 129. Μένων Θετταλός
 130. Μέτωπος πυθαγ.
 131. Μητρόδωρος Χίος
 132. Μιχαήλ Σύγκελλος
 133. Μοσχόπουλος Μανουήλ

- Ν -

134. Νείλος
 135. Νικάσιος
 136. Νικήτας Σερρών

- Ξ -

137. Ξενοκράτης
 138. Ξενοφάνης Κολοφώνιος
 139. Ξενοφών Αθηναίος

- Ο -

140. Όμηρος
 141. Ορφεύς

- Π -

142. Παρμενίδης Ελεάτης
 143. Παύλος Απόστολος
 144. Παχυμέρης Γεώργιος
 145. Περίανδρος
 146. Πίνδαρος
 147. Πιττακός
 148. Πλάτων
 149. Πλούταρχος Χαιρωνεύς
 150. Πλωτίνος
 151. Πολέμων
 152. Πορφύριος
 153. Ποσειδώνιος Απαμεύς
 154. Πρόκλος διάδοχος
 155. Πτολεμαίος Κλαύδιος
 156. Πτωχοπρόδρομος
 157. Πυθαγόρας
 158. Πυθαγορικοί

- Σ -

159. Σιμπλίκιος
 160. Σόλων
 161. Σουίδας
 162. Σπεύσιπος
 163. Στοβαίος Ιωάννης
 164. Στράτων Λαμψακηνός
 165. Στωϊκοί
 166. Συμεών Θεσσαλονίκης
 167. Συμεών Μεταφραστής
 168. Συμεών Νέος Θεολόγος
 169. Συριανός
 170. Σωκράτης

- Τ -

171. Τατιανός
 172. Τιμοκλής

- Φ -

173. Φιλήμων κωμικός
 174. Φίλων Ιουδαίος
 175. Φοίνικες Θεολόγοι
 176. Φώτιος Κων/πόλεως

- Χ -

177. Χαλκίδιος
 178. Χοιροβοσκός
 179. Χρύσιππος

- Ψ -

180. Ψελλός Μιχαήλ

- Ω -

181. Ωριγένης

Αυτό που μας εντυπωσιάζει διαβάζοντας τα ονόματα τόσων διακεκριμένων ανθρώπων του πνεύματος, είναι η ευρύτητα της χρονικής-περιόδου δράσης όλων αυτών των λογίων, των οποίων ορισμοί κοσμούν την *Ἄρμονία*· επίσης και η ποικιλία των φιλοσοφικών ρευμάτων και σχολών που αντιπροσωπεύουν, καθώς διαπιστώνουμε ότι στον κατάλογο συμπεριλαμβάνονται λόγοι που εκπροσωπούν τόσο την αρχαία και την ελληνιστική παιδεία, όσο την παράδοση των Βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων, την χριστιανική σκέψη της Ελληνικής Ανατολίας, αλλά και σημαντικούς εκπροσώπους της δυτικής διανόησης¹⁷. Από την πρώτη στιγμή γίνεται αντιληπτό το βασικό στοιχείο που χαρακτηρίζει την *Ἄρμονία*, το στοιχείο δηλαδή της πολυσυλλεκτικότητας.

Στο επίπεδο της χρονολογικής κατανομής, οι λόγοι, που απαντώνται στο σύγγραμμα του Βλάχου καλύπτουν μία περίοδο δράσης εικοσιτεσσάρων αιώνων, η οποία ξεκινά από τον 8^ο – 7^ο αιώνα π.χ., όταν έζησαν και δημιούργησαν ο Όμηρος και ο Ησίοδος, και φτάνει ως τον 16^ο αιώνα μ.χ., στον Γαβριήλ Φιλαδέλφειας και στον Μανουήλ Χαρτοφύλακα –πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι δεν προσμετρούμε στους λογίους τον ίδιο τον Γεράσιμο Βλάχο, αν και ο ίδιος έχει καταθέσει ορισμούς του στο έργο, γεγονός που θα διεύρυνε τη χρονική αυτή περίοδος έως και τον 17^ο αιώνα.

Επιπλέον, ο Βλάχος συλλέγει απόψεις όλων σχεδόν των σημαντικότερων φιλοσοφικών σχολών και ρευμάτων της αρχαιότητας και στις περισσότερες των περιπτώσεων καταγράφει ορισμούς που διατύπωσαν οι ιδρυτές των φιλοσοφικών αυτών σχολών. Μέσα στην *Ἄρμονία* φιλοξενούνται θέσεις της Προσωκρατικής φιλοσοφίας: των Μιλήσιων, των Πυθαγόρειων, των Ελεατών των Ατομιστών και άλλων φυσικών φιλοσόφων. Στη συνέχεια υπάρχουν, απόψεις του Σωκράτη και θέσεις ορισμένων Σωκρατικών σχολών, όπως της Μεγαρικής και της Κυνικής Σχολής. Φυσικά δεν θα μπορούσε να μην υπάρχει η παρουσία του Πλάτωνα και της Ακαδημίας, ούτε βέβαια του Αριστοτέλη και των Περιπατητικών. Από την περίοδο των ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων καταγράφονται στην *Ἄρμονία* απόψεις της Στωϊκής φιλοσοφίας, του Επίκουρου, της Σκέψης, και φυσικά του Εκλεκτικισμού, του Νεοπλατωνισμού, του Νεοπυθαγορισμού και της Αλεξανδρινής Σχολής.

Ακόμη και από τα πρωτοχριστιανικά χρόνια διακρίνουμε εκπροσώπους της Ιουδαϊκής παράδοσης καθώς και απολογητές του Χριστιανικής Εκκλησίας. Επίσης υπάρχει πλούσια παρουσία όλων των πνευματικών ρευμάτων, που αναπτύχθηκαν την περίοδο των Βυζαντινών χρόνων, όπως αυτό του μοναχισμού, του ανθρωπισμού, του μυστικισμού, αλλά και το κίνημα του ησυχασμού και των αντιπάλων του, που εμφανίστηκε μεταξύ 13^{ου} και 15^{ου} αιώνα.

¹⁷ Σχόλια για τις λατινόγλωσσες πηγές που απαντώνται στο έργο του Βλάχου βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σσ. 137 και 144-145.

Μια τελευταία επισήμανση, που οφείλουμε να κάνουμε όσον αφορά το επίπεδο της επιλογής των λογίων, είναι το γεγονός πως ο Βλάχος δεν περιορίζεται απλά στην συγκομιδή ορισμών, που έχουν διατυπώσει ορισμένοι από τους επιφανέστερους θεολόγους και φιλοσόφους· αντιθέτως, όπως μας αποδεικνύει και ο παραπάνω κατάλογος, όλες σχεδόν οι επιστήμες και τα λογοτεχνικά είδη εκπροσωπούνται μέσα στην *Άρμονία*. Πέρα λοιπόν, από τους φιλοσόφους και τους θεολόγους ο Βλάχος φιλοξενεί στο έργο του ορισμούς ποιητών –μάλιστα αρκετά από τα πιο σημαντικά είδη της ποίησης της αρχαιότητας αντιπροσωπεύονται στην *Άρμονία* - φιλολόγων, ιστορικών, μαθηματικών, φυσικών, γεωγράφων, αστρονόμων, κανονολόγων, υμνογράφων, γιατρών κ.α. Δεν είναι τυχαίο, επομένως, το γεγονός ότι ο Βλάχος παραπέμπει στον καθένα από αυτούς τους λογίους ανάλογα με την επιστήμη ή την τέχνη στην οποία έχουν διαπρέψει, ενισχύοντας την φερεγγυότητα του έργου του. Αυτό το στοιχείο απεικονίζεται παραστατικότερα στον πίνακα που ακολουθεί και παρουσιάζει ομαδοποιημένα τα ονόματα των λογίων, στους οποίους παραπέμπει ο Βλάχος, ανάλογα με την θεματική ενότητα στην οποία εμφανίζονται.

Κατανομή ανά θεματική ενότητα

• **Καίρια δογματικά θέματα: Κεφάλαια 1-7**

Αθανάσιος Μέγας	Αθηναγόρας
Ακαδημαϊκοί	Αλκίνοος
Αμέλιος	Αναστάσιος Α΄
Απουλήϊος	Αριστοτέλης
Βαρίνος	Βασίλειος μέγας
Βλάχος	Βρυέννιος
Γρηγόριος Θεολόγος	Γρηγόριος Νύσσης
Δημόκριτος	Διογένης Κυνικός
Διονύσιος Αρεοπαγίτης	Επιφάνειος Κύπρου
Ερμής Τρισμέγιστος	Ζήνων
Ζωροάστρης	Θαλής
Θεμιστιος	Θέογνυς
Θεόδοτος	Θεοδώρητος Κύρου
Θεόφιλος Αντιόχειας	Θεοφύλακτος
Ιερόθεος	Ιουστίνος Φιλόσοφος
Ιωάννης Δαμασκηνός	Ιωάννης Χρυσόστομος
Ιώβιος	Κλήμης Αλεξανδρεύς
Κύριλλος Αλεξανδρείας	Κύριλλος Ιεροσολύμων
Κωνσταντίνος Βασιλεύς	Μακάριος Αιγύπτιος
Μάξιμος Ομολογητής	Μεθόδιος Πατάρων
Πλάτων	Πλωτίνος

Πρόκλος
 Συμπλίκιος
 Στωϊκοί
 Χαλκίδιος

Πυθαγόρας
 Σουΐδας
 Σωκράτης
 Ωριγένης

• Γενική φιλοσοφία : Κεφάλαια 8-45

Αθανάσιος Μέγας
 Αλέξανδρος Αφροδισιεύς
 Αμμώνιος
 Αναξιμανδρος
 Απουλήϊος
 Αρχύτας
 Βασίλειος Μέγας
 Βρυέννιος
 Γρηγόριος Θεολόγος
 Διογένης Κυνικός
 Διονύσιος Αρεοπαγίτης
 Επίκουρος
 Ευκλείδης
 Ηράκλειτος
 Θαλής
 Θεόφραστος
 Ιουλιανός Ακάδημος
 Ιωάννης Δαμασκηνός
 Λεύκιππος
 Παρμενίδης
 Πλάτων
 Πλωτίνος
 Πρόκλος
 Πυθαγόρας
 Συμπλίκιος
 Στωϊκοί
 Φιλήμων Κωμικός
 Φίλων Ιουδαίος

Ακαδημαϊκοί
 Αλκίνοος
 Αναξαγόρας
 Αναξιμένης
 Αριστοτέλης
 Βαρίνος
 Βλάχος
 Γαληνός
 Δημόκριτος
 Διογένης Λαέρτιος
 Εμπεδοκλής
 Ερατοσθένης
 Ζήνων
 Ησίοδος
 Θεοδώρητος Κύρου
 Ιάμβλιχος
 Ιωάννης Γραμματικός
 Κύριλλος Αλεξανδρείας
 Μοσχόπουλος
 Πίνδαρος
 Πλούταρχος
 Πορφύριος
 Πτολεμαίος
 Πυθαγορικοί
 Σουΐδας
 Συριανός
 Φιλόππος
 Χρύσιππος

• Κοσμογραφία: Κεφάλαια 46-53

Ακαδημαϊκοί
 Αναξαγόρας
 Αριστοτέλης
 Βλάχος
 Γρηγόριος Θεολόγος
 Δημόκριτος
 Εμπεδοκλής

Αλέξανδρος Αφροδισιεύς
 Αναξιμένης
 Βασίλειος Μέγας
 Βρυέννιος
 Γρηγόριος Νύσσης
 Διογένης Κυνικός
 Επίκουρος

Ευκλείδης
 Ησίοδος
 Κλεομήδης
 Νικάσιος
 Ορφέας
 Πλούταρχος
 Πυθαγόρας
 Φοίνικες Θεολόγοι

Ηράκλειτος
 Ιωάννης Δαμασκηνός
 Μητρόδωρος
 Ξενοφάνης
 Πλάτων
 Πλωτίνος
 Στωϊκοί
 Ψελλός Μιχαήλ

• **Γεωλογία: Κεφάλαια 54-67**

Αναξαγόρας
 Αναξιμένης
 Βαρίνος
 Βλάχος
 Βρυέννιος
 Γρηγόριος Θεολόγος
 Διογένης Κυνικός
 Διόδωρος
 Επιγένης
 Ηρακλείδης
 Θαλής
 Θεόφραστος
 Ιωάννης Δαμασκηνός
 Μητρόδωρος
 Παρμενίδης
 Πλούταρχος
 Ποσειδώνιος
 Σουΐδας
 Στωϊκοί

Αναξίμανδρος
 Αριστοτέλης
 Βασίλειος Μέγας
 Βόηθος
 Γαληνός
 Δημόκριτος
 Διογένης Λαέρτιος
 Εμπεδοκλής
 Ζήνων
 Ηράκλειτος
 Θεοδώρητος Κύρου
 Ιπποκράτης
 Κλεόδημος
 Ξενοφάνης
 Πλάτων
 Πορφύριος
 Πυθαγορικοί
 Στράτων

• **Περί ανθρώπου και επιστημών: Κεφάλαια 68-146**

Αθανάσιος Μέγας	Αιλιανός
Ακαδημαϊκοί	Αλκίνοος
Αλκμαίων	Αμμώνιος
Αναξαγόρας	Αναστάσιος Σιναΐτης
Ανδρόνικος	Απουλήϊος
Αριστοτέλης	Αρμενόπουλος
Ασκληπιάδης	Αστέριος Αμασειας
Βαρίνος	Βασίλειος Βασιλεύς
Βασίλειος Μέγας	Βλάχος
Βρυέννιος	Γαληνός
Γρηγόριος Θεολόγος	Γρηγόριος Νύσσης
Δημήτριος Φαληρεύς	Δημήτριος Χλωρός

Διάδοχος
 Διογένης Κυνικός
 Διονύσιος Αρεοπαγίτης
 Διονύσιος Θραξ
 Επίκουρος
 Ερμογένης
 Ευκλείδης
 Ευσέβιος
 Εφρέμ Σύρος
 Ηράκλειτος
 Ησύχιος Πρεσβύτερος
 Θαλάσιος
 Θεμίστιος
 Θεοδώρητος Κύρου
 Θεοφύλακτος
 Ιουστίνος
 Ισοκράτης
 Ιωάννης Δαμασκηνός
 Κασσιανός
 Κριτόλαος
 Κριτίας
 Κωνσταντίνος Βασιλεύς
 Λάσκαρης Κωνσταντίνος
 Λέων Βασιλεύς
 Μαγεντίνος Μυτιληναίος
 Μάξιμος Ομολογητής
 Μένανδρος
 Μέτωπος
 Μοσχόπουλος
 Νικάσιος
 Ξενοφάνης
 Όμηρος
 Παύλος
 Περίανδρος
 Πλούταρχος
 Πολέμων
 Πρόκλος
 Πυθαγόρας
 Συμπλίκιος
 Σουΐδας
 Στοβαίος
 Συμεών Νέος Θεολόγος
 Τιμοκλής

Δικαίαρχος
 Διογένης Λαέρτιος
 Διονύσιος Αλικαρνασσεύς
 Εμπεδοκλής
 Ερμής Τρισμέγιστος
 Εύδοξος
 Ευριπίδης
 Ευστράτιος
 Ζήνων
 Ησίοδος
 Ηφαιστίων
 Θαλής
 Θεόγνυς
 Θεόφραστος
 Ιερόθεος
 Ιπποκράτης
 Ιωάννης Γραμματικός
 Ιωάννης Χρυσόστομος
 Κλήμης Αλεξανδρεύς
 Κράτης
 Κύριλλος Αλεξανδρείας
 Λάσκαρης Ιανός
 Λεύκιππος
 Λιβάνιος
 Μακάριος Αιγύπτιος
 Μάρκος Αββάς
 Μένων
 Μιχαήλ Σύγγελος
 Νείλος
 Ξενοκράτης
 Ξενοφών
 Ορφέας
 Παχυμέρης Γεώργιος
 Πλάτων
 Πλωτίνος
 Πορφύριος
 Πτολεμαίος
 Πυθαγορικοί
 Σόλων
 Σπεύσιπος
 Στωϊκοί
 Σωκράτης
 Φιλόπονος

Φίλων Ιουδαίος
Χοιροβοσκός
Ψελλός Μιχαήλ

Φώτιος Κων/πόλεως
Χρυσίππος

• **Μεταφυσική και Θεολογία: Κεφάλαια 147-172**

Αθανάσιος Μέγας	Αμμώνιος
Αναστάσιος Α΄	Αναστάσιος Σιναίτης
Ανδρέας Καισαρείας	Αριστοτέλης
Αρμενόπουλος	Αστέριος Αμασειας
Βαλσαμών	Βαρίνος
Βασίλειος Μέγας	Βλάσταρης
Βλάχος	Γαβριήλ Φιλαδελφείας
Γερμανός Κων/πόλεως	Γρηγόριος Θεολόγος
Γρηγόριος Νύσσης	Διονύσιος Αρεοπαγίτης
Επιφάνειος Κύπρου	Ερμής Τρισμέγιστος
Ευθύμιος Μοναχός	Ευριπίδης
Ευστάθιος Αντιόχειας	Ηλίας Έκδικος
Θεοφύλακτος	Ιάμβλιχος
Ιγνάτιος Θεοφόρου	Ιουλιανός
Ιουστίνος	Ιωάννης Δαμασκηνός
Ιωάννης Ευαγγελιστής	Ιωάννης Χρυσόστομος
Ιώβ	Ιώβιος
Ιώσηπος	Κασσιόδωρος
Κλήμης Αλεξανδρεύς	Κύριλλος Αλεξάνδρειας
Κωνσταντίνος Βασιλεύς	Λέων Βασιλεύς
Λέων Σοφός	Λουκιανός
Μακάριος Αιγύπτιος	Μανουήλ Χαρτοφύλακας
Μάξιμος Ομολογητής	Μεθόδιος Πατάρων
Νείλος	Νικήτας Σερρών
Ορφέας	Παχυμέρης
Πλάτων	Πλωτίνος
Πορφύριος	Πτωχοπρόδρομος
Σουΐδας	Συμεών Θεσσαλονίκης
Συμεών Μεταφραστής	Συμεών Νέος Θεολόγος
Φιλόππος	Φίλων Ιουδαίος
Ψελλός Μιχαήλ	Ωριγένης

Τους λογίους, από των οποίων τα έργα ο Βλάχος άντλησε τους ορισμούς προκειμένου να συνθέσει την *Άρμονία* του, θα μπορούσε κανείς να χαρακτηρίσει ασφαλώς ως τις κορυφώσεις της ελληνικής διανόησης ανά τους αιώνες. Αυτό, επιβεβαιώνει, κατά κάποιο τρόπο, τη θέση, που παρουσιάσαμε στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, ότι δηλαδή με την *Άρμονία* του ο Βλάχος επιχειρεί να καταθέσει όχι μόνο στο αναγνωστι-

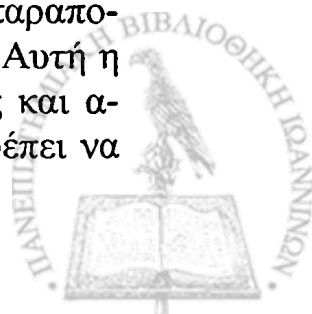
κό κοινό της εποχής του αλλά και σε εκείνο των επερχόμενων γενεών ένα έργο στο οποίο καθίσταται φανερή η δυνατότητα σύνδεσης δύο φαινομενικά αντίθετων κόσμων και πολιτισμών -του αρχαίου ελληνικού και του χριστιανικού- και η προσέγγιση αυτή γίνεται εφικτή μέσα από τη μελέτη και τη σπουδή των κειμένων όλων εκείνων των διακεκριμένων λογίων, φιλοσόφων και θεολόγων, που με το έργο τους κοσμήσανε ο καθένας ξεχωριστά την εποχή τους και προσφέρανε σημαντικά εφόδια στην καλλιέργεια της ανθρώπινης διανόησης και των επιστημών.

Ακόμη, η παρουσία των λογίων εικοσιτεσσάρων αιώνων εξασφαλίζει σε σημαντικό βαθμό την σφαιρική και πλέον ολοκληρωμένη προσέγγιση του συγγραφέα στα ζητήματα που πραγματεύεται στο έργο του. Η *Αρμονία*, δηλαδή, δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί απλά ως ένα θεολογικό έργο με «ιστορικοφιλοσοφικές απολήξεις», γραμμένο από έναν λόγιο ιερωμένο. Καταδεικνύεται από τα παραπάνω πως πρόκειται για ένα έγκυρο ιστορικοφιλοσοφικό, ιστορικοθεολογικό -και όχι μόνο- έργο, που αποτελεί πολύτιμη πηγή γνώσης για τη σύγχρονη επιστημονική έρευνα.

Την εγκυρότητα του επιστημονικού συγγράμματος, όμως, έρχεται να επιβεβαιώσει και ο πλούτος των παραπομπών, σε συγκεκριμένα, δηλαδή, έργα των λογίων, απ' όπου και αντλήθηκαν οι ορισμοί της *Αρμονίας*. Τα κείμενα αυτά, όπως θα έχουμε τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε στη συνέχεια, αποτελούν στο σύνολό τους σχεδόν τα σημαντικότερα και χαρακτηριστικότερα κείμενα που ο κάθε λόγιος κληροδότησε στην επιστημονική κοινότητα και ανεπιφύλακτα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως το απαύγασμα του επιστημονικού ή φιλοσοφικού τους έργου.

Παρ' όλ' αυτά η καταγραφή των πηγών αυτών από το Βλάχο δεν γίνεται πάντα με συνεπή και μεθοδικό τρόπο. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι η παραπομπή στα συγγράμματα, όπως άλλωστε και αυτή στους λογίους, δεν ακολουθεί την σύγχρονη επιστημονική μέθοδο παραπομπής, σύμφωνα με την οποία αναγράφεται το όνομα του συγγραφέα, ο πλήρης τίτλος του συγγράμματος, ο εκδοτικός οίκος, ο χρόνος και ο τόπος της έκδοσης και τέλος η συγκεκριμένη σελίδα ή οι σελίδες, στις οποίες βρίσκεται το σχετικό κάθε φορά παράθεμα. Ο Βλάχος ακολουθεί μία απλοποιημένη μέθοδο, η οποία είναι ελλιπής, καθώς αναφέρει μόνο το όνομα του λογίου συνοδευόμενο τις περισσότερες φορές και από τον τίτλο του συγγράμματος, χωρίς όμως ποτέ να αναφέρεται σε οποιαδήποτε στοιχεία γύρω από την έκδοση ή το συγκεκριμένο σημείο στο οποίο συναντάμε τον ορισμό μέσα στο σύγγραμμα.

Το πρόβλημα αυτό διογκώνεται καθώς αρκετές είναι οι παραπομπές, στις οποίες λείπει παντελώς η αναφορά του συγγράμματος. Αυτή η παράλειψη δυσχεραίνει σημαντικά την προσπάθεια εξακρίβωσης και απόδοσης των ορισμών στους λογίους, γεγονός που δεν μας επιτρέπει να

είμαστε απόλυτα βέβαιοι, σε όλες τις περιπτώσεις, για την αυθεντικότητα των ορισμών¹⁸.

Επιπλέον, προβληματική είναι και η καταγραφή των ελάχιστων αυτών βιβλιογραφικών πληροφοριών που μας παρέχει ο συγγραφέας της *Άρμονίας*, με την τάση του να παραθέτει τα ονόματα των λογίων και τους τίτλους των έργων τους συντομογραφικά. Μάλιστα στην περίπτωση, στην οποία ο Βλάχος καταθέτει κάποιον δικό του ορισμό και παραπέμπει σε δικό του σύγγραμμα, η παραπομπή αυτή γίνεται σχεδόν απρόσωπα, χωρίς να γράφει ολόκληρο το όνομά του, κάνοντας αναφορά μόνο στο όνομα «Γεράσιμος».

Μία ακόμη αρνητική παρατήρηση που διαπιστώθηκε σχετικά με τις παραπομπές είναι το γεγονός ότι κάποιες από αυτές ήταν λανθασμένες¹⁹. Παρατηρήθηκε, λοιπόν, και από τον Τατάκη²⁰, ότι σε ορισμένες παραπομπές το παράθεμα που υπάρχει στην *Άρμονία* δεν αντιστοιχεί με απόσπασμα από το έργο στο οποίο μας παραπέμπει.

Επιπρόσθετα, προβλήματα δημιουργεί το γεγονός ότι σε αρκετούς ορισμούς η παραπομπή για τον ίδιο ορισμό γίνεται σε περισσότερους από έναν λογίους και φυσικά σε περισσότερα από ένα συγγράμματα, όπως για παράδειγμα στο κεφάλαιο 165 «Περί συγγενείας» έχουμε στον πρώτο ορισμό την παρακάτω παραπομπή: «*Βαλσαμ[ῶν] δ βιβλ[ίον] Τίτλος 5, Ματθ[αῖος] Βλάστ[αρης] β Στοιχ[εῖα] η, Μανουήλου Χαροτοφ[ύλακος] Ἐκθεσις.*»²¹

Ακόμη παρατηρούμε ότι σε αρκετές περιπτώσεις η παραπομπή δεν γίνεται σε πρωτογενή, αλλά και σε δευτερεύουσα βιβλιογραφία. Δηλαδή, όπως παρατηρήσαμε ήδη, ο Βλάχος συχνά δεν παραπέμπει στις αυθεντικές πηγές, αλλά σε λεξικά, εγκυκλοπαιδείες ή άλλα έργα με τη μορφή «συναγωγών γνώμων» ίσως λόγω έλλειψης ή σπανιότητας των πρωτοτύπων και επιπλέον, περιορίζεται στην αναφορά της δευτερεύουσας πηγής, χωρίς την παραμικρή νύξη για την πρωτότυπη.

Το μοναδικό ίσως στοιχείο που μας βοηθά να ξεπεράσουμε κάποια από τα προβλήματα των ελλειπών βιβλιοπαραπομπών είναι ο κατάλογος των συγγραμμάτων που περιελάμβανε η προσωπική βιβλιοθήκη του Βλάχου, γραμμένος από τον ίδιο, ο οποίος σήμερα βρίσκεται καταχωρημένος στο Αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας. Την πλουσιότερη βιβλιοθήκη του συγκροτούσαν 1115 τίτλοι χειρογράφων και εντύπων²², τα οποία ο Βλάχος τα παραχώρησε μετά το θάνατό του στην Ελληνική κοινότητα της Βενετίας. Στον κατάλογο αυτό μπορούμε να δια-

¹⁸ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σελ. 143.

¹⁹ Βλ., Νίκος Κ. Ψημμένος, *Η Ελληνική Φιλοσοφία από το 1453 ως το 1821*, τομ. Α', Φιλοσοφική και Πολιτική Βιβλιοθήκη αρ.26, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1988, σ. 237 σημ. αρ. 9, σελ. 238 σημ. αρ. 12, σ. 241 σημ. αρ. 18 και 20, σ. 245 σημ. αρ. 26.

²⁰ Βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σελ. 143.

²¹ Βλ., Γεράσιμος Βλάχος, ό.π., σελ. 313.

²² Για το περιεχόμενο του καταλόγου βλ., Β.Ν. Τατάκης, ό.π., σσ. 28-35.

κρίνουμε αρκετά έργα λογίων, τα οποία ο Βλάχος χρησιμοποίησε για τη σύνθεση της *Ἀρμονίας* του και θα μπορούσαν να βοηθήσουν το μελλοντικό ερευνητή στην προσπάθειά του να διαπιστώσει ποιες ήταν οι εκδόσεις των συγγραμμάτων των παραπομπών, που χρησιμοποίησε ο Βλάχος.

Την διαδικασία αυτή διέκρινε και ο Τατάκης ο οποίος μάλιστα παρατηρεί μετά την μελέτη του καταλόγου των έργων της ιδιωτικής βιβλιοθήκης του Βλάχου ότι: «Γιά τό ἔργο τοῦ Ἀλκίνοου Λόγος διδασκαλικός τῶν Πλάτωνος Δογμάτων, χρησιμοποιήθηκε ἡ ἔκδοση ἀπό τόν Ἀρσένιο Ἀποστόλη πού περιέχεται καί στόν κατάλογο τῆς βιβλιοθήκης του.»²³

Στο σημείο αυτό παραθέτουμε τον κατάλογο, όπου εκθέτονται ανά κεφάλαιο όλες οι παραπομπές, που γίνονται στους λογίους και τα έργα τους.

Παραπομπές κατά κεφάλαιο

1. Περί θεού αρχής πάντων

<u>Αθανάσιος Αλεξάνδρειας</u>	<i>Εἰς τας ρήσεις και ερμηνευτικὰς ἐρωτήσεις</i> <i>Εἰς τας ρήσεις και ερμηνευτικὰς ἐρωτήσεις</i>
<u>Ἀθηναγόρας</u>	<i>Πρεσβεία²⁴ περί των χριστιανῶν</i>
Ακαδημαϊκοί	-
<u>Ἀλκίνοος</u>	<i>Λόγος διδασκαλικός των Πλάτωνος δογμάτων 1</i>
<u>Αναστάσιος Αντιόχειας</u>	<i>Ἐκθεσις Πίστεως</i>
<u>& Κύριλλος Αλεξάνδρειας</u>	
<u>Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος</u>	<i>Περί θείων ονομάτων ε'</i> <i>Περί μυστικής θεολογίας ε'</i>
<u>Ἀριστοτέλης</u>	<i>ιβ Μεταφυσικά ζ</i>
<u>Βασίλειος Μεγάλος</u>	<i>Ομιλίες εἰς τὴν Ἐξαήμερον, ομιλία α'</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί θεοῦ</i> <i>Περί θεοῦ</i>
<u>Βρυένιος Ἰωσήφ</u>	<i>α' Περί τριάδος</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Περί τοῦ Υἱοῦ β'</i> <i>Ὅροι/ Προς Εὐάργιον</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>β' Περί πίστεως α'</i> <i>β' Περί πίστεως α'</i>
<u>Δημόκριτος</u>	-
<u>Ερμής Τρισμέγιστος</u>	-
<u>Ζήνων</u>	-
<u>Ζωροάστρης</u>	-
<u>Θαλής</u>	-
<u>Θεμιστιος</u>	<i>α' Περί ψυχῆς</i>
<u>Θεοδώρητος Κύρου</u>	<i>α' Περί πρόνοιας</i>
<u>Θεόφιλος Αντιόχειας</u>	<i>Προς Αυτόλυκον α'</i>
<u>Θεοφύλακτος</u>	<i>Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκά Εὐαγγέλιον ιβ'</i>
<u>Ιουστίνος Φιλόσοφος</u>	<i>Διάλογος πρὸς Τρύφωνα</i>

²³ Βλ., Β. Ν. Τατάκης, ὁ.π., σελ. 136-137.

²⁴ Στο κείμενο η πηγή τιτλοφορείται ως «Ἀπολ. Ὑπέρ Χριστι.», εννοώντας προφανῶς τὸ «Πρεσβεία».

<u>Κλήμης Αλεξανδρείας</u>	<i>Λόγος Προτρεπτικός προς Έλληνας²⁵</i>
<u>Κύριλλος Ιεροσολύμων</u>	<i>Κατηγήσεις δ</i>
<u>Κωνσταντίνος βασιλέας</u>	<i>[Ομιλία] προς την Σύνοδον</i>
<u>Μάξιμος Ομολογητής</u>	<i>β' Περί θεολ [ογίας]</i>
<u>Πλάτων</u>	<i>Όροι</i>
<u>Πλωτίνος</u>	<i>Εννεάδες ς, βιβλίο ζ, κεφάλαιο λβ</i>
<u>Πυθαγόρας</u>	-
<u>Στωικοί</u>	-
<u>Σωκράτης</u>	-
<u>Ωριγένης</u>	<i>α' Περί αρχών</i>
2. Περί τριάδος	
<u>Αθανάσιος Αλεξανδρείας</u>	<i>Εις τας ρήσεις και ερμηνευτικές ερωτήσεις</i>
<u>Αρεοπαγίτης Διονύσιος</u>	<i>Περί θείων ονομάτων α</i>
<u>Βασίλειος Μέγας</u>	<i>Ομιλία περί Πίστεως/ Ομιλία εναντίων των</i> <i>Σαβελλιανών και του Αρείου και των Ανομοίων</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί τριάδος</i>
<u>Βρυέννιος Ιωσήφ</u>	<i>α Περί τριάδος</i> <i>α Περί τριάδος</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Περί του Υιού α'</i> <i>Περί του Υιού α'</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>α Περί Πίστεως ιε'</i>
<u>Επιφάνειος Κύπρου</u>	<i>Αιρέ [σεις] ζβ</i>
3. Περί των λεγομένων περί θεού	
<u>Αθανάσιος Αλεξανδρείας</u>	<i>Όροι</i> <i>Όροι</i>
<u>Αναστάσιος Αντιόχειας</u>	<i>Εκθεσις πίστεως</i>
<u>& Κύριλλος Αλεξανδρείας</u>	
<u>Αρεοπαγίτης Διονύσιος</u>	<i>Περί θείων ονομάτων ιβ</i>
<u>Αρεοπαγίτης Διονύσιος</u>	<i>Περί θείων ονομάτων δ</i>
<u>& Ιεροθέου</u>	<i>Περί των Ερωτικών ύμνων/ ζια/ιβ</i> <i>Περί θείων ονομάτων ιβ</i>
<u>Βαρίνος</u>	<i>Λεξικόν</i> <i>Λεξικόν</i>
<u>Βασίλειος Μέγας</u>	<i>Ομιλίες εις την Εξαήμερον, ομιλία β</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί τριάδος</i> <i>Περί τριάδος</i> <i>Περί τριάδος</i>
<u>Βρυέννιος Ιωσήφ</u>	<i>α Περί τριάδος</i> <i>α Περί τριάδος</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>α Κατά Ιουλιανού</i>
<u>Γρηγόριος Νύσσης</u>	<i>Λόγος Μέγας Κατηχητικός-Μακαρισμοί ε</i> <i>Περί των νηπίων προ ώρας αφαρπαζομένων</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>α Περί πίστεως η /β Περί πίστεως με/ β Περί πίστεως</i> <i>μζ/ α Περί πίστεως ιδ /Λογική μβ</i>
<u>Ιουστίνος Φιλόσοφος</u>	<i>Εις το κατ' εικόνα/ Εις την Εισαγωγήν ς</i> <i>Απολογία Α', Προς αυτοκράτορα Αντωνίνο τον Ευσε-</i> <i>βή</i>

²⁵Στο κείμενο «Κατά Ελλήνων».

Ιωάννης Χρυσόστομος
Μάξιμος Ομολογητής

Υπόμνημα εις την Εφεσίους επιστολήν, Λόγος ιβ
Όροι - Προς Μαρίνον

4. Περί θείων ονομάτων
Αρεοπαγίτης Διονύσιος

Περί θείων ονομάτων β
Περί θείων ονομάτων α
Περί θείων ονομάτων α/ δ/ ε/ θ/ ι/ ιγ/ ε/
Περί ουρανού ιεραρχίας δ

Βλάχος Γεράσιμος

Περί θεού
Περί τριάδος

Δαμασκηνός

α Περί πίστεως η/ α Περί εικόνων/ α Περί πίστεως θ
α περί πίστεως ιγ /α Περί πίστεως ιδ / α Περί πίστεως ιγ

Θεόφιλος²⁶ Αντιόχειας

Προς Αυτόλκον α

Ιωάννης Χρυσόστομος

Εις την εξήγησιν] του συμβ[όλου]

Ιώβιος

Εις την ενσάρκ [ωσιν των] Οίκων

Μακάριος Αιγύπτιος

Ομιλίες πνευματικές, ομιλία ιε
Ομιλίες πνευματικές, ομιλία ιζ

Ιωάννης Χρυσόστομος
& Θεοφύλακτος

Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννου Ευαγγέλιον δ

5. Περί Αγγέλων

Αθανάσιος Αλεξανδρείας

Προς Αντιοχ[είς] λ

Αρεοπαγίτης Διονύσιος

Περί ουρανού ιεραρχίας γ/ ε/ ς/ ζ/ η/ θ

Αριστοτέλης

Περί ουρανού ιεραρχίας ε/ δ

Βασίλειος Μέγας

ιβ Μεταφυσικά κ

Βλάχος Γεράσιμος

Ομιλίες εις Ψαλμούς, εις τον ψαλμόν μδ

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

Περί αγγέλων

Δαμασκηνός

Γενέθλια -

Θεόδοτος

β Περί πίστεως γ

Θεοδώρητος Κύρου

Επιτομαί

Ιωάννης Χρυσόστομος

Ελλήνων Θεραπευτική Παθημάτων λγ

Περί ακαταλήπτου, λόγος γ

6. Περί Δαιμόνων

Αμέλιος

Περί Σωκράτους Δαίμονος)

Απούλιος

Βλάχος Γεράσιμος

Περί δαιμόνων)

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

Όροι/ Γενέθλια)

Θεοδώρητος Κύρου

Ελλήνων Θεραπευτική Παθημάτων γ)

Θεοφύλακτος

Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίου Ευαγγέλιον δ)

Κύριλλος Ιεροσολύμων

Κατηγήσεις β)

Μεθόδιος Πατάρων

Περί Αναστάσεως)

Πρόκλος Διάδοχος

Σουΐδας

Λεξικόν)

Χαλκίδιος

Σχόλια εις τον Τιμαίον)

²⁶Στο κείμενο γίνεται αναφορά για τον Θεοφύλακτο Αντιόχειας, κάτι που αποτελεί εμφανές λάθος.

7. **Περί Αγαθού και Κακού**

<u>Ακαδημαϊκοί</u>	-
<u>Αρεοπαγίτης Διονύσιος</u>	<i>Περί θείων ονομάτων δ</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>α Ρητορική ζ/ α Ηθικά Νικομάχεια α</i>
<u>Βαρίνος</u>	<i>Λεξικόν</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί αγαθού</i>
<u>Διογένης (:)</u>	-
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>
<u>Πλωτίνος</u>	<i>α Εννεάδες βιβλίο ζ, κεφάλαιο α</i> <i>α Περί πρόνοιας</i>
<u>Πυθαγόρας</u>	<i>Βλ., Αριστοτέλης, α Ηθικά Νικομάχεια</i>
<u>Σουίδας</u>	<i>Λεξικόν</i>
<u>Σιμπλίκιος</u>	<i>[Σχόλια] εις Επίκτι[ητον] να</i> <i>[Σχόλια] εις Επίκτι[ητον] να</i>

8. **Περί Αρχής**

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>α Φυσικά ε / ε Μεταφυσική α</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί αρχών</i>
<u>Πλούταρχος</u>	<i>Πλούταρχος, α Βίοι παράλληλοι... β</i>

9. **Περί Ύλης**

<u>Ακαδημαϊκών</u>	-
<u>Άλκίνοος</u>	<i>Λόγος διδασκαλικός των Πλάτωνος Δογμάτων η</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>α Φυσικά θ</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί Ύλης</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Τίμαιος</i>
<u>Πλωτίνος</u>	<i>β Εννεάδες βιβλίο δ, κεφάλαιο ι</i>
<u>Στωικοί</u>	-

10. **Περί Είδους**

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>α Φυσικά θ / β Φυσικά α/ β Περί Ψυχής α</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί Είδους</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Πλάτωνας</u>	-
<u>Πυθαγόρας</u>	-

11. **Περί Στερήσεως**

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>ε Μεταφυσική κβ/ α Φυσικά θ</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί στερήσεως</i>

12. **Περί Αιτιών και Αποτελεσμάτων**

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>ε Μεταφυσική α</i>
<u>Βαρίνος</u>	<i>Λεξικόν</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί αιτιών</i>
<u>Πλούταρχος</u>	<i>α Βίοι παράλληλοι... ια</i>

13. **Περί των Γενών των Αιτιών**

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>β Φυσικά γ</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί αιτιών</i>

14. Περί Ανάγκης

<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί ανάγκης</i>
<u>Δημόκριτος</u>	-
<u>& Παρμενίδης</u>	-
<u>Δημόκριτος</u>	-
<u>& Χρύσιππος</u>	-
<u>& Επίκουρος</u>	-
<u>Εμπεδοκλής</u>	-
<u>Θαλής</u>	-
<u>Πλάτωνας</u>	-
<u>Παρμενίδης</u>	-

15. Περί Ιδέας

<u>Αλκίνοος</u>	<i>Λόγος Διδασκαλικός των Πλάτωνος Δογμάτων θ</i>
<u>Αρεοπαγίτης Διονύσιος</u>	<i>Περί θείων ονομάτων</i>
<u>Πλούταρχος</u>	<i>α Βίοι παράλληλοι... ι</i>
<u>Φίλων Ιουδαίος</u>	<i>Περί μοναρχ[ίας] α</i>

16. Περί Ειμαρμένης και Μοίρας

<u>Απουλήιος</u>	
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί μοιρών</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Ζήνων</u>	-
<u>Ηράκλειτος</u>	
<u>Θεοδώρητος Κύρου</u>	<i>Ελλήνων Θεραπευτική Παθημάτων ς</i>
<u>& Χρύσιππος</u>	-
<u>Θεοδώρητος Κύρου</u>	<i>Ελλήνων Θεραπευτική Παθημάτων ς</i>
<u>& Χρύσιππος</u>	
<u>Παλαιοί Φιλόσοφοι</u>	
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Βλ., Πλούταρχος, α Βίοι παράλληλοι... κη</i>
<u>Στωικοί</u>	
<u>Χρύσιππος</u>	

17. Περί τύχης και αυτομάτου

<u>Αναξ.(:)</u>	
<u>& Δημόκριτος</u>	
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>β Φυσικά ς</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Θεοδώρητος Κύρου</u>	<i>Ελλήνων Θεραπευτική Παθημάτων ς</i>
<u>& Πλάτ/ωνος/</u>	
<u>Φιλήμων Κωμικός</u>	

18. Περί στοιχείου

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>δ Μεταφυσική γ</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί στοιχείου</i>
<u>Γαληνός</u>	<i>Ιατρικοί Όροι</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Μοσχόπουλος Μανουήλ</u>	<i>Γραμματική</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>
<u>Φίλωνας Ιουδαίος</u>	<i>Περί βίου Θεωρία</i>

19. Περί φύσεως και φυσικού

<u>Αθανάσιος Αλεξάνδρειας</u>	Όροι
<u>Αριστοτέλης</u>	β Φυσικά α
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	Περί φύσεως
<u>Γαληνός</u>	Ιατρικοί Όροι
<u>Γρηγόρης Ναζιανζηνός</u>	Όροι
<u>Εμπεδοκλής</u>	
<u>Επίκουρος</u>	
<u>Ζήνων</u>	
<u>Ιωάννης Φιλόπονος</u>	Σχόλια εις το β Φυσικά α
<u>Στωικοί</u>	Βλ., Διογένης Λαέρτιος Βίοι και γνώμαι..

20. Περί τέρατος και θαύματος

<u>Αριστοτέλης</u>	δ Περί ζώων γενέσεως γ και δ
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	Περί τεράτων

21. Περί κινήσεως και κινητού και ηρεμίας

<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	Περί κινήσεως
<u>Πυθαγόρας</u>	
<u>& Πλάτωνα</u>	
<u>& Αριστοτέλης</u>	γ Φυσικά/ Φυσικά β
<u>Φιλόπονος</u>	Σχόλια εις τα γ Φυσικά α/ β Φυσικά α

22. Περί των της κινήσεως ειδών

<u>Αθανάσιος Αλεξάνδρειας</u>	Όροι
<u>Αμμώνιος</u>	Υπόμνημα εις τας Κατηγορίας
<u>Αναξαγόρας</u>	
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	Περί κινήσεως
<u>Δαμασκηνός</u>	β Περί πίστεως μζ/ γ Περί πίστεως οε
<u>Δημόκριτος</u>	
<u>& Λεύκιππος</u>	
<u>& Επίκουρος</u>	
<u>Εμπεδοκλής</u>	
<u>Θαλής</u>	
<u>& Διογένης (:)</u>	
<u>& Ηράκλειτος</u>	
<u>Παρμενίδης</u>	
<u>Πλάτωνα</u>	Όροι
<u>Πυθαγόρας</u>	

23. Περί Αιώνος και χρόνου

<u>Ακαδημαικοί</u>	
<u>Αναξιμένης</u>	
<u>& Αναξίμανδρος</u>	
<u>Αριστοτέλης</u>	δ Φυσικά ια
<u>Αρχύτας</u>	
<u>Βρυέννιος Ιωσήφ</u>	Λόγος μα
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	Όροι
<u>Ερατοσθένης</u>	
<u>Θεόφραστος</u>	Βλ., Διογένης Λαέρτιος Βίοι και γνώμαι ε

<u>Πίνδαρος</u>	
<u>Πλάτωνας</u>	<i>βλ., Πλούταρχος, Βίοι παράλληλοι, Όροι</i>
<u>Πλούταρχος</u>	
<u>Πλωτίνος</u>	<i>γ Εννεάδες, Βιβλίο ζ, κεφ. ι</i>
<u>Πυθαγόρας</u>	<i>βλ., Πλούταρχος, Βίοι παράλληλοι</i>
<u>Στωικοί</u>	
<u>Συμπλίκιος</u>	<i>Σχόλια εις τα δ φυσικά</i>

24. Περί των του χρόνου μερών

<u>Αστρονόμοι</u>	
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>δ Φυσικά ιγ</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>Κατηγορίαι ιβ/ ιγ</i>
<u>Βασίλειος Μεγάλος</u>	<i>Ομιλίες εις την Εξαήμερον β</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί χρόνου</i>
<u>Βρυέννιος Ιωσήφ</u>	<i>Λόγος μα</i>
	<i>Λόγος μα</i>
	<i>Λόγος μα</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>Λογική ζ</i>
	<i>β Θεολ[ογία] ις</i>
<u>Πλάτωνας</u>	
<u>Πτολεμαίος Κλαύδιος</u>	<i>γ Μείζων α</i>

25. Περί ωρών και τροπών

<u>Βρυέννιος Ιωσήφ</u>	<i>Λόγος μα</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>β Περί πίστεως</i>

26. Περί του όντος

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>ε Μεταφυσική ζ</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί όντος</i>

27. Περί όλου και μερών

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>ε Μεταφυσική κς/ κε</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί όλου</i>

28. Περί καθόλου μερικού και Ατόμου

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>ζ Μεταφυσική με/ α Αναλυτικά Υστερα α/ η)</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί καθόλου</i>
<u>Πορφύριος</u>	<i>Εισαγωγή γ</i>

29. Περί ενός και ενότητας

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>ε Μεταφυσική ζ</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί ενός</i>

30. Περί κατηγορουμένων και κατηγορίας

<u>Αμμώνιος</u>	<i>Υπόμνημα εις τας Κατηγορίας</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>α Τοπικά ε</i>
	<i>α Τοπικά ε</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί κατηγορίας</i>
	<i>Περί κατηγορίας</i>
<u>Πορφύριος</u>	<i>Εισαγωγή β/γ/δ</i>

- Σμπλίκιος *Εισαγωγή ε*
Υπόμνημα εις τας Κατηγορίας
- 31. Περί ουσίας**
Αριστοτέλης *ε Μεταφυσική η*
Κατηγορίαι ε
Βλάχος Γεράσιμος *Περί ουσίας*
Δαμασκηνός *Λογική λθ*
- 32. Περί των επομένων τη ουσία**
Βαρίνος *Λεξικόν*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί ουσίας*
Δαμασκηνός *Λογική μα*
- 33. Περί συμβεβηκός**
Δαμασκηνός *Λογική δ*
Πορφύριος *Εισαγωγή ε*
- 34. Περί ποσότητος**
Αριστοτέλης *ε Μεταφυσική ιγ/ γ Φυσικά δ και ς/ γ Φυσικά ς*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί ποσότητος*
Δαμασκηνός *Λογική μθ*
- 35. Περί ποιότητος**
Αριστοτέλης *Κατηγορίαι η/ ε Μεταφυσική ιδ*
- 36. Περί των προς τι**
Αριστοτέλης *Κατηγορίαι ζ*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί σχέσεως*
- 37. Περί ενεργείας**
Αθανάσιος Αλεξάνδρειας *Όροι*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί ενεργείας*
Δαμασκηνός *β Θεολ[ογία] λθ/ β Θεολ[ογία] μ*
- 38. Περί δυνάμεως**
Αριστοτέλης *θ Μεταφυσική ε*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί δυνάμεως*
Περί δυνάμεως
Σουίδας *Λεξικόν*
- 39. Περί πάθους**
Αριστοτέλης *ε Μεταφυσική κα*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί πάθους*
Δαμασκηνός *β Περί πίστεως λθ*
- 40. Περί τόπου**
Ακαδημιακοί
& Φιλόπονος
Αριστοτέλης *δ Φυσικά δ/ β*

- Βλάχος Γεράσιμος *Περί τόπου*
Δαμασκ.(:)
Δημόκριτος
& Λεύκιππος
& Επίκουρος
Πλάτωνας *Όροι*
Πρόκλος
Στωικοί
Σιμπλίκιος
Συριανός
- 41. Περί κενού**
Αριστοτέλης *δ Φυσικά ς, ζ*
Δημόκριτος
& Μητρόδωρος *Βλ., Πλούταρχος, ε Βίοι παράλληλοι Πλούταρχος ιη, ιθ*
Επίκουρος
ΗΣίοδος
Πλάτωνας
Πυθαγορικοί
- 42. Περί σώματος**
Αμμώνιος²⁷
& Ευκλείδης
Βλάχος Γεράσιμος *Περί σώματος*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Πλάτωνας
Πλούταρχος *Βλ., Πλούταρχος, α Βίοι παράλληλοι ιβ*
- 43. Περί των μεθεπομένων τω σώματι**
Αλκίνοος *Λόγος Διδακταλικός των Πλάτωνος Δογματών*
Αριστοτέλης *δ Περί ουρανού α/ δ*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί σώματος*
Δημόκριτος
& Λεύκιππος
& Επίκουρος
Πλάτωνας *Τίμαιος*
- 44. Περί Απείρου**
Αριστοτέλης *γ Φυσικά ζ/ ς*
- 45. Περί φωτός και σκότους**
Αλέξανδρος Αφροδισιεύς
Αριστοτέλης *β Περί ψυχής ζ*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί φωτός*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Δαμασκηνός *β Περί πίστεως κβ*
Ιάμβλιχος *Περί των Αιγυπτιακών μυστηρίων θ*
Ιουλιανός Ακάδημος

²⁷ Στο κείμενο αναγράφεται ως *Αμμωνας*, πιθανότατα όμως πρόκειται για τον Αμμώνιο Ερμείου.

Πλωτίνος
Πρόκλος
Σιμπλικίος

Σχόλια εις τον Τιμαίον
Σχόλια εις το ς Φυσικά κγ

46. Περί κόσμου

Αναξαγόρας
& Ησίοδος
& Ορφέας
Αριστοτέλης
Βασίλειος Μέγας
Βλάχος Γεράσιμος
Γρηγόριος Νύσσης
Εμπεδοκλής
Κλεομήδης
Πλάτωνας
Πυθαγόρας
Στωικοί

Περί κόσμου προς Αλέξανδρον β/ α
Περί ουρανού ια
α Ομιλίες εις την Εξαήμερον
Περί κόσμου
Εις τας Επιγραφάς των Ψαλμών

Κυκλική Θεωρία Μετεώρων α
Τιμαίος
Βλ., Πλούταρχος, α Βίοι παράλληλοι

47. Περί ουρανού

Ακαδημαϊκοί
Αναξιμένης
Αριστοτέλης
Αριστοτέλης
Βασίλειος Μέγας
Βλάχος Γεράσιμος

Περί κόσμου β/ γ
Ομιλίες εις την Εξαήμερον, ομιλία α

Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Δαμασκηνός
Εμπεδοκλής
Ορφέας
Πλάτωνας
Πλωτίνος
Πυθαγόρας
Στωικοί
Φοίνικες Θεολόγοι
Ψελλός Μιχαήλ

Περί ουρανού
Όροι
β Περί πίστεως κα
Βλ., Πλούταρχος, β Βίοι παράλληλοι ια

β Εννεάδες, βιβλίο γ, κεφάλαιο ζ

Αστρονομία

48. Περί των του ουρανού μορίων

Ευκλείδης
Ψελλός Μιχαήλ

Στοιχεία α
Αστρονομία

49. Περί των πλανητών αστέρων

Δαμασκηνός
Ψελλός Μιχαήλ

β Περί πίστεως κα
Αστρονομία

50. Περί των ζωδίων

Βλάχος Γεράσιμος

Νικάσιος
Ψελλός Μιχαήλ

Περί ουρανού
Περί ζωδίων
Επιτομαί
Αστρονομία

51. Περί ηλίου

Ακαδημιακοί
Αναξαγόρας
& Δημόκριτος
& Μητρόδωρος

Αριστ.(:)

Βρυέννιος Ιωσήφ

Δαμασκηνός

Επίκουρος

Ξενοφάνης

Ορφείας

Πλάτωνας

Στωικοί

Λόγος μα

β Περί πίστεως κβ

Βλ., Πλούταρχος, β Βίοι παράλληλοι κ

Όροι

52. Περί σελήνης

Αναξαγόρας

& Δημόκριτος

Βρυέννιος Ιωσήφ

Δαμασκηνός

Ηράκλειτος

Ξενοφάνης

Βλ., Πλούταρχος, β Βίοι παράλληλοι κς

Λόγος μα

β Περί πίστεως κβ

53. Περί αστέρων

Βρυέννιος Ιωσήφ

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

Διογένης (:)

Μητρόδωρος

Λόγος μα

Όροι

Βλ., Πλούταρχος, β Βίοι παράλληλοι ιγ

54. Περί γης

Βρυέννιος Ιωσήφ

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

Δαμασκηνός

Μητρόδωρος

Λόγος μα

Όροι

β Περί πίστεως κς

Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι ια

55. Περί των της γης μερών

Βαρίνος

Βλάχος Γεράσιμος

Σουίδας

Λεξικόν

Περί γης

Περί γης

Λεξικόν

56. Περί λίθων

Βλάχος Γεράσιμος

Βρυέννιος Ιωσήφ

Περί λίθων

Λόγος μα

57. Περί μετάλλων

Βλάχος Γεράσιμος

Περί μετάλλων

58. Περί δένδρων, ξύλων και βοτάνων

Βαρίνος

Βλάχος Γεράσιμος

Λεξικόν

Περί ξύλων

- 59. Περί ύδατος**
Βασίλειος Μέγας
Βλάχος Γεράσιμος
Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Δαμασκηνός
 Ομιλίες εις την Εξαήμερον, ομιλία β/ ομιλία δ
 Περί ύδατος
 Όροι
 β Περί πίστεως (ή κ)ηδ
- 60. Περί θαλάσσης**
Αναξίμανδρος
Βλάχος Γεράσιμος
Βρυένιος Ιωσήφ
Δαμασκηνός
Εμπεδοκλής
 Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι ις
 Περί θάλασσας
 Λόγος μα
 β Περί πίστεως κδ
- 61. Περί αέρος**
Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος
Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Δαμασκηνός
Θεοδώρητος Κύρου
Πλάτωνας
 δ Περί ουρανού δ
 Περί αέρος
 Όροι
 β Περί πίστεως κγ
 β Περί πρόνοιας
 Όροι
- 62. Περί ανέμων**
Αναξίμανδρος
Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος
Δαμασκηνός
Ιπποκράτης
Μητρόδωρος
Στωικοί
 Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι ζ
 α Περί μετεώρων ιγ
 Περί ανέμων
 β Περί πίστεως κγ/ κς
- 63. Περί πυρός**
Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος
Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Δαμασκηνός
 β Γέννεσις δ
 Περί πυρός
 Όροι
 β Περί πίστεως κβ
- 64. Περί μετεώρων**
Αναξαγόρας
Αναξαγόρας
Αναξαγόρας
Αναξαγόρας
Αναξαγόρας
Αναξίμανδρος
Αναξιμένης
Αριστοτέλης
Αριστοτέλης
 Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι β
 Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι γ
 Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι δ
 Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι ε
 α Περί μετεώρων ζ
 α Περί μετεώρων η
 β Περί μετεώρων θ
 δ Περί κόσμου προς Αλέξανδρον
 α Περί μετεώρων ζ

& Αναξαγόρας
& Δημόκριτος
Βλάχος Γεράσιμος

Περί μετεώρων
Περί μετεώρων
Περί μετεώρων

Βόηθος
Δημόκριτος
Διογένους (;)
Διόδωρος
Εμπεδοκλής
Επιγένης
Επίκουρος
Ηρακλείδης Ποντικός
Θεόφραστος
Ιπποκράτης Χίος
Κλεόδημος
Μητρόδωρος
Μητρόδωρος
Μητρόδωρος
Μητρόδωρος
Μητρόδωρος
Ξενοφάνης
Ξενοφάνης
Παρμενίδης
Πλούταρχος
Πλούταρχος
Πλούταρχος
Ποσειδώνιος
Πυθαγόρειοι
Πυθαγόρειοι
Πυθαγορικοί
& Διογένης(:)
Στωικοί

Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι, γ (Στράτων)

Βλ., Πλούταρχος, β Βίοι παράλληλοι ιη)
Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι α)

65. Περί των εν τη γη τετελεσμένων μετεώρων αποτελεσμάτων

Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος
Θαλής
Στωικοί

β Περί μετεώρων ζ
ε Περί ζώων ιστορία κβ
Περί μετεώρων
Βλ., Πλούταρχος, γ Βίοι παράλληλοι ιε)

66. Περί χρωμάτων

Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος
Εμπεδοκλής
Ζήνων
Πλάτωνας
Πλούταρχος
Πυθαγορικοί

β Περί ψυχής ζ
Περί χρωμάτων

Τιμαίος

Βλ., Πλούταρχος, α Βίοι παράλληλοι ιε

67. Περί ζώων

Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος
Βρυέννιος Ιωσήφ
Γαληνός
Πορφύριος

α Πολιτικά γ/ β Περί ζώων γενέσεως β
Περί ζώων
Λόγος μα
Ιατρικοί Όροι
Εισαγωγή

68. Περί ανθρώπου

Αθανάσιος Αλεξάνδρειας
Ακαδημιακοί
Απούλιος Λούκιος
Αριστοτέλης
Βασίλειος Μέγας
Βλάχος Γεράσιμος
Γαληνός
Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Γρηγόριος Νύσσης

Όροι
α Πολιτικά β/Βλ., Στοβαίος, Λεξικόν ς
Ομιλίες εις την Εξαήμερον ι
Περί ανθρώπου
Ιατρικοί Όροι
Όροι/ Λόγος με, Εις το Πάσχα/ Γενέθλια
Περί παρθενείας, κεφάλαιον ιβ/ Εις τας Επιγραφάς των
Ψαλμών

Δαμασκηνός
Ερμής Τρισμέγιστος
Ηράκλειτος
Θεοδώρητος Κύρου
Ιωάννης Χρυσόστομος

β Περί πίστεως κθ
Ποιμάνδωρ

Κλήμης Αλεξανδρεύς

Απορίες εις την γέν[νεσιν
Εις την εξορίαν του Αδάμ/ Σύνοψις Παλαιάς και Καινής
Διαθήκης, Ποιητικά ή Διδακτικά βιβλία, Ιωβ/ Εις τον
σεισμόν, εις τον πλούσιον και τον Λάζαρον
ε Στρωματείς

Περίανδρος

Όροι

Πλάτωνας

Πορφύριος

Σπεύσιππος

Στοβαίος

Τιμοκλής

Βλ., Στοβαίος, Λεξικόν, ρκα (ή σ)

Φίλωνας Ιουδαίος

Περί του χείρον

69. Περί των του ανθρώπου παθών

Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Δαμασκηνός
Ιωάννης Χρυσόστομος

Εις τον Πατέρα αυτού, Επιτάφια νε-ξε
β Περί πίστεως μζ/ γ Περί πίστεως οε
Εις την Ενανθρώπισην

70. Περί ανθρωπίνου σώματος και των μορίων αυτού

Βαρίνος
Γαληνός

Λεξικόν
Ιατρικοί Όροι

71. Περί των παθών χυμών και περιττωμάτων του ανθρωπίνου σώματος

Βλάχος Γεράσιμος
Γαληνός

Περί μορίων
Ιατρικοί Όροι

72. Περί νοσήματος

Γαληνός

Ιατρικοί Όροι

73. Περί πυρετώνΓαληνός*Ιατρικοί Όροι*74. Περί των όλων νόσων του σώματοςΓαληνός*Ιατρικοί Όροι**Ιατρικοί Όροι*Θεόφραστος*Περί λιποθυμίας*75. Περί ηλικίαςΑριστοτέλης*β Ρητορική ιβ*Βαρίνος*Λεξικόν*Βλάχος Γεράσιμος*Περί ανθρώπου*Γαληνός*Ιατρικοί όροι*Φίλωνας Ιουδαίος*Περί κοσμοπ.*& Ιπποκράτης& Σόλωνας76. Περί ψυχήςΑθανάσιος Αλεξάνδρειας*Όροι*ΑκαδημαικοίΑλκαίονας²⁸ΑναξαγόραςΑριστοτέλης*α Περί ψυχής*& Δημόκριτος& ΛεύκιπποςΑριστοτέλης*β Περί ψυχής α**β Περί ψυχής*ΑσκληπιάδηςΒλάχος Γεράσιμος*Περί ψυχής**Περί ψυχής*Γαληνός*γ Πεπονθ[ότων] τόπων*Γρηγόριος Ναζιανζηνός*Όροι*Γρηγόριος Νύσσης*Διάλογος Περί Ψυχής και αναστάσεως, «Τα Μακαρίνια»*Δαμασκηνός*β Περί πίστεως κθ*ΔικαίαρχοςΔιογένης(ι)ΕμπεδοκλήςΕπίκουροςΗράκλειτοςΘαλήςΘεοδώρητος Κύρου*Βλ., Πλούταρος, δ Βίοι παράλληλοι β**Απορ[ίαι] εις την γένεσιν*ΚριτίαςΞενοκράτηςΠλάτωναςΠορφύριος*Περί ευκαιρίας*ΠυθαγόραςΠυθαγορικοί²⁸ Προφανώς αναφέρεται στον Αλκαμάωνα.

Πυθαγορικοί77. Περί των της ψυχής μερών

<u>Αθανάσιος Αλεξάνδρειας</u>	Όροι
<u>Αθανάσιος Αλεξάνδρειας</u>	Όροι
<u>& Γρηγόριος Νύσσης</u>	Προς Λητοίον Επίσκοπον γράφουσιν
<u>Αριστοτέλης</u>	Περί αρετών και κακιών
<u>Βλάγος Γεράσιμος</u>	Περί ψυχής
<u>Δαμασκηνός</u>	β Περί πίστεως λθ
<u>Πλάτωνας</u>	

78. Περί των της ψυχής δυνάμεων

<u>Αριστοτέλης</u>	β Περί ψυχής δ/ γ Περί ψυχής ι
<u>Βλάγος Γεράσιμος</u>	Περί ψυχής
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	Όροι
<u>Δαμασκηνός</u>	β Περί πίστεως κκ/ μ/ μα/ λθ/ β, μα
<u>Διάδοχος Φωτικής</u>	Εκατοντάς ε

79. Περί αισθήσεως

<u>Αλκίνοος</u>	Λόγος διδασκαλικός των Πλάτωνος δογμάτων η
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	Όροι
<u>Δαμασκηνός</u>	β Περί πίστεως λε
<u>Επίκουρος</u>	
<u>Πλάτωνας</u>	
<u>Πυθαγόρας</u>	Βλ., Φώτιος Βιβλιοθήκη
<u>Στωικοί</u>	Βλ., Πλούταρος, δ Βίοι παράλληλοι η
<u>Συμπλίκιος</u>	Υπόμνημα εις το β Περί ψυχής ε

80. Περί των εξωτερικών αισθήσεων

<u>Αλκμαίων</u>	Βλ., Πλούταρος, δ Βίοι παράλληλοι ιη
<u>Αριστοτέλης</u>	β Περί ψυχής ζ β Περί ψυχής η β Περί ψυχής ι β Περί ψυχής ια
<u>Βλάγος Γεράσιμος</u>	Περί ψυχής

<u>Δαμασκηνός</u>	
<u>Δαμασκηνός</u>	
<u>Δαμασκηνός</u>	
<u>Δαμασκηνός</u>	β Περί πίστεως λε

<u>Δαμασκηνός</u>	
<u>Διογένης(ς)</u>	
<u>Πυθαγόρας</u>	
<u>Πυθαγόρας</u>	δ Περί αισθήσεως

<u>Πυθαγόρας</u>	
<u>Πυθαγόρας</u>	Βλ., Φώτιος Βιβλιοθήκη
<u>Πυθαγόρας</u>	Παρά βιβλιοθήκης Φωτίου

81. Περί των της ψυχής μερών

<u>Αριστοτέλης</u>	δ Περί ζώων ιστορία ι θ
<u>Βλάγος Γεράσιμος</u>	Περί ψυχής

- Θεμιστιος *Υπόμνημα εις το β Περί ψυχής ς*
- 82. Περί της ηχώ**
Αλέξανδρος Αφροδισιεύς
Βλάχος Γεράσιμος
Πλάτωνας *Φαίδρος*
Σιμπλίκιος *Υπόμνημα εις το β Περί ψυχής*
- 83. Περί φωνής**
Αριστοτέλης *β Περί ψυχής η/ δ περί ζώων ιστορίαι θ*
& Βλάχος
Δαμασκηνός *ε Διαλεκτική*
Επίκουρος
Ζήνων *Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι, ζ βιβλίο*
Πλάτωνας *Βλ., Πλούταρος, δ Βίοι παράλληλοι ιθ*
Στωικοί
- 84. Περί οδμής**
Αριστοτέλης *ιγ Τμη. Προβλ. Ε*
Εμπεδοκλής *Βλ., Πλούταρος, δ Βίοι παράλληλοι ις*
Θεόφραστος *ς Περί φυτών ε*
& Γαληνός *Περί οργάνων όσφρησης*
& Πλάτωνας *Τιμαίος*
- 85. Περί χυμού ή χυλού**
Αριστοτέλης *δ Περί αισθήσεων*
Θεόφραστος *ς Περί φυτών α*
- 86. Περί των εσωτερικών αισθήσεων**
Αλκίνοος *Λόγος Διδασκαλικός των Πλάτωνος Δογμάτων θ, ι*
Αριστοτέλης *ι Περί ψυχής γ/ ς/ ζ*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί ψυχής*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Δαμασκηνός *β Περί πίστεως λδ/ λγ*
Ζήνων *Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι, βιβλίο ζ*
Χρύσιππος *Βλ., Πλούταρος, δ Βίοι παράλληλοι ιβ*
- 87. Περί αρετής και κακίας**
Αλκίνοος *Λόγος Διδασκαλικός των Πλάτωνος Δογμάτων*
Αριστοτέλης *ι Ηθικά Νικομάχεια ε/ α Ρητορική θ*
Βασίλειος Μέγας *Όροι κατά πλάτος Β' με ερώτηση και απόκρισιν, Ερώτη-
 σεις ις*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί παθών*
Βρυέννιος Ιωσήφ *Λόγος μα*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Εύδοξος
& Επίκουρος
Μένων *Βλ., Πλάτωνας, Μένων*
Μέτωπος
Πλάτωνας *Όροι*

- Πλωτίνος α *Εννεάδες, βιβλίο ς, κεφάλαιο ς*
Στωικοί
- 88. Περί αμαρτίας**
Αθανάσιος Αλεξανδρείας *Επιστολήν προς Αμούν Μονάζοντα*
Βαρίνος *Λεξικόν*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί Ηδονής*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Γρηγόριος Νύσσης *Εις τον ς Ψαλμόν, περί της ογδόης/ Εγκώμιον εις τους Αγίους Τεσσαράκοντα Μαρτύρους*
Δαμασκηνός *δ Περί πίστεως ςθ*
Ιωάννης Χρυσόστομος *Εις την Γένεσιν, Ομιλία ιζ*
Πλάτωνας *Όροι*
- 89. Περί πάθους ψυχής**
Αθανάσιος Αλεξανδρείας *Όροι*
Αλκίνοος *Λόγος Διδακταλικός των Πλάτωνος Δογμάτων κβ*
Ανδρόνικος φιλόσοφος *Περί παθών*
Δαμασκηνός *β Περί πίστεως λγ*
- 90. Περί οργής και των ειδών αυτής**
Ανδρόνικος Φιλόσοφος *Περί παθών*
Βαρίνος *Λεξικόν*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Δαμασκηνός *β Περί πίστεως λγ*
Πλάτωνας *Όροι*
- 91. Περί ειρήνης και των ειδών αυτής**
Ανδρόνικος *Περί παθών*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Διάδοχος *Εκατοντάς²⁹, όρος ζ*
Ησιόδος
Πλάτωνας *Όροι*
Σπεύσιπος
- 92. Περί λύπης και των ειδών αυτής**
Ανδρόνικος *Περί παθών*
Βασίλειος Μέγας *Ομιλίες εις Ψαλμούς, Εις τον Ψαλμόν ριδ*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Δαμασκηνός *β Περί πίστεως λα*
- 93. Περί ηδονής και των ειδών αυτής**
Ανδρόνικος *Περί παθών*
- 94. Περί φόβου και των ειδών αυτού**
Ανδρόνικος *Περί παθών*
Δαμασκηνός *β Περί πίστεως λβ*

²⁹ Στο κείμενο ήταν καταγεγραμμένο ως «των ρ κεφ. όροι ζ».

95. Περί επιθυμίας και των ειδών αυτής

<u>Άδηλου</u>	<i>Περί αρετήν και κακίαν</i>
<u>Ανδρόνικος</u>	<i>Περί παθών</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>Περί αρετής και κακίας</i>
<u>Βαρίνος</u>	<i>Λεξικόν</i>
<u>Βασίλειος(·)</u>	<i>Περί ηδονής</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί αμαρτίας</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>β Περί πίστεως κθ</i>
<u>Εφραίμ Σύρος</u>	<i>Ασκητική</i>
<u>Ιωάννης Χρυσόστομος</u>	<i>Υπόμνημα εις την Α' προς Θεσσαλονικείς επιστολήν, Ομιλία ε</i>
<u>Κασσιανός</u>	<i>Βλ., Φώτιος, Βιβλιοθήκη</i>
<u>Νείλος Μοναχός</u>	<i>Περί φιλαργυρίας γ/ ζ</i>

96. Περί πίστεως

<u>Βασίλειος ο Μέγας</u>	<i>Όροι κατ' επιτομήν, Λόγος σλ</i>
<u>Βασίλειος Μέγας</u>	<i>Ομιλία Περί Πίστεως</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί πίστεως</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι/ Ειρήνη α</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>α Περί εικόνων</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>δ Περί πίστεως πς/πζ</i>
<u>Διάδοχος</u>	<i>Εκατοντάς</i>
<u>Μακάριος Αιγύπτιος</u>	<i>Λόγοι, Λόγος κγ</i>
<u>Παύλου(·)</u>	<i>εβρ. κα</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>
<u>Συμεών Νέος Θεολόγος</u>	<i>Κεφάλαια Πρακτικά και Θεολογικά εκατόν</i>

97. Περί εορτών και θυσιών και ευχών

<u>Αστέριος Αμασειάς</u>	<i>Εις τον τελώνη και φαρισαίο</i>
<u>Βασίλειος</u>	<i>Εις Ιουλίτιον</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί θυσιών</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Λόγος με, Εις το Πάσχα/ Λόγος μα, Εις την Πεντηκοστήν</i>
	<i>Όροι</i>
	<i>Όροι</i>
<u>Γρηγόριος Νύσσης</u>	<i>Εις το πάτερ ημών ομιλία β</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>γ Περί πίστεως σα</i>
<u>Θεοδώρητος Κύρου</u>	<i>Λευιτικόν Ερώτησις Α</i>
<u>Ιωάννης Χρυσόστομος</u>	<i>Εις την ενανθρώπισην</i>
<u>Μάρκος Αββάς</u>	<i>Κεφάλαιο η</i>
<u>Νείλος Μοναχός</u>	<i>Κεφάλαια Περί προσευχής, κεφ. ι</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>

98. Περί βλασφημίας

<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί κακιών</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Θεοφύλακτος</u>	<i>Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίου ιβ</i>

99. Περί ελπίδος

Βασίλειος Μέγας
Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Διάδοχος
Ιωάννης Χρυσόστομος
Κασσιανός

Ασκητική Διατάξις ιγ
Όροι
Εκατοντάς
Υπόμνημα εις την προς Ρωμαίους επιστολήν, Ομιλία ιδ
Βλ., Φώτιος Βιβλιοθήκη

100. Περί αγάπης και έχθρας

Βασίλειος Μέγας
Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Μάξιμος Ομολογητής
Διάδοχος
Αρι.(:)

Ασκητική Διάταξις ιγ
Όροι
Εκατοντάς α περί αγάπης α
Εκατοντάς
Γνωμικά

101. Περί έρωτος

Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Διονύσιος Αρεοπαγίτης
Θεόφραστος
Ιερόθεος
Ορφείας
Πλάτωνας
Πλούταρχος
Πλωτίνος
Πρόκλος

Όροι
δ Περί θείων ονομάτων
Βλ., Διονύσιος Αρεοπαγίτης, δ περί θείων ονομάτων
Ύμνοι
Πολιτεία θ
Συμπόσιο
Περί έρωτος κεφ. α
Περί ψυχής και δαίμονος

102. Περί φρονήσεως

Αδηλου
Αθανάσιος Αλεξανδρείας
Αναστάσιος Σιναΐτης
Ανδρόνικος
Αριστοτέλης
Βαρίνος
Βασίλειος Μέγας
Γρηγόριος Ναζιανζηνός

Περί φρονήσεως
Λόγος κβ Περί Αντιοχείς
Περί του τριμερούς της ψυχής
Περί παθών
Περί αρετής και κακίας
Λεξικό
Όροι κατ' επιτομή, ερώτησις κα/ κδ/ οζ/ ρση
Επιστολή ξε, ζη, ζθ, Προς τον Ιουλιανόν
Όροι

Διάδοχος
Ησύχιος
Ιωάννης Χρυσόστομος
Κασσιανός
Νεΐλος
Πλάτωνας

Εκατοντάς
Προς Θεόδουλον ς
Λόγος κα προς Εφεσίους
Βλ., Φώτιος, Βιβλιοθήκη
Περί φιλαργυρίας ς/ ζ/ η
Όροι
Όροι
Όροι

Στοβαίος
Σωκράτης
Σωκράτης

Λεξικόν, β
Βλ., Στοβαίος, Λεξικόν, α
Βλ., Στοβαίος, Λεξικόν

103. Περί σωφροσύνης

Ανδρόνικος
Αριστοτέλης

Περί παθών
Περί αρετής και κακίας

<u>Βασίλειος Μέγας</u>	<i>Προς Λητοίον περί παρθενίας/ Λόγος α, Περί νηστείας/ Όροι κατά Πλάτος Β' με ερώτησιν και απόκρισιν, ερώτησις ιζ</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι/ Λόγος λβ, Περί ευταξίας</i>
<u>Γρηγόριος Νύσσης</u>	<i>Περί παρθενείας, Περί αρετής ήτοι εις τον βιον του Μωυσέως</i>
<u>Δαμασκηνός</u>	<i>δ Περί πίστεως ρα</i>
<u>ΗΣύχιος</u>	<i>Προς Θεόδουλον Α</i>
<u>Θαλάσιος</u>	<i>β Εκατοντάς</i>
<u>Κύριλλος Αλεξάνδρειας</u>	<i>Εορτ. Α</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>
104. Περί ανδρείας	
<u>Ανδρόνικος</u>	<i>Περί παθών</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>Περί αρετής και κακίας</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>
105. Περί δικαιοσύνης	
<u>Ανδρόνικος</u>	<i>Περί παθών</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>Περί αρετής και κακίας</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>
106. Περί των του ανθρώπου επιθέτων	
<u>Αριστ.(ι)</u>	<i>ζ</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>Περί αρετών και κακιών</i>
<u>Βαρίνος</u>	<i>Λεξικόν</i>
<u>Βασίλειος Μέγας</u>	<i>Όροι κατ' επιτομήν, ερώτησις κε/ μδ/ σκβ/ ρος/ σπ/ σιε/ ρκα/ σε/ Ομιλται εις Ψαλμούς, εις τον Ψαλμόν ιδ/ Εκ των Ασκητικών διατάξεων</i>
<u>Βλάχος Γεράσιμος</u>	<i>Περί αρετής</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Όροι</i>
<u>Γρηγόριος Νύσσης</u>	<i>Εις τους Μακαρισμούς, Λόγος ζ</i>
<u>Δημόκριτος</u>	
<u>Δημόκριτος</u>	<i>γ σ</i>
<u>Ευριπίδης</u>	
<u>Ευσέβιος</u>	<i>η</i>
<u>ΗΣίοδος</u>	<i>β</i>
<u>Θεόγνυς</u>	
<u>Μάξιμος Ομολογητής</u>	<i>Περί θεολογίας και ενσαρκώσεως Οικονομίαν σιε/ις/κζ/κη</i>
<u>Μένανδρος</u>	
<u>Νείλος</u>	<i>Λόγος Ασκητικός κεφ. μβ</i>
<u>Ξενοφώντας</u>	<i>Απομνημονεύματα δ</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Νόμοι ε</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>
<u>Σουίδας</u>	<i>Λεξικόν</i>
<u>Σωκράτης</u>	
<u>Σωκράτης</u>	<i>Βλ., Στοβαίος, Λεξικόν, α</i>

107. Περί των της ψυχής του σώματος και του συνθέτου αγαθών κατά τον φιλόσοφον

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>α Ρητορική ε/ α Ρητορική ια</i>
<u>Βασίλειος Μέγας</u>	<i>Όροι κατ' επιτομήν, ερώτησις σγ</i>
<u>Βλάγος Γεράσιμος</u>	<i>Ρητορική α</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Εις Γοργόνιον, επιτάφια νε-ζε/ Λόγος πδ, Εις τους απ' Αιγύπτου επιδημήσαντας/ Όροι</i>
<u>Επίκουρος</u>	
<u>Θαλάσιος</u>	<i>γ Εκατοντάς οη</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>

108. Περί των της ψυχής έξεων

<u>Αριστοτέλης</u>	<i>δ Μεταφυσική κ/ ς Ηθικά κγ/ δ/ ε/ ζ/ β Περί ψυχής ρνδ/ ζ Ηθικά ζ</i>
<u>Βλάγος Γεράσιμος</u>	<i>Περί έξεων</i>
<u>Βρυέννιος Ιωσήφ</u>	<i>Λόγος μα</i>
<u>Γρηγόριος Ναζιανζηνός</u>	<i>Λόγος ιστ, Εις τον πατέρα σιωπάντα δια την πληγήν) της χαλάζης / Όροι</i>
<u>Διογένης Λαέρτιος</u>	<i>Βίοι και γνώμαι, ζ βιβλίο</i>
<u>Ευστράτιος</u>	<i>Σχόλια εις το ς Ηθικά Νικομάχεια ζ</i>
<u>Μάρκος Αββάς</u>	<i>Περί των οιομένων εξ έργων δικαιούσθαι</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Όροι</i>
<u>Πυθαγόρας</u>	<i>Βλ., Φώτιος, Βιβλιοθήκη</i>

109. Περί φιλοσοφίας

<u>Αλκίνοος</u>	<i>Λόγος Διδακταλικός Πλάτωνος Δογμάτων α/β/γ/κδ</i>
<u>Αμμώνιος</u>	<i>Πέντε φωναί</i>
<u>Αριστοτέλης</u>	<i>β Μεταφυσική α</i>
<u>Βασίλειος Μέγας</u>	<i>Ομιλίες εις την αρχήν των παροιμιών</i>
<u>Αμμώνιος</u>	<i>Πέντε φωναί</i>
<u>& Δαμασκηνός</u>	<i>Διαλεκτική ζε</i>
<u>& Παχυμέρης Γεώργιος</u>	<i>Λογικ[ή] Πυθαγ[όρου]</i>
<u>Ιουστίνος Φιλόσοφος</u>	<i>Διάλογος προς Τρύφωνα</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι</i>
<u>Πλάτωνας</u>	<i>Φαίδρος / Θεαίτητος</i>

110. Περί γραμματικής

<u>Αμμώνιος</u>	<i>Πέντε φωναί</i>
<u>& Διονύσιος Θράξ</u>	<i>εν παραγγελ. (η)</i>
<u>& Μανουήλ Μοσχόπουλος</u>	<i>Ερωτήματα</i>
<u>Βλάγος Γεράσιμος</u>	<i>α Περί γραμματικής α</i>
	<i>Περί γραμματικής</i>
<u>Κράτης</u>	<i>Βλ., Νικάσιος, Επιτομαί)</i>
<u>Λάσκαρης Κωνσταντίνος</u>	<i>Περί Γραμματικής α</i>
<u>Χλωρός Δημήτριος</u>	
<u>Ψελλός Μιχαήλ</u>	<i>Περί γραμματικής</i>

111. Περί λόγου και των μερών αυτού
Βλάχος Γεράσιμος
Λάσκαρης
Λάσκαρης
Λάσκαρης Κωνσταντίνος *Περί Γραμματικής α*
Μοσχόπουλος Μανουήλ
Μοσχόπουλος Μανουήλ
Μοσχόπουλος Μανουήλ *Ερωτήματα*
112. Περί ρημάτων
Βλάχος Γεράσιμος
Λάσκαρης Κωνσταντίνος *Περί Γραμματικής β*
113. Περί συντάξεως
Βλάχος Γεράσιμος *β Περί γραμματικής α/ γ Περί γραμματικής ια*
Μοσχόπουλος Μανουήλ
114. Περί προσωδίας
Λάσκαρης Κωνσταντίνος *Περί Γραμματικής α*
Μοσχόπουλος Μανουήλ
115. Περί διαλέκτου
Αθανάσιος Αλεξάνδρειας *Όροι*
Ιωάννης Γραμματικός
Χοιροβοσκός Γεώργιος *Γραμματική*
116. Περί ονομάτων
Αμμώνιος *Υπόμνημα εις τας Κατηγορίας*
& Δαμασκηνός *Λόγος λγ*
Αριστοτέλης *α Περί ερμηνείας. β/ Κατηγορίαι α*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί ονομάτων*
Μοσχόπουλος *Ερωτήματα*
& Σύγκελος Μιχαήλ *Μέθοδος γραμμ[ατικής] ιορ*
117. Περί ποιητικής
Βλάχος Γεράσιμος *Περί ποιητικής*
Περί ποιητικής)
Πλάτωνας *Ιων/ δ Νόμοι*
118. Περί μετρικής
Βλάχος Γεράσιμος *Εγχειρίδιον Μετρικής*
Ηφαιστίων *Εγχειρίδιον Μετρικής*
119. Περί ιστορίας
Βλάχος Γεράσιμος *Περί ποιητικής*
120. Περί επιστολικής μέθόδου
Διβάνιος
& Πολέμων
& Δημήτριος Φαληρέυς *Περί Επιστ[ολικού] Χαρακτ[ήρος]*

- 121. Περί ρητορικής**
Αθηναίου
Αμμώνιος Πέντε φωναί
Ανδρόνικος Φιλόσοφος Περί παθών
Αριστοτέλης α Ρητορική β
Βλάχος Γεράσιμος α Ρητορική δ/ θ/ β Ρητορική α
 γ Ρητορική α
Διονύσιος Αλικαρνασσεύς Περί Ρητορικής
Αριστ.(:)
& Κριτολάου Βλ., Νικάσιος, Επιτομαί
Ερμογένης Περί σιασ.
Ισοκράτης
Ξενοκράτης Περί ιστορίας
Πλάτωνας Γοργίας
Στωικοί Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι, βιβλίο ζ
- 122. Περί των της ρητορική γενών**
Βλάχος Γεράσιμος α Ρητορική ζ/ β Ρητορική ιζ/ α Ρητορική ζ/
 γ Ρητορική κε
- 123. Περί φράσεων**
Βλάχος Γεράσιμος γ Ρητορική α
- 124. Περί σχημάτων**
Βλάχος Γεράσιμος γ Ρητορική ιγ
- 125. Περί διαλόγου**
Βλάχος Γεράσιμος γ Ρητορική κς
Πλάτωνας Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι
- 126. Περί λογικής**
Ανδρόνικος φιλόσοφος Περί παθών
Αριστοτέλης Βλ., Φιλόπονος, Σχόλια σεις τα α Φυσικά
Βλάχος Γεράσιμος Εισαγωγή «Λογική διδάσκουσα»/ α Ρητορική α
Βρυένιος Ιωσήφ Λόγος μα
Ζήνων Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι, βιβλίο ζ
Πλάτωνας Φαίδρος
Στωικοί Βλ., Αμμώνιος, Σόλια εις τας Κατηγορίας
Περιπατητικοί
- 127. Περί όρων**
Αριστοτέλης α Αναλυτικά Πρότερα α
Βλάχος Γεράσιμος Εισαγωγή α
- 128. Περί ορισμών**
Άμμωνας Πέντε φωναί
Βλάχος Γεράσιμος α Εισαγωγή
Δαμασκηνός Λογική η

- 129. Περί προτάσεως**
Βλάχος Γεράσιμος *β Εισαγωγή ε*
- 130. Περί διαιρέσεως**
Άμμωνας
& Δαμασκηνός
Βλάχος Γεράσιμος *Πέντε φωναί*
Λογική ς
α Εισαγωγή ιε
- 131. Περί συλλογισμών**
Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος *α Αναλυτικά Πρότερα α*
γ Εισαγωγή α
- 132. Περί αποδείξεως**
Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος
Στωικοί
Φιλόπονος *α Αναλυτικά Ύστερα β*
α Ύστερα ζητήματα η
Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι, βιβλίο ζ (Ζήνων)
Σχόλια εις τα Αναλυτικά Ύστερα α
- 133. Περί αναλύσεως**
Βλάχος Γεράσιμος
Μαγνέντιος Μιτυληναίος
Φιλόπονος *γ Εισαγωγή ιδ*
Σχόλια εις το α Αναλυτικά πρότερα
Σχόλια εις τα Αναλυτικά Πρότερα α
- 134. Περί φυσικής**
Αμμώνιος
Ανδρόνικος Φιλόσοφος
Αριστοτέλης
Βλάχος Γεράσιμος *Πέντε φωναί*
Περί παθών
ζ Μεταφυσική ια
Προοίμιον εις φυσικήν
- 135. Περί ιατρικής**
Αμμώνιος
Βλάχος Γεράσιμος
Γαληνός
Ιπποκράτης *Πέντε φωναί*
Περί ιατρικής
Περί ιατρικής τέχνης α/δ/ε/Οροι ιατρικοί
Περί φυσών
- 136. Περί μαθηματικής**
Αμμώνιος
Αμμώνιος
& Δαμασκηνός
Βαρίνος
Βρυέννιος Ιωσήφ
Βρυέννιος Ιωσήφ
Βρυέννιος Ιωσήφ
Νικάσιος
Νικάσιος
Πτολεμαίος Κλαύδιος
Ψελλός Μιχαήλ *Πέντε φωνάς*
Λογική
Λεξικόν

Λόγος μα

Επιτομαί
α Γεωγραφική Υφήγησις α
Μουσική]

137. Περί αριθμώνΨελλός Μιχαήλ (Αριθμ[ητική])**138. Περί φθόγγου**Βασίλειος Μέγας Ομιλίας εις τους Ψαλμούς, Εις τον Ψαλμόν κθ)Βλάχος Γεράσιμος (Περί μουσικής)Γρηγόριος Νύσσης Εις τας Επιγραφάς των Ψαλμών η/ ζ)Ευκλείδης

Μουσική

Νικάσιος

Επιτομαί

Ψελλός Μιχαήλ

Μουσική

139. Περί σφαίραςΕυκλείδης

Γεωμετρία

Ψελλός Μιχαήλ

Γεωμετρία

Ψελλός Μιχαήλ

Αστρονομία

140. Περί ηθικήςΑμμώνιος

Πέντε φωναί

Ανδρόνικος Φιλόσοφος

Περί παθών

Αριστοτέλης

α Ηθικά ζ/ β Ηθικά ζ/ Ηθικά ενδημ. β Ηθικά ε

Βλάχος Γεράσιμος

Ηθικά

Κλήμης Αλεξανδρεύς

Παιδαγωγός β

Πλάτωνας

Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι

Σόλωνας

Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι, βιβλίο α

141. Περί οικονομικήςΑμμώνιος

Πέντε φωναί

Ανδρόνικος Φιλόσοφος

Περί παθών

Αριστοτέλης

α Πολιτικά β/ ζ/ η/ ιο/ γ Πολιτικά ιδ/ α Πολιτικά δ

142. Περί πολιτικήςΑμμώνιος

Πέντε φωναί

Ανδρόνικος Φιλόσοφος

Περί παθών

Αριστοτέλης

δ Ηθικά και Ενδιετήματα. Ε/ α Πολιτικά α/ β/ β Πολιτικά

α/ γ Πολιτικά α/ η/ δ Πολιτικά η

Πλάτωνας

Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι

143. Περί βασιλείαςΑμμώνιος

Περί ομοίων και διαφόρων λέξεων

Ανδρόνικος Φιλόσοφος

Περί παθών

Αριστοτέλης

γ Πολιτικά ιδ/ δ Πολιτικά η

Αρμενόπουλος Κων/ντίνος

Πρόχειρον των νόμων βιβλίο ζ, τιτ. α/ α βιβλίο/ια/τιτ.

ιη/βιβλίο γ τίτ. α/βιβλίο ε τιτ. η

Βαρίνος

Λεξικόν

Λεξικόν

Βασίλειος Μέγας

Ομιλίας εις την αρχήν των παροιμιών

Βασιλιάς Κων/νος & Λέωντας

Εκλογή Νόμων βασ. Β τιτλ

Βλάχος Γεράσιμος

Όροι

Όμηρος

Ιλιάδα β

- Πλάτωνας *Βλ., Διογένης Λαέρτιος, Βίοι και γνώμαι*
- 144. Περί στρατηγικής**
Αιλιανός *Περί στρατηγικών ονομάτων και τάξεων*
Αμμώνιος *Περί ομοίων και διαφόρων λέξεων*
Ανδρόνικος Φιλόσοφος *Περί παθών*
Βλάχος Γεράσιμος *Πολιτικά α*
- 145. Περί νομοθετικής**
Αθανάσιος Αλεξάνδρειας *Σύνοψις Επίτομος της Θείας Γραφής, Παλαιάς και Και-
 νής Διαθήκης*
Ανδρόνικος Φιλόσοφος *Περί παθών*
Αρμενόπουλος Κων/ντίνος *Πρόχειρον των νόμων, α βιβλίο ατ/ς βιβλίο βτ*
Βαρίνος *Λεξικόν*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί νόμων*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Δαμασκηνός *δ Περί πίστεως ηθ*
Θεοφύλακτος *Υπόμνημα εις το Κατά Ματθαίου Ευαγγέλιο α*
Ιωάννης Χρυσόστομος *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίου Ευαγγέλιον α, ομιλία α*
Κύριλλος Αλεξάνδρειας *Περί λατρείας και πνευμάτων*
Κων/νος & Λέων βασιλείς *Εκλογή Νόμων ττ. Α*
Πλάτωνας *Όροι/ Τιμαίος / Φαίδρος*
Σουίδας *Λεξικόν*
Στωικοί *Βλ., Στοβαίος, Λεξικόν, λόγος μβ*
- 146. Περί συμμίκτων λέξεων**
Βαρίνος
& Σουίδας
& Βλάχος Γεράσιμος
& ετέρων ανωνύμων
- 147. Περί μεταφυσικής**
Αριστοτέλης *ς Μεταφυσική α/ια Μεταφυσική ζ/α Μεταφυσική β*
Βλάχος Γεράσιμος *α Φυσικά*
Φιλόπονος *Σχόλια εις τα α Φυσικά*
- 148. Περί θεολογίας**
Αμμώνιος *Πέντε φωναί*
Βασύλειος Μέγας *Ομιλίας εις την αρχήν των παροιμιών*
Βλάχος Γεράσιμος
Βλάχος Γεράσιμος *α Φυσικά*
Κλήμης Αλεξανδρείας *ε Στρωματείς*
Μάξιμος Ομολογητής *Σχόλια εις την Διονυ[σιακήν] Θεολογίαν*
- 149. Περί προφητείας**
Ανδρέας Καισαρείας *Ερμηνεία εις την Αποκάλυψιν Ιωάννου*
Αριστ.
Βαρίνος *Λεξικόν*
Βλάχος Γεράσιμος
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*

ΕυριπίδηςΘεοφύλακτοςΙάμβλιχοςΙωάννης ΧρυσόστομοςΚασσιόδωροςΠλάτωναςΠλωτίνοςΠορφύριοςΦίλωνας ΙουδαίοςΩριγένης

Υπόμνημα εις το Κατά Ματθαίου Ευαγγέλιο α

Περί των Αιγυπτιακών μυστηρίων

Υπόμνημα στον Προφήτη Ησαΐαν , κεφάλαιο γ .

Προοίμιον Ησαΐου

Όροι/ Φαΐδρος/ Απολογία Σωκράτους/ Τιμαίος

β Περί πρόνοιας

Περί μοναρχ[ίας]

γ Ομιλία εις τους αριθμούς

γ Ομιλία εις τους αριθμούς

150. Περί Χριστού του Κυρίου ημώνΑθανάσιος Αλεξάνδρειας

Όροι

Αναστάσιος Σιναΐτης

Ερωτ[ήματα]

Βλάχος Γεράσιμος

Θεολογία γ

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

Όροι

Γρηγόριος Νύσσης

Προς τον Ολύμπιον, Περί τελειότητος

Δαμασκηνός

γ Περί πίστεως ν/ ε/ ζς/ δοη/ βζς/δπδ/ πη

Θεοφύλακτος

Υπόμνημα εις το α κατά Ματθαίου Ευαγγέλιον

Ιωάννης Χρυσόστομος

Υπόμνημα εις την προς Ρωμαίους επιστολήν, Ομιλία ια/

Υπόμνημα εις την προς Εφεσίους επιστολήν, λόγος α/ δ

Μακάριος Αιγύπτιος

Ομιλίες Πνευματικές, ομιλία εε/ ομιλία κς

Νικήτας Σερρών

Εις την λαμπράν του Θεολόγου Οικονομία

Συμεών Μεταφραστής

Εις την περιτομήν

Ωριγένης

β Κατά Κέλσου

151. Περί της αειπαρθένου θεοτόκουΔαμασκηνός

γ Περί πίστεως νθ

152. Περί χριστιανώνΑθανάσιος Αλεξάνδρειας

Όροι

Αναστάσιος Αντιόχειας& Κύριλλος Αλεξάνδρειας

Έκθεσις Πίστεως

Βασίλειος Μέγας

Ομιλίες εις την Εξαήμερον, Ομιλία ι

Γρηγόριος Νύσσης

Λόγος Κατηχητικός Μέγας

Ιωάννης Χρυσόστομος

Παράκλησις προς τον λαόν, κα

Λουκιανός Σαμοσατάς

Περί της τελευτής

Μακάριος Αιγύπτιος

Ομιλίες Πνευματικές, ομιλία ις

Μάξιμος Ομολογητής

Ομιλίες Πνευματικές

153. Περί εκκλησίαςΑθανάσιος Αλεξάνδρειας

Εις τας ρήσεις και ερμηνευτικές ερωτήσεις λζ

Βλάχος Γεράσιμος

Περί εκκλησίας

Γερμανός Κων/πόλεως

Εκκλησιαστική ιστορία

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

Όροι

Επιφάνειος ΚύπρουΙωάννης Χρυσόστομος

Υπόμνημα εις την προς Ρωμαίους επιστολήν, ομιλία ις

Μάξιμος Ομολογητής

Μυσταγωγική θεωρία

Μεθόδιος Πατάρων

Εκλογή των γεννητών

- Συμεών Θεσσαλονίκης *Περί μυστηρίων ς*
154. Περί των αγίων
Βασίλειος Μέγας *Ομιλίες εις Ψαλμούς, Εις τον Ψαλμόν ιδ*
Βλάχος Γεράσιμος *Περί αγίων*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Δαμασκηνός *δ Περί πίστεως ηβ*
Πτωχοπρόδρομος *Όροι*
Ιωάννης Χρυσόστομος *Υπόμνημα εις την προς Ρωμαίους επιστολήν, ομιλία κα/*
Εις τους δώδεκα αποστόλους
- 155. Περί μοναχών**
Γερμανός Κων/πόλεως *Εκκλησιαστική ιστορία*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Όροι*
Διονύσιος Αρεοπαγίτης *ς Περί εκκλησιαστική ιεραρχίας*
Ιώβιος Μοναχός *Περί μυστηρίων*
Λέων Σοφός *Περί αρετών γεωργίας*
Νείλος Μοναχός *Εις τα ρνα κεφάλαια*
Συμεών Θεσσαλονίκης *Περί μυστηρίων θ*
Συμεών νέος Θεολόγος *Ηθικός Λόγος ιε, Περί Ησυχίας*
- 156. Περί αιρετικών**
Αθανάσιος Αλεξάνδρειας *Όροι/ Εις τας ρήσεις και ερμηνευτικές ερωτήσεις λη*
Αρμενόπουλος Κων/νος *Περί αιρέσεων βιβλίο θ*
Βαρίνος *Λεξικόν*
Δαμασκηνός *Περί αιρέσεων*
Επιφάνειος Κύπρου *βιβλίο α τόμος β/ βιβλίο α τόμος γ/ βιβλίο β τόμος α/ βι-
βλίο β τόμος α/ βιβλίο γ τόμος α/ βιβλίο γ τόμος β*
Επιφάνειος Κύπρου *α Κατά αιρέ[σεων] Τόμος α*
& Δαμασκηνός *Περί αιρέσεων*
Ευθύμιος Μοναχός *Πανοπλία Δογματική Μέρος β τίτλος κγ*
Κλήμης Αλεξανδρεύς *η Στρωματεΐς*
- 157. Περί μυστηρίων**
Βλάχος Γεράσιμος *Περί μυστηρίων β*
Γαβριήλ Φιλαδέλφειας *Περί μυστ[ηρίων] δ*
- 158. Περί βαπτίσματος**
Βασίλειος Μέγας *Περί βαπτίσματος β*
Γρηγόριος Ναζιανζηνός *Λόγος μ, εις το Άγιον Βάπτισμα/ Όροι*
Δαμασκηνός *δ Περί πίστεως πς*
Διονύσιος Αρεοπαγίτης *β Περί εκκλησιαστικής ιεραρχίας*
Ιωάννης Χρυσόστομος *Ομιλίες Κατηχητικάι προς τους μέλλοντας φωτίζεσθαι
και προς τους νεοφώτιστους και εις την επιγραφήν των
πράξεων των αποστόλων, Κατήχησις α/ Κατήχησις ς*
- 159. Περί περιτομής**
Δαμασκηνός *δ Περί πίστεως ρβ*
Μάξιμος Ομολογητής *Περί θεολ[ογίας] και ενσαρκώσεως κεφ. σιε μ*

160. Περί χρίσματοςΓαβριήλ Φιλαδέλφειας
Συμεών Θεσσαλονίκης*Περί μυστηρίων*
*Περί μυστηρίων α***161. Περί της θείας λειτουργίας**Γαβριήλ Φιλαδέλφειας
Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Δαμασκηνός
Σουΐδας
Συμεών Θεσσαλονίκης*Περί μυστηρίων*
Όροι
δ Περί πίστεως η
Λεξικόν
*Περί μυστηρίων***162. Περί ιεροσύνης**Βαρίνος
Βλάχος Γεράσιμος
Γαβριήλ Φιλαδέλφειας*Λεξικόν*
Περί μυστηρίων
Περί μυστηρίων
*Περί μυστηρίων*Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Διονύσιος Αρεοπαγίτης
Ιγνάτιος Θεοφόρου
Ιουστίνος Βασιλεύς
Ιωάννης Χρυσόστομος
Λέων & Κων/νος Βασιλείς
Συμεών Θεσσαλονίκης*Όροι*
Περί εκκλησιαστικής ιεραρχίας ε
Προς Τραλλιανούς
Νεαρά Διάταξις ρλα
Λόγοι Περί Ιεροσύνης, λόγος γ
Εκλογαί Νόμων
*α Περί μυστηρίων***163. Περί εξομολογήσεως**Δαμασκηνός
Γαβριήλ Φιλαδέλφειας
Γρηγόριος Ναζιανζηνός
Ιωάννης Χρυσόστομος
Συμεών Θεσσαλονίκης*β πηγή σωτηρίας/β περί πίστεως μζ*
Περί μυστηρίων
Λόγος λθ, Εις τα Άγια Φώτα/ Όροι
Περί Μετανοίας ομιλία β/ Περί Μετανοίας ομιλία α
*α Περί μυστηρίων***164. Περί γάμου**Αρμενόπουλος Κων/νος
Βαλαμών
& Βλάσταρης
Γρηγόριος Ναζιανζηνός*Πρόχειρον των νόμων, βιβλίο δ, κεφ. δ/ κεφ. α/ κεφ. ς*
βιβλίο δ τίτλος ς)
*β κεφ η*Ιώβ Μοναχός*Λόγος λζ, Εις το ρητόν του Ευαγγελίου «ότε ετέλεσεν ο*
Ιησούς τους λόγους τούτους» και τα εξής
*Περί μυστηρίων***165. Περί συγγενείας**Βαλαμών
& Βλάσταρης
& Μανουήλ Χαρτοφύλακας
Αστέριος Αμασειάς*δ βιβλίο τιτ. ς*
Σύνταγμα κατά στοιχείονβ, στοιχείον η
Εκθεσις βαθμών
*Εις τον έμπορον Εις τους ληστές***166. Περί ευχελαίου**Γαβριήλ Φιλαδέλφειας
Ιώβ Μοναχός
Συμεών Θεσσαλονίκης*Περί μυστηρίων*
Περί μυστηρίων
α Περί μυστηρίων

167. Περί του ΑντιχρίστουΓρηγόριος Ναζιανζηνός
Δαμασκηνός*Όροι*
*δ Περί πίστεως ργ***168. Περί παραδείσου**Αναστάσιος Σιναΐτης
Γρηγόριος Νύσσης*Ερωτ[ήσεις] Διάφ[οραι]*
*Περί παρθενεΐας, Περί αρετής ήτοι εις τον βίον του Μω-
υσέως*
β Περί πίστεως κη
Κεφάλαια σμ
Εις τα γενέθλια του Θεολόγου
*Προς Μιχαήλ Πατριάρχην*ΔαμασκηνόςΗλίας ΈκδικοςΝικήτας ΣερρώνΨελλός Μιχαήλ**169. Περί του Άδου**Γρηγόριος ΝαζιανζηνόςΔαμασκηνόςΕυσταθίου ΑντιόχειαςΙώσηποςΝικήτας ΣερρώνΣουΐδας*Όροι*
δ Περί πίστεως ρδ
*Εις τας παραβ[ολάς] του Ομήρου α**Σχόλια εις τα γενέθλια του Θεολόγου*
*Λεξικόν***170. Περί αναστάσεως**ΒαρίνοςΓρηγόριος ΝαζιανζηνόςΓρηγόριος Νύσσης*Λεξικόν*
Όροι
*Περί παρθενεΐας, Περί αρετής ήτοι εις τον βίον του Μω-
υσέως***171. Περί μακαριότητος**ΒαρίνοςΓρηγόριος ΝαζιανζηνόςΓρηγόριος ΝύσσηςΙουστίνος ΦιλόσοφοςΜάξιμος Ομολογητής*Λεξικόν*
Όροι/ Λόγος κα, Εις τον Μέγαν Αθανάσιον/ Περί του
Υιού β
Εις τους Μακαρισμούς λόγος α/ λόγος ς
Εις τας επιγραφάς των Ψαλμών, μέρος α, κεφάλιο α
Διάλογος προς Τρύφωνα Ιουδαίον)
*Περί θεολογίας και ενσαρκώσεως οικον. ηα)***172. Περί θεού τέλους**ΑριστοτέληςΓρηγόριος ΝαζιανζηνόςΔιονύσιος ΑρεοπαγίτηςΙωάννης ΧρυσόστομοςΙωάννου ΕυαγγελιστούΜάξιμος ΟμολογητήςΠαχυμέρης ΓεώργιοςΑριστοτέλης& ΟρφείαςΠλάτωνας& Ερμής ΤρισμέγιστοςΠλάτωνας*ιβ Μεταφυσική ι*
Όροι
Περί θείων ονομάτων ε/ δ Περί θείων ονομάτων
Εις τον λγ Ψαλμόν
α Αποκαλυψις
δ Περί θείων ονομάτων
δ Περί θείων ονομάτων
*Περί κόσμου προς Αλέξ[ανδρον] ς**Τιμαίος και Νόμοι δ*
Προς των κεφ. ε
Βλ., Αριστοτέλης, Περί κόσμου ζ

Παρά τις όποιες ελλείψεις στη μέθοδο, που ακολούθησε ο Βλάχος κατά την καταγραφή των παραπομπών της *Άρμονίας*, κατορθώθηκε να ανευρεθούν στο σύνολό τους και να αναγραφούν ολοκληρωμένα τόσο τα ονόματα των λογίων, όσο και οι τίτλοι των έργων τους –οι οποίοι παρουσιάζαν και τις μεγαλύτερες ελλείψεις³⁰ -.

Με αυτή, λοιπόν, την καταγραφή των παραπομπών της *Άρμονίας* μας αποκαλύπτεται σε όλο του το μεγαλείο το εντυπωσιακό εύρος και ο επιβλητικός όγκος των πηγών, η οποίες συνέβαλαν στη σύνθεση αυτού του συγγράμματος.

---

³⁰ Για επιπλέον πληροφορίες για τα έργα των λογίων επίσης βλ. στα βιογραφικά σημειώματα στο παράρτημα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με την ολοκλήρωση της μελέτης και της παρουσίασης του έργου του Γερασίμου Βλάχου *Ἀρμονία ὀριστική τῶν ὄντων*, έχουμε τη δυνατότητα να κάνουμε μία γενική κριτική θεώρηση του συγγράμματος και, παράλληλα, να εξάγουμε ορισμένα ασφαλή συμπεράσματα αναφορικά με το χαρακτήρα και την γενικότερη σκοπιμότητα και αξία του. Καταρχήν, ωστόσο, οφείλουμε να παραδεχτούμε το γεγονός ότι παρ' ὅλο που έχουν περάσει τρεις αιώνες από την έκδοση της *Ἀρμονίας*, αυτή παραμένει μέχρι σήμερα ένα εξαιρετικά σημαντικό φιλοσοφικό έργο.

Πρώτα απ' ὅλα, είναι φανερό ότι η *Ἀρμονία* αποτελεί μία εξαιρετική πηγή γνώσης για την ιστορία της φιλοσοφίας, της θεολογίας, και άλλων επιστημών και τεχνών, καθώς συγκαταλέγει ορισμούς που διατυπώθηκαν ανά τους αιώνες από τους επιφανέστερους εκπροσώπους τους, οι οποίοι ανήκαν σε ποικίλες και πολυάριθμες σχολές, τάσει και ρεύματα. Ὅπως χαρακτηριστικά γράφει και ο Τατάκης: «Καί ἐπειδή οἱ ὀρισμοί ἀντλοῦνται ἀπό τήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, παρέχει τήν ἴδια ὥρα καί κάποια γνώση τῆς τελευταίας. Ἀποτελεῖ ἔτσι τό ἔργο μία στοιχειώδη μύηση γιά κάθε φιλομαθῆ καί "σπουδαῖο" ἀναγνώστη στούς χώρους τῆς θεολογίας, φιλοσοφίας, ἐπιστήμης καί τέχνης.»¹

Ἡ ἀναφορά που γίνεται παραπάνω ἀπό τον Τατάκη, στον «σπουδαῖο» ἀναγνώστη, δεν εἶναι τυχαία, ἀπεναντίας ἀποτελεῖ στοιχείο, το οποίο ἀποδεικνύει τον εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα και προσανατολισμό του συγγράμματος. Ἡ λέξη αὐτή χρησιμοποιήθηκε ἀπό τον ἴδιο το Βλάχο στην «*Προθεωρία*» τῆς *Ἀρμονίας* και μάλιστα στο σημείο, στο οποίο ο συγγραφέας ἐξηγοῦσε τον σκοπό για τον οποίο γράφτηκε το συγκεκριμένο ἔργο. Εκεί, λοιπόν, ἐκτός των ἄλλων, ἀναφέρει πως στόχος του ἦταν με την συγγραφή τῆς *Ἀρμονίας* «τοῖς σπουδαίοις εὐχερεστέραν καί ῥαδιωτέραν τῆς ἀποδείξεως εὐρετικήν ἐπιπροτεῖναι μέθοδον»². Με τον ὄρο «σπουδαίοις» ο Βλάχος, δεν ἐννοοῦσε, φυσικά, τοὺς σημαντικούς ἢ φημισμένους ἐκ των ἀναγνωστών

¹ Βλ., Τατάκης Β. Ν., σελ. 139-140.

² Βλ., Γεράσιμος Βλάχος, ὁ.π., σελ. 3.

του έργου του, αλλά τους «εν σπουδή όντας», δηλαδή τους σπουδαστές. Εμμέσως, λοιπόν, υπονοείται στο σημείο αυτό η πρόθεση του συγγραφέα να χρησιμοποιηθεί το πνευματικό του πόνημα για σχολική χρήση. Εξ' άλλου, η υπόθεση αυτή αιτιολογεί πειστικά τον λόγο για τον οποίο δόθηκε στο έργο αυτή η μορφή και αυτό το περιεχόμενο και συγκεκριμένα επεξηγεί την ευρύτατη ποικιλία των θεμάτων του, τα οποία τον καιρό εκείνο αποτελούσαν τον κορμό πάνω στον οποίο στηριζόταν η εκπαίδευση των νέων· επίσης δικαιολογεί τον τρόπο με τον οποίο έχει συγκροτηθεί η *Άρμονία*, δηλαδή με την απλή παράθεση ορισμών, χωρίς περιττές αναλύσεις των νοηματικών σχέσεων των εννοιών, λιτά και ξεκάθαρα, ώστε να είναι εύκολη η κατανόηση και η εκμάθησή τους.

Επιπλέον η συγκεκριμένη υπόθεση στηρίζεται και από την ενέργειά Βλάχου να χαρίσει τον σημαντικό αριθμό των εκατό αντιτύπων της *Άρμονίας* στη Φλαγγίνειο Βιβλιοθήκη.³ Εξ' άλλου, ένας τέτοιος σκοπός δεν θα πρέπει να μας παραξενεύει, καθώς η μελέτη της προεπεναστατικής νεοελληνικής φιλοσοφίας μας καταδεικνύει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο το γεγονός ότι η τελευταία «αναπτύχθηκε ως τήν Έπανάσταση του '21 αλλά ως ένα σημείο και άργότερα - σέ σχεδόν διαρκή και σχεδόν αποκλειστική συνάρτηση μέ τή σχολική πράξη⁴».

Επιπλέον, ας μην ξεχνούμε ότι το σύγγραμμα αυτό μαζί, βεβαίως, με πολλά άλλα έργα ελλήνων λογίων, αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ένα δείγμα γραφής και ένα φορέα προβολής των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση. Ειδικότερα με την *Άρμονία*, μέσα στους κόλπους της οποίας ο Βλάχος κατορθώνει να επιτύχει την αρμονική σύνθεση της αρχαίας ελληνικής σκέψης με τη χριστιανική σοφία, και ουσιαστικά να συμφιλιώσει έτσι τους δύο κόσμους, ο παραπάνω σκοπός εκπληρώνεται με τον καλύτερο τρόπο. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η *Άρμονία* είναι σαφώς προσδιορισμένη για την επίτευξη αυτού του στόχου και σε αυτό συνηγορεί το γεγονός, το οποίο έχουμε ήδη επισημάνει, ότι δηλαδή είναι γραμμένη στην ελληνική αλλά και στη λατινική γλώσσα, ακόμη περιλαμβάνει αρκετές λατινόγλωσσες πηγές και τέλος -ας μη ξεχνάμε- είναι αφιερωμένη σε ηγεμόνα της Δύσης. Αποτελεί, λοιπόν, εξαιτίας της φύσης και της διευρυμένης θεματογραφίας της, ένα εξαιρετικό μέσο προς την εξυπηρέτηση της άμεσης επαφής του Δυτικού κόσμου τόσο με την αρχαία ελληνική, όσο και με την Ανατολική ορθόδοξη σοφία και παράδοση.

Επιπλέον, οφείλουμε να προσμετρήσουμε το γεγονός ότι με την καταγραφή των ορισμών λογίων των οποίων τα χειρόγραφα σπανίζουν -ή και έχουν χαθεί- η *Άρμονία* αποτελεί και για τις νεώτερες γενιές των Ελλήνων μια πρώτη πηγή γνωριμίας τους με σπάνια ή δυσεύρετα κείμενα της ελληνικής γραμματείας.

³ Βλ., Νίκος Κ. Ψημμένος, ό.π., σελ 268 σημ. αρ.4 και Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνειος Σχολή της Βενετίας*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 236 - 237.

⁴ Βλ., Νίκος Κ. Ψημμένος, ό.π., σ. 32.

Για το λόγο αυτό, και στον ισχυρισμό κάποιου ότι η αξία της *Άρμονίας* δεν είναι τόσο μεγάλη, εφόσον αυτή υστερεί σε πρωτότυπες ιδέες και καινοτόμες θεωρίες, καθώς στην πλειονότητά τους οι ορισμοί που τη συγκροτούν είναι έργο κυρίως άλλων λογίων και όχι αποκλειστικά του συγγραφέα της, θα μπορούσε κανείς να αντιτείνει το επιχείρημα ότι σε τέτοιου είδους έργα προέχει η σύνθεση και όχι η συγκέντρωση του υλικού. Άλλωστε, δεν μπορούμε να παραλείψουμε το γεγονός ότι στον Βλάχο πιστώνεται η σύλληψη της ιδέας να δημιουργηθεί ένα έργο, το οποίο θα καλύπτει μια τόσο ευρεία θεματογραφία. Η σημαντικότερη προσφορά του, όμως, είναι η συλλογή και κατάταξη όλων αυτών των ορισμών και η τοποθέτησή τους με περισσή σπουδή και αρμονία, ώστε από το απάνθισμα της σοφίας τόσων αιώνων να αναδεικνύεται ένα άρτιο έργο. Άλλωστε όπως πολύ σοφά έχει εκτιμηθεί «όλες οι μαρτυρίες για την φιλοσοφική παραγωγή ενός λαού σε μία δεδομένη εποχή της ιστορίας του αξιολογούνται όχι ως προς τον βαθμό που συμβάλλουν στην ανάδειξη της πρωτοτυπίας ή της δημιουργικής πνοής που διακρίνει την σκέψη κάποιων επιφανών φιλοσόφων, αλλά ως προς τον βαθμό που μάς διευκολύνουν να γνωρίσουμε καταρχήν τις προγενέστερες πνευματικές διεργασίες και ζυμώσεις και στην συνέχεια τον τρόπο, με τον οποίο παλαιότερα τέθηκαν και λύθηκαν, όσο λύθηκαν, τα σημαντικότερα προβλήματα του⁵».

Τέλος, μέσα από την μελέτη της *Άρμονίας*, πέρα όλων των άλλων, έχουμε την ευκαιρία να γνωρίσουμε και να αναγνωρίσουμε την πνευματική και επιστημονική συγκρότηση του Βλάχου, καθώς επίσης να πληροφορηθούμε, έστω και τμηματικά, μέσα από τους διάσπαρτους ορισμούς του, την δική του κοσμοθεωρία. Μας προσφέρεται δηλαδή η ευκαιρία να γνωρίσουμε τη φιλοσοφία του πνευματικού άντρα Βλάχου, μέσα από τις «δόξες» του ιδίου, οι οποίες είναι πολυάριθμες και απαντώνται σε μία μεγάλη ποικιλία θεμάτων. Ταυτόχρονα, λοιπόν, με την συναγωγή των υπολοίπων γνωμών, έχουμε στα χέρια μας και ένα ανθολόγιο των θεωριών και απόψεων που είχε διατυπώσει ο Βλάχος, μία αδιαμφισβήτητη απόδειξη της βαθύτατης επιστημονικής του κατάρτισης.

⁵ Πρβλ., Νίκος Κ. Ψημμένος, ό.π., σ. 31.

ΑΡΧΑΙΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. **Αθανάσιος Αλεξανδρείας**, *Άπαντα*, Τόμος 1^{ος}- 12^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1976.
2. **Αθηναγόρας**, *Πρεσβεία περί Χριστιανών*, Τόμος 4^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1955.
3. **Ailianus Claudius**, *Ποικίλη Ιστορία (Varia Historia)*, translated by James G. Devoto, Ares Publ., Chicago, Illinois 1995.
4. **Αλέξανδρος Αφροδισιεύς**, *On fate*, text, translation and commentary - R. W. Sharples, Duckworth, London 1983.
5. **Αμμώνιος**, *Περί ομοίων και διαφόρων λέξεων*, Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης, Αθήνα 1873.
6. **Αναστάσιος Α΄ Αντιόχειας**, *Άπαντα τα σωζόμενα γνήσια έργα*, Σ. Σάκκου.
7. **Αναστάσιος Σιναΐτης**, *Άπαντα τα Έργα*, τόμ. 13^{ος} (Α΄, Β΄, Γ΄) Φιλοκαλία των Νηπτικών και Ασκητικών, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1998.
8. **Ανδρόνικος Ρόδιος**, *Ethicorum Nichomacheorum Paraphrassis, cum interpretatione Danielis Heinsii, cui subjungitur euisdem, Libellus "Περί παθών"*, excudebant Johannes Hayes, Cantabrigiae 1679.
9. **Andler A.**, *Suidae Lexicon*, vols. I-IV, Stutgardiae 1928/35/67/71.
10. **Apulee**, *Apologie Florides*, texte établi et traduit par Paul Vallette, Société d'Édition "Les belles lettres", Paris 1971.
11. **Αρίσταρχος Σαμοθράξ**, *Untersuchungen zur Grammatik Aristarchs*, texte und interpretation zur Wortartenlehre/ Stephanos Matthaios, Vandenhoeck & Ruprech, Göttingen 1999.
12. **Αριστείδης**, *Απολογία*, Τόμος 3^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1955.
13. **Αριστοτέλης**, *Άπαντα*, in twenty-three volumes, William Ltd., Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts MCMLII.

14. **Αρμενόπουλος Κωνσταντίνος**, *Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος*, επιμέλεια Κωνσταντίνος Γ. Μπιτσάκης, Βυζαντινά και Νεοελληνικά Κείμενα, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1971.
15. **Arniml AB.**, *Stoicorum veterum fragmenta*, I-IV, Stutgardiae 1905.
16. **Αρχύτας**, *Pseudo-Archytas über die Kategorien*, texte sur griechischen Aristoteles – Exegese, Hrsg., übersetzt und Kommentiert von Thomas Alexander Szlezák, Berlin New York, 1972.
17. **Αστέριος Αμασείας**, *Homilies I-XIV*, text, introduction and notes, E. J. Brill, Leiden 1970.
18. **Bach Nicolaus**, *De Critiae Tyranii politiis elegiacis*, Vratislaviae 1826.
19. **Βασίλειος Μέγας**, *Άπαντα*, Τόμος 1^{ος}- 10^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1973.
20. **Bekker I.**, *Anecdota Graeca*, Berlin 1841-21.
21. **Bickermann E.** – **Sykutris J.**, *Speysippe briefan konig phillip*, text ubersetzung, untersuchungen, Hirzel, Leipzig 1928.
22. **Βλάσταρης Ματθαίος**, *Άπαντα τα υμνογραφικά του Ματθαίου Βλάσταρη*, Αστήρ, Αθήνα 1980.
23. **Galenii Claudii**, *Opera Omnia*, tom. 1-20, editionem curavit C. G. KÜHN, Georg Olms Verlagsbuchhandlung Hildesheim, 1965.
24. **Γρηγόριος Θεολόγος**, *Άπαντα*, Τόμος 1^{ος} – 8^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1976.
25. **Γρηγόριος Θεσσαλονίκης**, *Άπαντα*, Τόμος 1^{ος} – 9^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1976.
26. **Γρηγόριος Νύσσης**, *Άπαντα*, Τόμος 1^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1979.
27. **Δαμασκηνός Ιωάννης**, *Εκδοσις ακριβής της Ορθοδόξου πίστεως*, κείμενο-μτφρ.-σχόλια Ν. Ματσούκα, εκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1976.
28. **Δαμασκηνός Νικόλαος**, *Πρόδρομος ελληνικής βιβλιοθήκης περιέχων Αιλιανού Ποικίλην Ιστορίαν – Ηρακλείδου του Ποντικού, Νικολάου Δαμασκηνού τα σωζόμενα*, Παρισίους 1805.
29. **Δαμάσκιος**, *Traité des premiers principes*, vol. I-III, texte établi et traduit, Société d'Édition "Les belles lettres", Paris 1986/89/91.
30. **Devarius Matthei**, *Eustratius Archiepiscopi Tessalonicensis comentarii ad Homerum*, vols. I-IV, Weigel, Lipsiae 1825-1830.
31. **Διάδοχος Φωτικής**, *Κεφάλαια Γνωστικά Εκατόν*, τόμος 9^{ος}, Φιλοκαλία των Νηπτικών και Ασκητικών, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1986.

32. **Diels Hermann**, *Doxographi Graeci*, collegit recensuit prolegomenis indicibusque instruxit, De Gryteret Socios, Berolini 1965.
33. **Διογένης Λαέρτιος**, *Βίοι και γνώμαι των εν τη φιλοσοφία ευδοκιμησάντων*, Επιστημονική Εταιρεία των Ελληνικών Γραμμάτων «Πάπυρος», εν Αθήναις 1965.
34. **Διόδωρος Σικελός**, *Bibliotheca Historica*, vol. 1-13, B. Teubneri, Lipsiae 1867.
35. **Διόδωρος Σικελός**, *Άπαντα*, in twelve volumes, William Ltd., Harvard University press, Cambridge, Massachusetts MCMXLVIII.
36. **Διονύσιος Αλικαρνασσεύς**, *Opera Omnia*, Τόμος 1^{ος} – 6^{ος}, sumtibus et typis Taichnitii, Lipsiae 1829.
37. **Διονύσιος Αρεοπαγίτης**, *Άπαντα*, Φιλοκαλία των Νηπτικών και Ασκητικών, Τόμος 3^{ος}, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1986.
38. **Διονύσιος Θραξ**, *Appendix artis Dionysii Thracis*, ab G. Uhligio recensitae, Teubner, Lipsiae 1881.
39. **Επίκουρος**, *Επιστολή προς Μενοικέα, Κύριαι Δόξαι, Επικούρου Προσφώνησις*, μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, Στιγμή, Αθήνα 1994.
40. **Επίκουρος**, *Ηθική*, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Γιώργος Ζωγραφίδης, Εξάντας, Αθήνα 1991.
41. **Επιφάνειος**, *Eriphanii Episcopi constantiae opera*, adidit G. Dindorfius, Weigel, Lipsiae 1859-62.
42. **Ερμής Τρισμέγιστος**, *Corpus Hermeticum, Fragments extraits de Stobée*, tom. I-IV, texte établi et traduit par Festugière, Société d'Édition "Les belles lettres", Paris 1972.
43. **Ερμογένης**, *Opera*, edidit Hugo Rabe, adiectae sunt II tabulae, Teubner, Lipsiae, 1913.
44. **Ευάγγελος Σπανδάγος**, *Οι χαμένες πραγματείες του Ευκλείδου*, Αίθρα, Αθήνα 2000.
45. **Εύδοξος Κνίδιος**, *Die fragmente des Eudoxus von Knidos*, herausgegeben, übersetzt und kommentiert von Francois Lasserre, De Gruyter, Berlin 1966.
46. **Ευκλείδης**, *Phaenomena et scripta musica*, adidit H. Menge, fragmenta collegit et disposuit I. L. Heiberg, Teubner, Lipsiae 1916.
47. **Ευριπίδης**, *Άπαντα*, in four volumes, William Ltd., Harvard University press, Cambridge, Massachusetts MCMXLVII.
48. **Ευσέβιος Καισάρειας**, *Άπαντα*, Τόμος 1^{ος}- 4^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1977.
49. **Εφραίμ Σύρος**, *Ασκητικά*, εκδ. Βασ. Ρηγοπούλου.
50. **Ηράκλειτος**, *Άπαντα*, πρόλογος, μετάφραση Τάσος Φάλκος – Αρβανιτάκης, επίμετρο Ι. Σ. Χριστοδούλου, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 1999.

51. **Ησίοδος**, *Τα Άπαντα*, εκ του τυπογραφείου των αδελφών Πέρρη, Αθήνησι, 1889.
52. **Ηφαιστίων**, *Enchiridion cum comentariis veteribus*, edidit Max Consbruch accedunt Metricorum Graecorum Reliquiae, Teubner, Lipsiae 1906.
53. **Θεμίστιος**, *Paraphrases Aristotelis librorum quae supersunt*, vol. I-II, edidit L. Spengel, Teubner, Lipsiae 1866.
54. **Θέογνις**, *Ελεγείαι*, τόμος Α', εισαγωγή και μετάφραση Στ. Κορρέ, Τυπογραφείον Ελληνικών Επιστημόνων, Αθήνησι 1949.
55. **Θεοδώρητος**, *Graecorum affectionum curatio*, recensuit I. Raeder, Teubner, Lipsiae 1904.
56. **Θεόφιλος Αντιόχειας**, *Προς Αυτόλυκον Α'-Γ'*, Τόμος 1^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1986.
57. **Θεόφραστος**, *Characteres*, Lipsia, Holtz, 1913.
58. **Θεόφραστος**, *Χαρακτήρες*, κείμενο-εισαγωγή-μετφρ. Μαρίνου Σιγούρου, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1939.
59. **Ιάμβλιχος**, *Les Mystères d' Egypte*, texte établi et traduit par E. des Places, Société d'Édition "Les belles lettres", Paris 1966.
60. **Ιγνάτιος Θεοφόρου**, *Προς Τραλλιανούς*, Τόμος 2^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα.
61. **Ιουλιανός Αυτοκράτορας**, *Oeuvres complètes*, tom. I-II, texte établi et traduit par J. Bidez, Société d'Édition "Les belles lettres", Paris 1932.
62. **Ιουλιανός Αυτοκράτορας**, *The works of the Emperor Joulian*, in three volumes, William Heinemann Ltd., Harvard University press, Cambridge, Massachusettes, London, MCMXLII.
63. **Ιουστίνος Φιλόσοφος**, *Απολογία Α', Διάλογος προς Τρύφωνα*, Τόμος 3^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1955.
64. **Ιπποκράτης**, *Τα Άπαντα*, τόμ 1-5, κείμενο-εισαγωγή-μτφρ.-σημειώσεις Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, Πρόλογος Γ. Θ. Φωτεινού, Πάπυρος, Αθήνα 1937-1941.
65. **Ισοκράτης**, *Τα Άπαντα*, Τόμος 1^{ος} – 2^{ος}, εν τυπογραφία της Προόδου, Αθήναι 1840.
66. **Ιωάννης Δαμασκηνός**, *Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, Τόμος 1^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1976.
67. **Ιωάννης Χρυσόστομος**, *Άπαντα*, Τόμος 1^{ος}- 36^{ος}, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1984.

68. **Ιώσηπος**, *Ιωσήπου Φλαβίου κατ' Απιώνος*, αρχαίο κείμενο-εισαγωγή-μετφρ.-σημειώσεις υπό Βασιλείου Μ. Βέλλα, Πάπυρος, εν Αθήναις 1938/9.
69. **Κλεάνθης**, door G. Vebeke, Paleis der Academien, Brussel 1949.
70. **Κλεομήδης**, *De motu circulari corporum caelestium*, libri duo, ad nonorum codicum fidem, edidit et latina interpretatione instuxit H. Ziegler, Teubner, Lipsiae 1891.
71. **Κλήμης Αλεξανδρεύς**, *Προτρεπτικός προς Έλληνας. Παιδαγωγός*, Τόμος 7^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1956.
72. **Κλήμης Αλεξανδρεύς**, *Στρωματείς*, Τόμος 7^{ος} – 8^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1956.
73. **Κύριλλος Ιεροσολύμων**, Τόμος 39^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1969.
74. **Λάσκαρις Κωνσταντίνος**, *Γραμματική της Ελληνικής γλώσσης*, εκ της Ελληνικής Τυπογραφίας του Φοίνικος, Εν Βενετία 1841.
75. **Λιβάνιος**, *Selected Works*, in three volumes, London William Heinemann Ltd., Harvard University press, Cambridge, Massachusetts MCMLXIX.
76. **Λουκιανός Σαμοσατάς**, *Opera*, Vol. I, Sumptibus et typis B. G. Teubneri, Lipsiae MDCCCLXXXI.
77. **Μακάριος Αιγύπτιος**, *Έτεροι Ομιλίες*, Τόμος 42^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1971.
78. **Μακάριος Αιγύπτιος**, *Ομιλίες Πνευματικάί α' -ν'*, Τόμος 41^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1970.
79. **Μάξιμος Ομολογητής**, *Μυσταγωγία*, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1973.
80. **Μεθόδιος Πατάρων**, *Αγλαοφών ή Περί Αναστάσεως, Περί γεννητών*, Τόμος 18^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1959.
81. **Μένανδρος**, *Άπαντα*, in three volumes, Harvard University press, Cambridge, Massachusetts, London, William Ltd., MCMLXXIX.
82. **Migne J. P.**, *Patrologiae Graecae*, tomus 1-161, Typographi Brepols editores pontificii Turnholti (Belgium).

83. **Migne J. P.**, *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 1-154, γενική επιμέλεια της ελληνικής εκδόσεως ιερέως Ιωάννου Κ. διώτη, Κέντρον Πατερικών Εκδόσεων (ΚΕ.Π.Ε.), Αθήνα 1987/2001.
84. **Μιχαήλ Ψελλός**, *Chronographie ou histoire d' un siecle de Byzance (976-1077)*, tom. 1-2, texte établi et traduit par Émile Renauld, Société d' Édition "Les belles lettres", Paris 1926/8.
85. **Νεΐλος Μοναχός**, *Άπαντα τα Έργα*, Φιλοκαλία των Νηπτικών και Ασκητικών, Τόμος 11^{ος} (Α', Β', Γ') Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1987 - 1988.
86. **Ξενοφών**, *Απομνημονεύματα*, εκ της τυπογραφίας Ι. Μ. Εβεράτου, εν Παρισίοις 1825.
87. **Όμηρος**, *Iliad*, in two volumes, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts - London England, 1999.
88. **Ορφείας**, *Orphica*, Tauchnitius, Lipsiae 1829.
89. **Περίανδρος**, *Β' Πυθιακοί, Επινίκιοι Ύμνοι*, μτφρ. Παναγή Λεκατοσή, Αθήνα 1938.
90. **Πίνδαρος**, *Le odi di Pindaro*, tom 1-4, texte ét. et trad. da Antonio Mezzanotte, pres. Nicoló Capurro, Pisa 1819/20.
91. **Πλάτων**, *Ouevres complètes*, tom. 1-13, texte établi et traduit, Société d' Édition "Les belles lettres", Paris 1949.
92. **Πλάτων**, *Άπαντα Πλάτωνος*, απόδοση- εισαγωγή- σχόλια Γιάννη Κουχτσόγλου, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, Αθήνα.
93. **Πλάτων**, *Επιστολαί και Όροι*, μτφρ. Κυρ. Ζάμπα, Φέξης, Αθήνα 1911.
94. **Πλούταρχος**, *Βίοι Παράλληλοι*, Τόμος 1^{ος} – 2^{ος}, Επιστημονική Εταιρεία των Ελληνικών Γραμμάτων «Πάπυρος», Αθήναις 1953 – 1954.
95. **Πλωτίνος**, *Ennéades*, Tome V – VI, texte établi et traduit, Société d' Édition "Les belles lettres", Paris 1931.
96. **Πορφύριος**, *Opuscula tria*, rec. Aug. Nauck, Teubner, Lipsia 1860.
97. **Πρόκλος Διάδοχος**, *In Platonis Timaeum Commentaria*, tom. I-III, edidit Ernestus Diehl, Teubner, Lipsiae, 1903/4/6, (Repr. 1965 Amsterdam).
98. **Συμεών Θεσσαλονίκης**, *Τα Άπαντα*, παρά τω εκδότη Επ. Κουσουλίτη, Εν Αθήναις 1872.
99. **Συμεών Νέος Θεολόγος**, *Τα ευρισκόμενα*, μετφρ. Δ. Ζαγοραίου, Σπανός, Αθήνα α.χ.
100. **Τατιανός**, *Προς Έλληνας*, Τόμος 4ος, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1955.
101. **Φύλων Ιουδαϊός**, *Opera Omnia*, vols I-VIII, textus editus et fidem optimarum editionum, Lipsiae 1828-30.

102. Φώτιος, *Bibliothèque*, Tome I-V, texte établi et traduit par R. Henry, Collection Byzantine, Société d'Édition "Les belles lettres", Paris 1959, 1960, 1962, 1965, 1967.
103. Χοιροβοσκός Γεώργιος, *Ορθογραφία*, Anecdota Graeca, vol. I, Bibliothecarum Oxoniensium, adalf. M. Hakkert – Publisher, Amsterdam 1963.
104. Ωριγένης, *Κατά Κέλσου*, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1956-57.
105. Ωριγένης, *Περί αρχών*, Τόμος 16^{ος}, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1958.
106. Wachsmuth C. – Hense O., *Ioanni Stobaei Anthologii*, vols I-IV, libri duo priores rec. Wachsmuth et libri duo posteriores rec. Hense, Weidmann, Berlin 1958.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αποστολόπουλος Γ. Δημήτρης, *Το Υπόμνημα του Γερασίμου Βλάχου στα «Φυσικά» του Αριστοτέλη και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο εξ απορρήτων*, Ο Εραμιστής, 17/1981.
2. Αργίνη Γ. Φραγκούλη, *Η Σιναία Σχολή της Αγ. Αικατερίνης στο Χάνδακα*, Βιβλιοπωλείο των Βιβλιοφίλων, Αθήνα 1981.
3. Βακαλόπουλος Α. Κωνσταντίνος, *Νεοελληνική Ιστορία (1204 – 1940)*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
4. Beck Hans-Georg, *Ιστορία της Βυζαντινής Δημόδους Λογοτεχνίας*, μετφρ. Νίκη Ειδεπειε, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1988.
5. Δημητρακόπουλος Κ. Ανδρόνικος, *Ορθόδοξος Ελλάς ήτοι Περί των Ελλήνων των γραψάντων κατά Λατίνων και Περί των συγγραμμάτων αυτών*, τύποις Μέτζγερ και Βίττιγ, Λειψία 1872.
6. Δημητρακόπουλος Κ. Ανδρόνικος, *Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικήν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*, τύποις Μέτζγερ και Βίττιγ, Λειψία 1871.
7. Hunger Herbert, *Ο κόσμος του Βυζαντινού Βιβλίου, Γραφή και Ανάγνωση στο Βυζάντιο*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995.
8. Ζαβίρας Ι. Γεώργιος, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Επιστημονικά Πραγματεία, Σειρά Φιλολογική και Θεολογική, Αθήνα 1972.
9. Καραθανάσης Ε. Αθανάσιος, *Η Φλαγγίνειος Σχολή της Βενετίας*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1974.
10. Καραθανάσης Ε. Αθανάσιος, *Τα κεφάλαια ΜΒ', ΜΓ', ΜΔ', ΜΕ', του έργου του Γερασίμου Βλάχου «Περί Ρητορικής Δυνάμεως Βιβλία τρία»*, ανατ. Επιστημονικής Επετηρίδας Θεολογικής Σχολής, Τμήμα Ποιημαντικής, τόμος Ι, Θεσσαλονίκη 1990.
11. Καράς Γιάννης, *«Οι επιστήμες στην Τουρκοκρατία» Χειρόγραφα και έντυπα*, τόμος Β', «Οι επιστήμες της Φύσης», Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

12. **Κουντουράκη Μαρία**, *Δείγματα Νεοελληνικού Φιλοσοφικού Λόγου: Γερασίμου Βλάχου*, Τα Νέα του ΚΕ.ΝΕ.Φ., τευχ. 2, Ιωάννινα, φθινόπωρο 1998.
13. **Κουρνούτος Γεώργιος**, *Λόγιοι της Τουρκοκρατίας*, τομ. Β', Βασική Βιβλιοθήκη Αετού αρ. 5, Αθήνα χ.χ.
14. **Κουτσόπουλος Γ. Νικόλαος**, *Τα εν Βενετία τυπογραφεία Ελληνικών βιβλίων κατά την Τουρκοκρατίαν*, Αθήνα 58, 1954.
15. **Krumbacher K.**, *Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, μετφρ. Γ. Σωτηριάδη, 3 τόμοι, Αθήνα 1897 – 1900.
16. **Legrand Émile**, *Bibliographie hellenique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-septième siècle*, tome deuxième, Alphonse Picard et Fils éditeurs, libraires des archives nationales et de la société de l' école des chartes, Paris 1894.
17. **Lesky Albin**, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μετφρ. Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1964.
18. **Μανούσακας Μ. Ι.**, *Δύο άγνωστα έργα του Γερασίμου Βλάχου εις Αγιορείτικον κώδικα*, Κρητικά Χρονικά, Η' / 1954.
19. **Μέρτζιος Κωνσταντίνος**, *Η Διαθήκη του Γερασίμου Βλάχου του Κρητός*, Ο Μικρός Ελληνομνήμων, τεύχος 2^{ον}, Ιωάννινα 1960.
20. **Μπενάκης Γ. Λίνος**, *Η χειρόγραφη παράδοση των σχολίων στο «Περί ψυχής» του Αριστοτέλη των Νικολάου Κούρσουλα και Γερασίμου Βλάχου*, τόμος Β', ανατ. από το «Δελτίον» της Ιονίου Ακαδημίας, Κέρκυρα 1986.
21. **Μπόμπου – Σταμάτη Βασιλική**, *Παρατηρήσεις στα χειρόγραφα των έργων του Γερασίμου Βλάχου*, ανατ. από τα Ελληνικά, τομ. 28^{ος}, Θεσσαλονίκη 1975.
22. **Ντεκάρτ**, *Λόγος Περί της Μεθόδου*, μετφρ. Χριστόφορος Χριστίδης, εκδ. Παπαζήση, Β' έκδοση, Αθήνα 1976.
23. **Παναγιωτάκης Ι. Γεώργιος**, *Κρήτη: Ιστορία – Εικόνες*, τόμος Β', «Τουρκοκρατία – Κρητική Πολιτεία», Ηράκλειο 1991.
24. **Παπαδόπουλος Βρεττός Ανδρέας**, *Νεοελληνική Φιλολογίας Α' - Β'*, εν Αθήναις 1854.
25. **Πέτσιος Θ. Κώστας**, *Η Λογική στη Νεότερη Ελλάδα*, τομ. Β', Παναπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1999.
26. **Σάθας Κ. Ν.**, *Νεοελληνική Φιλολογία, Βιογραφίαι των εν τοις γράμμασι διαλαψάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής εθνεγερσίας (1453 – 1821)*, Συγγραμμα, εν Αθήναις 1868.
27. **Σπυριδάκης Δ. Γεώργιος**, *Γεράσιμος Βλάχος (1607 – 1685)*, ανατ. εκ της Επετηρίδος του Μεσαιωνικού αρχείου, τομ. Β', Αθήναι 1949.
28. **Τατάκης Β. Ν.**, *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρης (1605/7 – 1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ. 5, Βενετία 1973.

29. **Τατάκης Β. Ν.**, *Η Βυζαντινή Φιλοσοφία*, Βιβλιοθήκη Γενικής Παιδείας αρ. 5, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1977.
30. **Τατάκης Β. Ν.**, *Θέματα Χριστιανικής και Βυζαντινής Φιλοσοφίας*, εκ του τυπογραφείου της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1952.
31. **Τζάνε Μπουνιαλής Μαρίνος**, *Ο Κρητικός Πόλεμος*, εκδ. Α. Νενεδάκη, Αθήνα 1979.
32. **Τωμαδάκης Β. Νικόλαος**, *Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν*, τόμος Α', έκδοσις Δευτέρα, τυπογραφείον Μηνά Μυρτίδη, Αθήνα 1956.
33. **Ψημμένος Νίκος**, *Η Ελληνική Φιλοσοφία από το 1453 ως το 1821, Η κυριαρχία του Αριστοτελισμού, Προκορυδαλική και κορυδαλική περίοδος*, τομ. Α', Φιλοσοφική και Πολιτική Βιβλιοθήκη αρ. 26, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1988.
34. **Wartelle André**, *Inventaire des manuscrits Grecs d' Aristote et des ses commentateurs*, société d' édition "Les belles lettres", Paris 1963, Gerasimos Blachus.

• **Για τις βιογραφίες των λογίων χρησιμοποιήθηκαν:**

1. Buchwald Wolfgang, Hohlweg Armin, Prinz Otto, *TUSCULUM-ΛΕΞΙΚΟΝ, Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων της Αρχαιότητας και του Μεσαίωνα*, Τόμ. Πρώτος, εκδ. Αθην. Φούρλας, Αθήνα 1993.
2. *Φιλοσοφικό Κοινωνιολογικό Λεξικό*, Εκδ. Κ. Καπόπουλος, Ε' Τόμοι, Αθήνα 1995.
3. Εγκυκλοπαίδεια, *Επιστήμη και Ζωή*, Εκδ. Χατζηακώβου Α.Ε.
4. Εγκυκλοπαίδεια, *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, Εκδ. Πάπυρος.
5. Εγκυκλοπαίδεια, *Χριστιανική και Ηθική*.

• **Οι εικόνες από το Σιναϊτικό Μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης προέρχονται από το έργο**

Παναγιωτάκης Ι. Γεώργιος, *Κρήτη: Ιστορία-Εικόνες*, τόμος β', «Τουρκοκρατία-Κρητική Πολιτεία, Ηράκλειο 1991.

- Η προμετωπίδα της *Αρμονίας* και η προσωπογραφία του Γερασίμου Βλάχου προέρχονται από το έργο

Τατάκης Β.Ν., *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρής (1605/7-1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελλ. Ινστ. Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ.5, Βενετία 1973.

Καταγωγή του ονόματος Παρτίου του Γενναίου Βλάχου

Για την καταγωγή του καταλόγου και ιδιαίτερα για
ομάδα ο πιστοποιημένος κατάλογος και βρίσκεται καταχωρη-
μένο του Β. Ν. Κατόνη *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800)
τάλογος που παραθέτει εδώ είναι σημαντικό γιατί αναφέρεται
ρόγρικα των συγγραμμάτων και στις βιβλιοθήκες και της
θώς ο σκοπός για τον οποίο κατατίθεται δεν είναι για
συστητική χρήση για την πρόοδο της παιδείας αλλά
για να συναληθώσει...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ο κατάλογος του κ. Βλάχου για το 1800
δεν είναι... στην ουσία... τον Τάτονη...

Επιπλέον... Αθήνα, Μακεδονία, Γενναίο Κρητ., Αθήνα...

¹ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113.
² Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.
³ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.
⁴ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.
⁵ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.
⁶ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.
⁷ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.
⁸ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.
⁹ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.
¹⁰ Τάτονη Β. Ν. *Πατριάρχης Βλάχος ο Κρητ.* (1800), Αθήνα 1913, σ. 113-114.

Κατάλογος των συγγραμμάτων του Γερασίμου Βλάχου

Για την κατάρτιση του καταλόγου που ακολουθεί βασικός οδηγός στάθηκε ο αντίστοιχος κατάλογος που βρίσκεται καταχωρημένος στο έργο του Β. Ν. Τατάκη *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρής (1605/7 – 1685)*⁶. Ο κατάλογος που παρατίθεται εδώ είναι συνοπτικός, χωρίς αναφορές στα χειρόγραφα των συγγραμμάτων και στις βιβλιοθήκες που βρίσκονται, καθώς ο σκοπός για τον οποίο κατατίθεται δεν είναι για να αποτελέσει ουσιαστική πηγή για την πλούσια συγγραφική παραγωγή του Βλάχου, αλλά για να συμπληρώσει την περιορισμένη –και ενδεχομένως ελλιπή– αναφορά η οποία γίνεται στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, στα συγγράμματα του Κρητικού ιερωμένου και διδασκάλου. Αναλυτικοί κατάλογοι για το συγγραφικό έργο του Βλάχου καταθέτουν επίσης οι: Σάθας⁷, Δημητρακόπουλος⁸, Σπυριδάκης⁹, Ζαβίρας¹⁰, η επιμέλεια όμως με την οποία έγινε η καταγραφή των συγγραμμάτων από τον Τατάκη φαίνεται να είναι η σημαντικότερη.

Επιπλέον πολυάριθμες εργασίες έχουν εκπονηθεί πάνω σε χειρόγραφα του Βλάχου, από τους Αθανάσιο Καραθανάση¹¹, Δημήτρη Αποστολόπουλο¹², Ιωάννη Μανούσακα¹³, Γιάννη Καρά¹⁴, Λίνο Μπενάκη¹⁵,

⁶ Τατάκης Β.Ν., *Γεράσιμος Βλάχος ο Κρής (1605/7-1685)*, Βιβλιοθήκη του Ελλ. Ινστ. Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών αρ.5, Βενετία 1973, σσ. 36 – 54.

⁷ Σάθας Κ. Ν., *Νεοελληνική Φιλολογία, Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαψάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής εθνεγερσίας (1453 – 1821)*, Σύγγραμμα, εν Αθήναις 1868, σσ. 337 – 338.

⁸ Δημητρακόπουλος Κ. Ανδρόνικος, *Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικήν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*, Λειψία, τύποις Μετζγερ και Βιττιγ, 1871, σσ. 55 – 58.

⁹ Σπυριδάκης Δ. Γεώργιος, *Γεράσιμος Βλάχος (1607 – 1685)*, ανατ. εκ της Επετηρίδος του Μεσαιωνικού αρχείου, Τομ. Β', Αθήναι 1949, σσ. 86 - 106.

¹⁰ Ζαβίρας, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Επιστημονικά Πραγματεία, Σειρά Φιλολογική και Θεολογική, Αθήνα 1972, σσ. 219.

¹¹ Καραθανάσης Ε. Αθανάσιος, *Τα κεφάλαια ΜΒ', ΜΓ', ΜΔ', ΜΕ', του έργου του Γερασίμου Βλάχου «Περί Ρητορικής Δυνάμεως Βιβλία τρία»*, ανατ. Επιστημονικής Επετηρίδας Θεολογικής Σχολής, Τμήμα Ποιμαντικής, τόμος Ι, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 119 - 127.

¹² Αποστολόπουλος Γ. Δημήτρης, *Το Υπόμνημα του Γερασίμου Βλάχου στα «Φυσικά» του Αριστοτέλη και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο εξ απορρήτων, Ο Ερανοστής*, 17/1981, σσ. 187 - 195.

¹³ Μανούσακας Μ. Ι., *Δύο άγνωστα έργα του Γερασίμου Βλάχου εις Αγιορίτικον κώδικα, Κρητικά Χρονικά*, Η'/1954, σσ. 55 – 60.

¹⁴ Καράς Γιάννης, *«Οι επιστήμες στην Τουρκοκρατία» Χειρόγραφα και έντυπα*, τόμος Β', «Οι επιστήμες της Φύσης», Βιβλιοπωλίων της «Εστίας», σσ. 54 – 67.

Βασιλική Μπόμπου – Σταμάτη¹⁶, κ.α. όπου κανείς έχει τη δυνατότητα να μελετήσει λεπτομερέστερες αναλύσεις επιμέρους έργων.

Α) Ανέκδοτα χειρόγραφα

Διδαχαί Γερασίμου Φιλαδελφείας
εἰς τόμους διηρημέναι (φ 69ν – 70r)¹⁷

- Τόμος α^{ος} Διδαχῶν Γερασίμου Φιλαδελφείας ἔνθα εἰσὶ διδαχαί
λεχθειῖσαι ἐν Κρήτῃ κατὰ ἀχνβ ἔτος. ἔχει φύλλα 124.
- Τόμος β^{ος} Διδαχῶν ἔνθα εἰσὶ διδαχαί λεχθειῖσαι κατὰ τὸ ἀχνγ ἔτος
ἕως Αὐγούστου ιε ἀχνδ. ἔχει φύλλα 171.
- Τόμος γ^{ος} Διδαχῶν λεχθεισῶν ἀχνδ ἐν Κρήτῃ ἕως ἀχνε. ἔχει φύλλα
232.
- Τόμος δ^{ος} Διδαχῶν λεχθεισῶν ἐν Βενετίαις ἀχνς. ἔχει φύλλα 191.
- Τόμος ε^{ος} Διδαχῶν λεχθεισῶν ἐν Βενετίαις ἀχνη καὶ ἀχνθ. ἔχει
φύλλα 186.
- Τόμος ς^{ος} Διδαχῶν λεχθεισῶν ἐν Βενετίαις ἀχξα καὶ ἀχξβ. ἔχει
φύλλα 243.
- Τόμος ζ^{ος} Διδαχῶν λεχθεισῶν ἐν Κερκύραις ἀχξε. ἔχει φύλλα 90.
- Τόμος η^{ος} Διδαχῶν ἐν Κερκύραις ἀχξς. ἔχει φύλλα 213.
- Τόμος θ^{ος} Διδαχῶν ἐν Κερκύραις ἀχξη καὶ ἀχξθ. ἔχει φύλλα 238.
- Τόμος ι^{ος} Διδαχῶν ἐν Κερκύραις ἀχξος, ἀχοζ, ἀχοη. ἔχει φύλλα 195.
- Τόμος ια^{ος} Διδαχῶν ἐν Κερκύραις καὶ ἐν Βενετίαις ἀχπ, ἀχπα,
ἀχπβ. ἔχει φύλλα 187.
- Τόμος ιβ^{ος} Διδαχῶν ἐν Βενετίαις ἀχπγ, ἀχπδ.

Βιβλία χειρόγραφα Γερασίμου Τόμου δευτέρου

Γραμματικά Γερασίμου Βλάχου

1. Γερασίμου Βλάχου περί Γραμματικῆς βιβλία τρία.
2. Τοῦ αὐτοῦ, Τεχνολογία Γραμματικῆς
3. Τοῦ αὐτοῦ, Περί Γραμματικῆς πρὸς Λατίνους
4. Τοῦ αὐτοῦ, Λεξικόν Λατινόγραφικον.
5. Τοῦ αὐτοῦ, Γραμματικά καὶ περί τῶν πέντε διαλέκτων

¹⁵ Μπενάκης Γ. Λίνος, *Η χειρόγραφη παράδοση των σχολίων στο «Περί ψυχῆς» του Αριστοτέλη των Νικολάου Κούρσουλα και Γερασίμου Βλάχου*, τόμος Β', ανατυπ. από το «Δελτίον» της Ιονίου Ακαδημίας, Κέρκυρα 1986, σσ. 141 – 167.

¹⁶ Μπόμπου – Σταμάτη Βασιλική, *Παρατηρήσεις στα χειρόγραφα των έργων του Γερασίμου Βλάχου*, ανατ. από τα *Ελληνικά*, Τομ. 28^{ος}, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 375 – 393.

¹⁷ Ο κατάλογος των χειρόγραφων έργων του Βλάχου προέρχεται από τον αντίστοιχο της δωρεάς του προς την Κοινότητα, χωρίς όμως να περιλαμβάνονται σε αυτόν τα τυπωμένα έργα του αλλά ακόμη και πολλά άλλα από τα χειρόγρατά του.

Γερασίμου Βλάχου ἐγκύκλιος παιδείουσις

1. Ἐγχειρίδιον τῆς μετρικῆς τέχνης
2. Εἰσαγωγή τῆς μετρικῆς τέχνης
3. Θεωρία εἰς τὰ τοῦ Ἀφθονίου προγυμνάσματα.
4. Περί ἐπιστολικοῦ χαρακτῆρος

Γερασίμου Βλάχου ρητορικά

1. Γερασίμου Βλάχου, Περί ρητορικῆς δυνάμεως βιβλία τρία.
2. Τοῦ αὐτοῦ, Περί ρητορικῆς δυνάμεως συνοπτικὴ διδασκαλία
3. Ἀνθολογία ἐκ τῆς ρητορικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους

Γερασίμου Βλάχου εἰς τὴν Λογικὴν

1. Εἰσαγωγή εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν πραγματείαν, προοίμιον διηρημένον εἰς βιβλία τρία.
2. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Πορφυρίου παραφράσεις τε καὶ ζητήματα
3. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τὰς δέκα κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους παραφράσεις τε καὶ ζητήματα
4. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τό περί ἐρμηνείας, πρότερα καὶ ὕστερα ἀναλυτικά τοῦ Ἀριστοτέλους ζητήματα
5. Τοῦ αὐτοῦ, Ἄλλη δόσις εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν πραγματείαν παραφράσεις τε καὶ ζητήματα
6. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τὴν λογικὴν προοιμιακὰ ζητήματα

Γερασίμου Βλάχου φιλοσοφικά

1. Γερασίμου Βλάχου, Εἰς τὰ ὀκτώ βιβλία τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως παραφράσεις τε καὶ ζητήματα τόμος α^{ος} περιέχων τὰ τρία αὐτῆς βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους
2. Τοῦ αὐτοῦ, Τόμος βος τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως Ἀριστοτέλους ἐκ τοῦ τετάρτου ἕως τοῦ ὄγδου ὑστάτου τῆς φυσικῆς
3. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τὰ τρία βιβλία τῶν μετεώρων Ἀριστοτέλους
4. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τὰ δύο βιβλία περί γενέσεως καὶ φθορᾶς Ἀριστοτέλους
5. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τὰ τρία βιβλία περί ψυχῆς παραφράσεις τε καὶ ζητήματα

Β) Τυπωμένα βιβλία

1. "Επιστολή "Τῷ παναιδεσιμοτάτῳ καί σοφωτάτῳ τῆς τῶν ἱεροκηρύκων τάξεως Κυρίῳ πατρὶ Φραγκίσκῳ Κομβέφισ, θεολόγῳ, καί τῶν Ἑλλήνων πατέρων πανευφραδεῖ παραφραστῇ, Γεράσιμος Βλάχος ὁ ἐκ Κρήτης ἀββᾶς τοῦ Μεγάλου Γεωργίου Σκαλωτοῦ, κῆρυξ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καί τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἀμφοτέρας τὰς διαλέκτους παρά τοῖς ἐν Βενεταῖς Γραικοῖς διδάσκαλος, εὖ πράττειν ἐδόθη ἐν ταῖς κλειναῖς Βενεταῖς, Κυρίου τό αχνη ἔτος, Ἰουνίου ιγ"
2. "Επίγραμμα εἰς τὴν τοῦ θείου Μαξίμου βίβλον. Δώδεκα ἐλεγειακά δίστιχα".
3. "Θησαυρός τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάσεως τετραγλωσσος μετὰ τῆς τῶν ἐπιθέτων ἐκλογῆς καί διπτοῦ τῶν λατινικῶν τε καί ἰταλικῶν λέξεων πίνακος. Ἐκ διαφόρων παλαιῶν τε καί νεωτέρων λεξικῶν συλλεχθεῖς παρά Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός, καθηγουμένου τῆς μονῆς τοῦ μεγάλου Γεωργίου σκαλωτοῦ, κήρυκος τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου καί τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἀμφοτέρας τὰς διαλέκτους διδασκάλου"
4. "Ἀρμονία ὀριστικῆ τῶν ὄντων κατὰ τοὺς Ἑλλήνων σοφούς συντεθεῖσα παρά Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός, καθηγουμένου τοῦ Μεγάλου Γεωργίου Σκαλωτοῦ, εὐαγγελικοῦ κήρυκος καί τῶν ἐπιστημῶν διδασκάλου"
5. "Θρίαμβος κατὰ τῆς τῶν Τουρκῶν βασιλείας, ἦτοι λόγος παραθαρρυντικός πρὸς τὸν εὐσεβέστατον καί ἀήττητον βασιλέα τῆς Μοσκοβίας κύριον Ἀλέξιον Μιχαλοβίτζην, ἐκδοθεῖς παρά Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητό, ἀββᾶ καί καθηγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Γεωργίου Σκαλωτοῦ, προεστῶτος τοπῷ μοναστηρίου Στροβηλέας, κήρυκος τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καί κοινοῦ τῆς φιλοσοφίας τε καί θεολογίας διδασκάλου, κατὰ ἑλληνικὴν καί λατινικὴν διάλεκτον, ἐν ταῖς κλειναῖς Βενεταῖς"

Ἐγκύκλιος παιδείαις

1. "Περὶ ρητορικῆς τέχνης σύντομος παραδοσις παρά Γερασίμου Βλάχου τοῦ τῶν ἐπιστημῶν ὑφηγητοῦ ἐκδοθεῖσα βιβλίον πρῶτον, Εἰς 1672 Μαΐου 13 ῥξάμην τῶν τῆς ρητορικῆς βιβλίων"
2. "Ἐγχειρίδιον πάσης τῆς μετρικῆς τέχνης παρά Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός συντεθέν"

Λογικά

1. "Εἰσαγωγή λογικῆς, ἐκτεθεῖσα παρὰ τοῦ λογιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυρίου κυρίου Γερασίμου Βλάχου, τοῦ τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἀμφοτέρας τὰς διαλέκτους διδασκάλου κήρυκος τε τοῦ θεοῦ καὶ ἱεροῦ Εὐαγγελίου"
2. "Εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν πραγματείαν τοῦ Ἀριστοτέλους παραφράσεις τε καὶ ζητήματα παρὰ τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Γερασίμου ἱερομονάχου τοῦ Βλάχου καὶ κήρυκος κοινοῦ τῆς περιφήμου πόλεως Κρήτης"
3. "Γερασίμου Βλάχου, Λογική"

Φιλοσοφικά

1. "Εἰς ἅπασαν τὴν φυσικὴν πραγματείαν προοιμιακὰ ζητήματα παρὰ Γερασίμου ἱερομονάχου Βλάχου τοῦ Κρητός ἐκτεθέντα
2. "Εἰς τὰ περί ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία, προοίμιον Γερασίμου Βλάχου"
3. "Ὅπως διὰ τῆς ἀψευδοῦς γνώσεως ἦν ἔχει ἕκαστος περὶ ἑαυτοῦ δύναται βαθμηδὸν ἐλθεῖν ἐφ' ἑκατέρας καθόλου"

Θεολογικά

1. "Διδασκαλία περὶ τοῦ ἀκραιφνοῦς τρόπου τοῦ διδάσκειν τό θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον παρὰ Γερασίμου Βλάου τοῦ Κρητός, ταπεινοῦ τῶν ἐπιστημῶν διδασκάλου, κήρυκος τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου καὶ καθηγουμένου τοῦ τῆς Παλαιοπόλεως σεβασμίου μοναστηριοῦ"
2. "Εἰς τό πρῶτον βιβλίον τῆς ἱερᾶς σχολαστικῆς Θεολογίας παραφράσεις τε καὶ ζητήματα ἐκδοθέντα ἐν τῷ α^ῳ βιβλίῳ περὶ ῥθοδόξου πίστεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ παρὰ Γερασίμου ἱερομονάχου Βλάχου τοῦ Κρητός, τοῦ τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἀμφοτέρας τὰς διαλέκτους κοινοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ταπεινοῦ κήρυκος. Τόμος δεύτερος"
3. "Εἰς τό β^{ον} βιβλίον τῆς Θεολογίας τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ παραφράσεις τε καὶ ζητήματα ἐκδοθέντα παρὰ Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός, κήρυκος τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἀμφοτέρας τὰς διαλέκτους κοινοῦ διδασκάλου"

4. "Εἰς τῆ ἱερὰν σχολαστικὴν Θεολογίας ζητήματα προοιμιακὰ ἐκδοθέντα παρὰ Γερασίμου ἱερομονάχου Βλαχου τοῦ Κρητός, τοῦ τῶν ἐπιστημῶν κατ'ἀμφοτέρας τὰς διαλάκτους κοινοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ταπεινοῦ κήρυκος"
6. "Βλάχου πρὸς Μιχαῆλον τὸν Δέκαρχον"

Ἀντιρρητικά

1. "Κατὰ Ἰουδαίων"
2. "Περὶ τῆς τοῦ Μωάμεθ θρησκείας καὶ κατὰ Τούρκων ἔκδοσις παρὰ Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός"

Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία

1. "... δέδωκε δέ τὴν ἀπόκρισιν Γεράσιμος ἱερομόναχος ὁ Βλάχος καὶ Κρής ... Ἐρμηνεία θαυμάσιος τοῦ τερερέ καὶ ἀπόδειξις παρὰ διαφόρων διδασκάλων, ὅτι καλῶς καὶ εὐλόγως παρὰ Γραικοῖς ἄδεται ἐν τῇ ἀγία τοῦ Θεοῦ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ πρόσεχε καλῶς"
2. "Ἀνθολογία τῆς παπαδικῆς κατὰ τοὺς Κρητας"

Διάφορα

1. "Σκοτοδίνη τῶν μὴ ὀρθῶς φρονούντων παρὰ τοῦ λογιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυρίου κυρίου Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ εὐαγγελίου κήρυκος καὶ τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἀμφοτέρας τὰς διαλέκτους καθηγητοῦ, συντεθείσα"
2. "Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ ὑψηλοτάτῳ κυρίῳ Ἰακώβῳ Βαρθάρῳ τῆς Κρήτης ὑπάτῳ, ἡμετέρῳ κυρίῳ"
3. "Triomfo del illustrissimo ... Signor Mocenigo, sec;ondo procurator di San Marco ... composto e predicato dal padre Don Girassimo Vlaho greco di Creta predicatore nella festività della Gloriosa Vergine Santa Caterina nel monasterio delli reverendi padri Sinaiti. Li 25 novembre 1649"

ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΛΟΓΙΩΝ

Στην *Αρμονία Οριστική των Όντων*
του Γερασίου Βλάχου

1) Αθανάσιος Πατριάρχης Αλεξανδρείας (295-373 μ.Χ.)

Από τους πρώτους Χριστιανούς Πατέρες, ο επιφανέστερος των αλεξανδρινών επισκόπων και πρωταγωνιστική μορφή στις διαμάχες του 4^{ου} αιώνα, που αφορούσαν την σχέση του Χριστού με τον Θεό. Εξαιτίας του αγώνα που έδινε κατά των Αρειανών υποχρεώθηκε να ζήσει συνολικά 17 χρόνια στην εξορία. Τα πολυάριθμα έργα του είναι απολογητικά, δογματικά, ιστορικά και εξηγητικά. Κυριότερα έργα: *Λόγοι κατά Αρειανών τέσσαρες*, *Λόγος κατά Ελλήνων*, *Λόγος περί ενανθρωπίσεως του λόγου*.

2) Αθηναγόρας (τέλη 2^{ου} αι. μ.Χ.)

Αθηναίος πλατωνικός φιλόσοφος. Έγινε χριστιανός και εγκαταστάθηκε στην Αλεξάνδρεια. Επηρέασε την Περιπατητική Σχολή της εποχής του. Ήθελε να επιτύχει το συνδυασμό της χριστιανικής διδασκαλίας και της ελληνικής φιλοσοφίας. Θεωρείται ένας από τους απολογητές πατέρες της εκκλησίας. Κυριότερα έργα: *Πρεσβεία Περί Χριστιανών*, *Περί αναστάσεως των νεκρών(·)*, καθώς και η *Επιστολή προς τον αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο*.

3) Αιλιανός Κλαύδιος (170- 240 μ.Χ.)

Ρωμαίος φιλόσοφος και δάσκαλος της ρητορικής. Έμαθε καλά την ελληνική γλώσσα, μελέτησε τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και μάλιστα τα έργα του τα έγραψε μόνο στα ελληνικά. Ο Αιλιανός έγραψε πολλά έργα όπως τα, *Περί πρόνοιας*, *Περί θείων ενεργειών*, *Κατηγορία του Γύννιδος*, που όμως χάθηκαν. Αυτά που σώθηκαν είναι μόνο τρία: α) *Περί ζώων ιδιότητος* σε 17 βιβλία όπου υπάρχουν πληροφορίες για διάφορα ζώα και β) *Ποικίλη Ιστορία* σε 14 βιβλία, που περιέχει ποικίλες σύντομες διηγήσεις, βιογραφικές πληροφορίες, διάφορες περιγραφές, ιστορικά ανέκδοτα κτλ. γ) 20 *Επιστολαί αγροικιακαί*.

4) Ακαδημαϊκοί

Η Ακαδημία ιδρύθηκε από τον Πλάτωνα το 387 π.χ. Το κύριο έργο της ήταν φιλοσοφικό και επιστημονικό, ωστόσο, τη συνόδευε ως δεύτερος

σκοπός η πράξη, δηλ. η πολιτική πράξη. Όλοι οι γνωστοί και σημαντικοί συγγραφείς γεωμετρικών εγχειριδίων που έζησαν στο διάστημα μεταξύ της ίδρυσης της Ακαδημίας και της εμφάνισης των επιστημονικών σχολών της Αλεξάνδρειας ήταν «Ακαδημεικοί». Η μετά τον Πλάτωνα ζωή της Ακαδημίας χωρίζεται συχνότερα, σε τρεις περιόδους. Η αρχαία Ακαδημία, με εξέχοντες σχολάρχες όπως τον Σπεύσιπο (407-335 π.χ.) και τον Ξενοκράτη (396-314 π.χ.). Η μέση Ακαδημία που αναλώθηκε στον πόλεμο εναντίον των Στωϊκών, με κύριους εκπροσώπους και σχολάρχες τον Αρκεσίλαο και τον Καρνεάδη. Ενώ αργότερα με το Φίλωνα το Λαρισαίο και τον Αντίοχο μειώθηκε η ένταση με τους Στωϊκούς. Τον 5^ο αιώνα άρχισε να καλλιεργείται στην Ακαδημία ο Νεοπλατωνισμός με εξέχοντες εκπροσώπους του τους σχολάρχες Πρόκλο και Δαμάσκιο.

5) Αλέξανδρος ο Αφροδισιεύς (περίπου 300 μ.Χ.)

Έλληνας περιπατητικός φιλόσοφος. Είναι ο σπουδαιότερος ερμηνευτής και σχολιαστής του Αριστοτέλη. Μέσα στα έργα του προσπαθεί να κατανοήσει πλήρως τις φιλολογικές τάσεις του Αριστοτέλη, κρατώντας τις προσωπικές του κοσμοθεωρητικές απόψεις μακριά. Από τα σχόλιά του σώθηκαν μόνο μερικά, όπως για τα έργα: *Περί ειμαρμένης*, *Περί Ηθικών Προβλημάτων*, *Περί ψυχής*, *Περί κράσεως και αυξήσεως*.

6) Αλκίνοος (;)

Πλατωνικός φιλόσοφος, με το όνομα του οποίου φέρεται ο διάλογος με τον τίτλο *Λόγος διδασκαλικός των Πλάτωνος Δογμάτων*.

7) Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης (γύρω στο 500 π.χ.)

Φιλόσοφος και φυσιοδίφης που θεωρείται ιδρυτής της φυσιολογίας των αισθήσεων και γενικά της επιστημονικής Ιατρικής. Αυτός πρώτος προσδιόρισε την ιδιότητα του εγκεφάλου ως κέντρο των αισθήσεων και των λειτουργιών. Λέγεται ότι υπήρξε μαθητής του Πυθαγόρα και ότι έγραψε το πρώτο ιατρικό βιβλίο, που το ονόμασε *Περί φύσεως*, από το οποίο όμως έχουν σωθεί μόνο αποσπάσματα.

8) Αμέλιος Γεντιλιανός (3^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Νεοπλατωνικός φιλόσοφος, ο σπουδαιότερος μαθητής και συνεργάτης του Πλωτίνου στη Ρώμη (περίπου 246-270). Ο Αμέλιος υποστήριζε ότι η ψυχή, αν και είναι ενιαία, γίνεται πολλαπλή μέσα στο χρόνο, ότι οι ιδέες, ή οι μορφές, είναι άπειρες σε πλήθος και ότι ο νους είναι τριαδικός.

9) Αμμώνιος ο Ερμείου (445-526 μ.Χ.)

Έλληνας φιλόσοφος σχολάρχης της νεοπλατωνικής Σχολής της Αλεξάνδρειας. Με τις διδακτικές του παραδόσεις και με το *Υπόμνημά* του στον

Αριστοτέλη επέδρασε στους μαθητές του, οι οποίοι και εξέδωσαν ενμέρει τα χειρόγραφα των παραδόσεων του ή τα χρησιμοποίησαν στα δικά τους υπομνήματα.

10) Αναξαγόρας ο Κλαζομενεύς (500-428 π.χ.)

Φιλόσοφος και επιστήμονας, μαθηματικός και αστρονόμος. Ήταν ο πρώτος διαρκικός και ο πρώτος μεταφυσικός της αρχαιότητας. Φέρεται ως μαθητής του Αναξιμένη. Αυτός πρώτος μεταφύτευσε την ελληνική φιλοσοφία από την ιωνική της πατρίδα στην Αθήνα, όπου και ίδρυσε φιλοσοφική σχολή, στην οποία παρακολουθούσαν, ανάμεσα σε άλλους, ο Περικλής και ο Ευριπίδης. Από το έργο του *Περί φύσεως* σώθηκαν μόνο αποσπάσματα. Σπουδαία επίσης ήταν η επίδρασή του πάνω στους Στωϊκούς.

11) Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος (610-545 π.χ.)

Φυσικός, βιολόγος, αστρολόγος, γεωγράφος, φιλόσοφος, μαθητής του Θαλή. Διευθύνει τη φιλοσοφική σχολή της Μιλήτου. Από το έργο του σώζεται μία περικοπή την οποία αναφέρει ο Αριστοτέλης. Ο Αναξίμανδρος δέχεται ως αρχή όλων των όντων και του σύμπαντος το άπειρο, το οποίο είναι ενιαία και αιώνια ύλη. Το έργο του *Περί φύσεως*, του οποίου σώθηκαν μόνο λίγα αποσπάσματα, υπήρξε το πρώτο ελληνικό φιλοσοφικό έργο.

12) Αναξιμένης ο Μιλήσιος (550-480 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος. Μαθητής του Αναξίμανδρου και διάδοχός του στην σχολή της Μιλήτου. Είναι ο τελευταίος θεωρητικός της σχολής. Σύμφωνα με τον Αναξιμένη η αρχή του κόσμου είναι ο αέρας. Σώθηκαν μόνο λίγα αποσπάσματα από το έργο του *Περί φύσεως*.

13) Αναστάσιος Α' (6^{ος} αι. μ.Χ.)

Πατριάρχης Αντιόχειας που καταγόταν από την Παλαιστίνη. Από τα έργα του σώθηκαν πέντε δογματικοί λόγοι, και ομιλίες σε διάφορες εκκλησιαστικές εορτές. Πολλά έργα που του αποδίδονται δεν είναι βέβαιο ότι είναι δικά του. Επί της πατριαρχίας του θεσπίστηκε η *Notitia Antiochena*.

14) Αναστάσιος Σιναΐτης (7^{ος} αι. μ.Χ.)

Μοναχός στο όρος Σινά, που πέθανε λίγο μετά το 700 μ.Χ. Στο κύριο έργο του περιλαμβάνονται ένα *Εγχειρίδιο για την καταπολέμηση των αιρέσεων*, ένα *Ανθολόγιο κατά των Μονοφυσιτών*, μία αλληγορική *Ερμηνεία* (σε λατινική μετάφραση) της *περί δημιουργίας διηγήσεως*, καθώς επίσης και 154 *Ερωταποκρίσεις*. Επίσης μας παραδόθηκε και μία σειρά *Ομιλιών* και η υπόνοια να ανήκει σε αυτόν το έργο *Διηγήματα ψυχωφελή*. Τέλος θεωρείται ο συγγραφέας του έργου *Διδαχή περί ενσαρκώσεως του λόγου*.

15) Ανδρέας Καισαρείας (τέλη 6^{ου} αι. μ.Χ.)

Καταγόταν από την Καισάρεια της Καππαδοκίας, όπου και ήταν επίσκοπος μεταξύ του 563 και 614. Έγραψε το *Υπόμνημα εις την Αποκάλυψιν του Ιωάννου*, το οποίο επηρέασε πολύ τις μετέπειτα βυζαντινές ερμηνείες αυτού του έργου. Δυστυχώς από το έργο του *Θεραπευτική*, σώθηκαν μόνο αποσπάσματα.

16) Ανδρόνικος Ρόδιος (1^{ος} αιώνας π.χ.);

Περιπατητικός φιλόσοφος, ανανεωτής του αριστοτελισμού, με φιλολογική και εκκλησιαστική δράση. Διετέλεσε διευθυντής της Περιπατητικής Σχολής. Ήταν ο πρώτος που έκανε κατάταξη στα έργα του Σταγειρίτη και εξέδωσε και σχολίασε τον Αριστοτέλη

17) Απουλήϊος Λούκιος/Λεύκιος (γύρω στο 125 π.Χ.)

Εκλαϊκευτής φιλόσοφος από τη Madaura, ρητορικά μορφωμένος φιλόσοφος ο οποίος πρέσβευε τον εκλεχτικό Πλατωνισμό. Τα γνωστά έργα του τα οποία είναι γραμμένα στα λατινικά είναι τα *De deo Socrates* και *De Platone et ejus dogmate*.

18) Αρίσταρχος ο Σαμοθράξ (216-144 π.χ.)

Υπήρξε γραμματικός των ελληνιστικών χρόνων και μαθητής του Αριστοφάνη του Βυζαντίου. Διαδέχτηκε τον δάσκαλό του στην διεύθυνση της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας. Έγραψε 800 βιβλία, τα οποία εμείς ξέρουμε από αναφορές των μαθητών του. Τον ενδιέφεραν περισσότερο τα ομηρικά έπη, στο κείμενο των οποίων έκανε διορθώσεις στοχεύοντας στην πληρέστερη αποκατάστασή τους. Σε αυτόν οφείλεται η διάκριση των μερών του λόγου σε οκτώ. Έκανε επίσης σχόλια και κριτικές πάνω στα έργα του Ησιόδου, του Αλκαίου, του Πινδάρου, του Αριστοφάνη κ.τ.λ.

19) Αριστείδης (1^{ος} -2^{ος} αι. μ.Χ.)

Απολογητής του χριστιανισμού και πρώην πλατωνικός φιλόσοφος. Δέχεται ότι μόνο οι χριστιανοί σε σχέση με τους εθνικούς έχουν αληθινή γνώση περί του θεού. Γενικά όμως απέναντι στους εθνικούς κρατά ήπια στάση και προσπαθεί να συνδέσει την χριστιανική με την εθνική θρησκεία. Σημαντικό έργο του, που όμως σωζόταν μέχρι πρόσφατα από παραπομπές που γινόταν σε αυτό, είναι η *Απολογία*.

20) Αριστοτέλης ο Σταγειρίτης (384-322 π.χ.)

Από τους μεγαλύτερους Έλληνες φιλόσοφους όλων των εποχών, ιδρυτής της Περιπατητικής Σχολής, καταγόταν από τα Στάγिरα της Μακεδονίας. Ο πρώτος φιλόσοφος που δίνει συστηματική μορφή στην φιλοσοφία

του. Μαθητής του Πλάτωνα. Το 335 ιδρύει το Λύκειο στην Αθήνα. Κυριότερα έργα: *Όργανον*, *Ρητορική*, *Ποιητική*, *Μεταφυσική*, *Φυσικά Μετεωρολογικά*, *Περί ζώων μορίων*, *Περί ψυχής*, *Ηθικά Νικομάχεια*, *Πολιτικά* κ.α.

21) Αρίστων ο Χίος (3^{ος} αιώνας π.χ.)

Στωικός φιλόσοφος, μαθητής του Ζήνωνα του Κιτιέα, που ίδρυσε την Στωική σχολή. Μερικές επιστολές του προς τον Κλεάνθη έχουν σωθεί, ενώ από τα συγγράμματά του δε σώθηκε τίποτα.

22) Αρμενόπουλος Κωνσταντίνος (1320-1380 μ.Χ.)

Βυζαντινός νομομαθής από τη Θεσσαλονίκη, σπούδασε νομικά και κατέλαβε τα ανώτατα δικαστικά αξιώματα. Ήταν δικαστικός σύμβουλος του Ιωάννη Καντακουζηνού και του Ιωάννη Παλαιολόγου. Το σπουδαιότερο έργο του είναι η *Εξάβιβλος ή Πρόχειρον των νόμων* (1345). Δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο Παρίσι το 1540. Την *Εξάβιβλο* εφάρμοξαν, ως προς τις αστικές σχέσεις των χριστιανών, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια στην Τουρκία από το 1453 και μετά. Οι εθνικές συνελεύσεις του 1822-1827 εφάρμοξαν τους βυζαντινούς νόμους, δηλαδή τα *Βασιλικά* και τις μεταγενέστερές τους *Νεαρές*, ως τον αστικό νόμο που ίσχυε στην Ελλάδα. Λόγο της δυσκολίας τους όμως από 15/12/1828 καθιερώθηκε η *Εξάβιβλος* ως αστικός νόμος. Άλλα έργα του: *Επιτομή θείων και ιερών κανόνων*, *Περί της ορθοδόξου πίστεως*, *Περί των τριών συνοδικών τόμων*, *Περί αιρέσεων*, *Λόγος εις την προεόρτιον εορτήν του μεγάλου Δημητρίου του μυροβλήτου...*, *Περί νηστειών* κ.α.

23) Αρχύτας (430 – 350 π.χ.)

Πυθαγόρειος φιλόσοφος, μαθηματικός, στρατιωτικός και πολιτικός ηγέτης του Τάραντα. Αντίθετα από τους παλαιότερους Πυθαγόρειους, ο Αρχύτας διακρίνονταν για τα δημοκρατικά του φρονήματα, καθώς και για τα μεγάλα ηγετικά του προσόντα. Συνδέθηκε φιλικά με τον Πλάτωνα και αποτέλεσε το πρότυπο του τελευταίου στο έργο του Πολιτεία. Ως Πυθαγόρειος φιλόσοφος θεωρούσε τα μαθηματικά το κλειδί για την ερμηνεία της φύσης στο σύνολο και τα μέρη της. Παράλληλα με τα μαθηματικά ασχολήθηκε με την αστρονομία, τη γεωμετρία, τη στερεομετρία, την ακουστική και την θεωρία της μουσικής.

24) Ασκληπιάδης ο Φλιάσιος (350;-280; π.χ.)

Φιλόσοφος. Παρακολούθησε μαθήματα πρώτα στην Πλατωνική ακαδημία και στην συνέχεια ακολούθησε τον Μενέδημο στην Ερετρική σχολή φιλοσοφίας που ίδρυσε. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες μαρτυρίες, ο Ασκληπιάδης εγκαταστάθηκε μόνιμα στην ιδιαίτερη πατρίδα του φίλου του

την Ερέτρια, όπου και ολοκλήρωσε τη ζωή και το έργο του συνεργαζόμενος με το φίλο του.

25) Αστέριος Αμασειάς (4^{ος} αι. μ.Χ.)

Επίσκοπος στην Αμάσεια του Πόντου. Διακρίθηκε για το ποιμαντικό του έργο, την κηρυκτική του δράση και την ρητορική του δεινότητα. Διασώθηκαν 16 από τις ομιλίες του, μόνο όμως 14 από αυτές είναι γνήσιες.

26) Βαλσαμών Θεόδωρος (τέλη 12^{ου} αι.)

Θεολόγος και νομομαθής, πατριάρχης της Αντιόχειας στα τέλη του 12^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζεται ως ο γνωστότερος από τους τρεις μεγάλους βυζαντινούς κανονολόγους του 12^{ου} αι. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το κανονικό Δίκαιο, σχολίασε αρκετά νομικά κείμενα και έγραψε διάφορες μελέτες. Ύστερα από εντολή του Αυτοκράτορα Μιχαήλ Α΄ Κομνηνού και του Πατριάρχη Μιχαήλ έγραψε τους *Ιερούς Κανόνες*, έργο με το οποίο έγινε γνωστός. Εκτός από αυτό έγραψε και εκτενή σχόλια στους αποκαλούμενους Αποστολικούς κανόνες, στους κανόνες των συνόδων και των εκκλησιαστικών πατέρων, καθώς επίσης και πολλές επιστολές και επιγράμματα.

27) Βαρίνος (Favorino Guerrino) (1450-1513)

Ιταλός Βενεδικτίνος μοναχός του 16^{ου} αιώνα από τη Φαβέρα. Ήταν μαθητής του Ιανού Λάσκαρη και του Αγγέλου Πολιτιανού και δάσκαλος του Λέοντα του Ι΄. Έγινε διευθυντής της βιβλιοθήκης των Μεδίκων στη Φλωρεντία και ύστερα επίσκοπος Νουκερίας ως το θάνατό του το 1537. Έγραψε το μεγάλο *Λεξικό της ελληνικής γλώσσας* με βάση τα λεξικά της Σούδας, του Ευσταθίου, του Μοσχόπουλου, του Θωμά Μάγιστρου και του Μεγάλου Ετυμολογικού (Magnum Etymologicum), που τυπώθηκε στην Ρώμη το 1523.

28) Βασίλειος Α΄ (9^{ος} αι. μ.Χ.)

Βυζαντινός αυτοκράτορας 867-886, ιδρυτής της αποκαλούμενης Μακεδονικής δυναστείας. Προγραμμάτισε μία αναθεώρηση της Ιουστινιάνειας Νομοθεσίας, το έργο αυτό όμως έμεινε ημιτελές, αποτέλεσε όμως τη βάση για τα *Βασιλικά*. Αρχικά εκδόθηκε *Ο Πρόχειρος Νόμος*, σε 40 Τίτλους με τις σπουδαιότερες διατάξεις της αστικής δημόσιας ζωής. Είναι αμφιλεγόμενο αν επί των ημερών του εκδόθηκε και η αποκαλούμενη *Επαναγωγή των νόμων* η οποία στοιχειοθετεί τις σχέσεις μεταξύ κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας. Τέλος δύο παραινετικά έργα *Κεφάλαια Παραινετικά* και *Ετέρα παραινέσεις* προς το γιο του, θα πρέπει να προέρχονται από άλλο συγγραφέα.

29) Βασίλειος ο Μέγας (330-379 μ.Χ.)

Πατέρας και άγιος της Εκκλησίας, ένας από τους Τρεις Ιεράρχες, έγινε επίσκοπος στην Καισάρεια της Καππαδοκίας. Διακρίθηκε για το αυστηρό του ήθος και τις ασκητικές τάσεις του και στερήωσε την ορθόδοξη διδασκαλία, όπως αυτή διαμορφώθηκε από το Μέγα Αθανάσιο. Έγραψε έργα δογματικά, ασκητικά, ομιλίες και επιστολές. Από τα συγγράμματά του διακρίνονται οι *Όροι*, η *Πραγματεία προς τους Νέους* και οι *Ομιλίες θ' εις την Εξαήμερον*. Πλούσιο υπήρξε και το φιλανθρωπικό του έργο. Ίδρυσε τη Βασιλειάδα, συγκρότημα φιλανθρωπικών ιδρυμάτων με προσωπικό μοναχούς και τους διέθεσε την πατρική του περιουσία.

30) Βηρωσ(σ)ός (3^{ος} αι. π.χ.)

Καταγόταν από τη Βαβυλώνα και υπήρξε ιερέας του Μαρδούκ (Βάαλ). Αργότερα έζησε στην Κω. Το έργο του *Βαβυλωνιακά* είναι γραμμένο στα ελληνικά και το έχει αφιερώσει στο βασιλιά Αντίοχο Α' και πραγματεύεται την εποχή από την προϊστορία μέχρι το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Το έργο αυτό, αν και σώθηκαν μόνο αποσπάσματά του, μετέφερε στον ελληνικό κόσμο μερικές φιλοσοφικές παραδόσεις, που θεωρούνται πανάρχαιες.

31) Βλαστάρης Ματθαίος (14^{ος} αι. μ.Χ.)

Ιερομόναχος και κανονολόγος. Έζησε κυρίως στη μονή Ισαάκ στη Θεσσαλονίκη και στο Άγιο όρος. Ελάχιστα στοιχεία υπάρχουν για τη ζωή του. Το 1335 έγραψε το έργο *Σύνταγμα κατά στοιχείον των εμπειρειλημμένων απασών υποθέσεων τοις ιεροίς και θείοις κανόσι, ποιηθέν τε άμα και συντεθέν τω εν ιερομονάχοις ελαχίστω Ματθαίω Βλαστάρει*, που τον έκανε γνωστό. Το έργο διαιρείται σε 24 μέρη και έχει κατατάξει σε αυτό με αλφαβητική σειρά όλη τη βυζαντινή εκκλησιαστική νομοθεσία. Είναι ένα είδος νομικού λεξικού. Ο Βλάσταρης στο σύνταγμά του χρησιμοποίησε τις προηγούμενες νομοκανονικές συλλογές του Ζωναρά και του Βαλσαμώνα καθώς επίσης και του Φωτίου. Το έργο αυτό μεταφράστηκε στα σέρβικά στα βουλγάρικα και στα ρώσικα. Άλλο γνωστό έργο του ιερομόναχου που έχει εκδοθεί είναι ο *Έλεγχος της πλάνης των Λατίνων*. Πολλά άλλα έργα του είναι ανέκδοτα.

32) Βλάχος Γεράσιμος (1605/7-1685 μ.Χ.)

Έλληνας λόγιος, φιλόσοφος και θεολόγος, που καταγόταν από το Χάνδακα της Κρήτης. Έχει να επιδείξει πλούσιο συγγραφικό έργο. Έγραψε πολλά φιλοσοφικά, φιλολογικά και θεολογικά συγγράμματα, από τα οποία όμως τα περισσότερα παραμένουν ανέκδοτα. Εκλέχτηκε Μητροπολίτης Φιλαδέλφειας το 1679.

33) Βόηθος ο Σιδώνιος (2^{ος} αι. π.χ.)

Στωϊκός φιλόσοφος, μαθητής του Διογένη του Βαβυλώνιου. Ο Βόηθος ανήκει στους εκπροσώπους της Μέσης Στοάς, που τροποποίησαν τα διδάγματα της παλαιάς και ο ίδιος φαίνεται να επηρεάστηκε από τα κοσμολογικά κριτήρια του Αριστοτέλη. Ασχολήθηκε κυρίως με τη φυσική θεωρία, την αστρονομία και τη μετεωρολογία και αναφέρονται ως έργα του τα *Περί φύσεως*, *Περί ειμαρμένης* και ένα υπόμνημα στα *Φαινόμενα του Άρατου*.

34) Βρυέννιος Ιωσήφ (1350-1432 μ.Χ.)

Βυζαντινός θεολόγος και συγγραφέας. Για τη ζωή του οι πληροφορίες είναι ελάχιστες. Από το 1381 ως το 1401 προσπάθησε να ρυθμίσει διάφορα εκκλησιαστικά ζητήματα της Κρήτης και να ενισχύσει τους ορθόδοξους που βρίσκονταν στο νησί. Ανάλογη αποστολή του ανατέθηκε και για την Κύπρο. Ο Βρυέννιος εκτιμήθηκε ιδιαίτερα από τον αυτοκράτορα Μανουήλ Παλαιολόγο και το Πατριαρχείο. Ως πολέμιος της ένωσης των εκκλησιών στράφηκε με τρεις *Διαλέξεις* και 21 λόγους κατά της λατινικής διδασκαλίας περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος. Επίσης έχει γράψει μια σειρά Πανηγυρικών Λόγων, επίσης τα *Κεφάλαια επτάκις επτά*, μία περικοπή συλλογών των ιεραποστολικών του κηρυγμάτων στην Κρήτη, καθώς και πολυάριθμες επιστολές.

35) Γαβριήλ Φιλαδέλφειας (1541-1616 μ.Χ.)

Μητροπολίτης Φιλαδέλφειας, το πραγματικό του όνομα ήταν Σεβήρος. Σπούδασε στην Πάδοβα και κατείχε μεγάλα εκκλησιαστικά και διοικητικά αξιώματα. Επίσης έχει να επιδείξει πλούσιο συγγραφικό έργο. Διάφορα από τα έργα του είναι: *Συνταγμάτιον περί των αγίων και ιερών μυστηρίων*, *Κατά των λεγόντων του ορθοδόξους της Ανατολικής εκκλησίας υιούς κακώς...*, *Εκθεσις κατά των αμαθώς λεγόντων και παρανόμως διδασκόντων*, *Λόγος εις την επάνοδον του λειψάνου του Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, *Ακολουθεία εις Μάρκον τον Ευγενικόν*, *Λόγος περί ιεροσύνης*.

36) Γαληνός (129-199 μ.Χ.)

Σπουδαίος Έλληνας γιατρός και φιλόσοφος της αρχαιότητας. Έκανε έρευνες στην φυσιολογία, ανατομία, φαρμακολογία και φιλοσοφία. Επειδή οι φιλοσοφικές του ιδέες ήταν σύμφωνες με τη χριστιανική αντίληψη της εποχής το έργο του έγινε δεκτό από τις εκκλησιαστικές αρχές. Ούτε το ένα τρίτο δεν σώθηκε από τα έργα του, που ξεπερνάνε τα 250. Σημαντικότερο έργο του ο *Προαρεπτικός επί ιατρικήν*, στο οποίο αντλεί από τον Ποσειδώνιο.

37) Γερμανός Α΄ Κων/πόλεως (655 -734 μ.Χ.)

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Εκλέχτηκε το 706 μητροπολίτης Κυζίκου και το 715 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Εργάστηκε για την καταπολέμηση των αιρέσεων, αναθεματίστηκε από τη Σύνοδο της Ιέρειας (754), αλλά δικαιώθηκε στη Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο. Υπήρξε ένας από τους πρωϊμότερους πολέμιους της Εικονομαχίας. Είναι συχνά δύσκολος ο διαχωρισμός μεταξύ των έργων του Γερμανού του Α΄ και του Γερμανού του Β΄. Παρ' όλ' αυτά στον ίδιο πρέπει να ανήκουν τα έργα *Περί όρων ζωής*, *Περί αιρέσεων και συνόδων* και το σημαντικότερο *Ιστορία εκκλησιαστική και μυστική θεωρία*.

38) Γρηγόριος Θεολόγος ή Ναζιανζηνός (330-390 μ.Χ.)

Άγιος από τους μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας, ο επονομαζόμενος Θεολόγος. Έγινε επίσκοπος Σασίμων το 372 και πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως το 380. Αν και φίλος της ζωής των μοναχών, είναι ο πλέον δόκιμος χριστιανός συγγραφέας και ποιητής της εποχής του, εξοικειωμένος με όλα τα ρητορικά υφολογικά μέσα. Από τα έργα του σώθηκαν 45 *Ομιλίες* σε διάφορα θέματα, όπως ο περίφημος *Λόγος περί φυγής*. Επίσης *Ποιήματα*, εν μέρει θεολογικά και αυτοβιογραφικά και τέλος τα *Επιγράμματα*, που αποτελούν το Η΄ Βιβλίο της Ελληνικής Ανθολογίας (*Anthologia Palatina*). Οι 245 *Επιστολές* είναι πλούσιες σε αποφθέγματα. Μεγάλη ήταν και η συμβολή του στη διαμόρφωση των Ορθόδοξων δογμάτων.

39) Γρηγόριος Θεσσαλονίκης ή Παλαμάς (1296-1359 μ.Χ.)

Βυζαντινός θεολόγος, ο οποίος γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Το 1334 ανέλαβε την υπεράσπιση του μυστικιστικού κινήματος του Ησυχασμού, εναντίον του λόγιου μοναχού Βαρλαάμ του Καλαβρού. Το 1346 χειροτονήθηκε αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Γύρω στο 1335 δημοσίευσε δύο πραγματείες περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος με τίτλο *Λόγοι αποδεικτικοί περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος*. Ανέπτυξε γενικά μια πλούσια συγγραφική δραστηριότητα που περιλαμβάνει πέρα από τις 61 *Ομιλίες*, μία ερμηνεία του Δεκάλογου, 150 *Κεφάλαια φυσικά, ηθικά και θεολογικά*, μία Έκθεση της πρακτικής, ασκητικής και μυστικής διδασκαλίας, το *Εγκώμιο στον Πέτρο Αθωνίτη*, τρεις *Τριάδες Περί των ιερών ησυχάζόντων I, II*, *Έλεγχος των συμβαινόντων άτοπων*. Τέλος εξαιρέτα θεωρούνται τα έργα του: *Ομολογία της Πίστεως*, *Θεοφάνης*, καθώς και πολυάριθμες πολεμικές πραγματείες και επιστολές. Μετά τον θάνατό του ανακηρύχτηκε άγιος.

40) Γρηγόριος Νύσσης (335-394 μ.Χ.)

Πατέρας της εκκλησίας, αδελφός του Μεγάλου Βασιλείου, ανήκει στον κύκλο της Καππαδοκίας. Απέκτησε χριστιανική και γενική παιδεία και

μελέτησε τη φιλοσοφία του Πλάτωνα. Κήρυττε τον μοναχικό και παρθε-
νικό βίο και προσπάθησε να συγκεράσει τη χριστιανική πίστη με τον νε-
οπλατωνισμό. Κυριότερα έργα: *Γένεσις*, *Ομιλία εις το Άσμα Ασμάτων*,
Βίος Μωυσέως.

41) Δαμάσκιος (462-538 μ.Χ.)

Έλληνας νεοπλατωνικός φιλόσοφος, ο τελευταίος σχολάρχης της Πλα-
τωνικής Ακαδημίας. Διετέλεσε επίσης καθηγητής ρητορικής και φιλοσο-
φίας στην Αλεξάνδρεια. Ανέπτυξε πλούσια συγγραφική δραστηριότητα.
Έργα του: *Απορίες και λύσεις περί των πρώτων αρχών*, τα *Παράδοξα*,
Περί αριθμού και τόπου και χρόνου, *Εις τον Πλάτωνα Παρμενίδη απορίες*
και λύσεις, όπως επίσης και σχόλια στους Πλατωνικούς διαλόγους *Φίλη-*
βος, *Τιμαίος*, *Φαίδων*, *Αλκιβιάδης* και σε Αριστοτελικά έργα όπως τα *Με-*
τεωρολογικά, *Περί ουρανού* κ.α. Τέλος έγραψε μία *Βιογραφία* του καθη-
γητή και προκατόχου του Ισίδωρου Αλεξάνδρειας.

42) Δημήτριος Φαληρεύς (360-280 π.χ.)

Αθηναίος πολιτικός και φιλόσοφος, εκπρόσωπος της περιπατητικής scho-
λής. Μαθητής του Θεόφραστου και οπαδός της μακεδονικής μερίδας.
Από τα έργα του τα οποία πραγματεύονται φιλολογικά, φιλοσοφικά,
ιστορικά και συνταγματικά θέματα, σώθηκαν μόνο αποσπάσματα σε άλ-
λα βιβλία, τα οποία έχουν συγκεντρωθεί σε ένα τόμο. Τα αποσπάσματα
αυτά αντιστοιχούν στους τίτλους *Περί τύχης*, *Περί γήρωσ*, *Περί καιρού*,
Περί γάμου, *Περί πίστεως*, *Περί ρητορικής*, *Περί ονείρων*, *Πολιτικά*, *Στρα-*
τηγικά.

43) Δημήτριος Χλωρός¹⁸

44) Δημόκριτος ο Αβδηρίτης (460-371 π.χ.)

Ατομικός φιλόσοφος και επιστήμονας, εγκυκλοπαιδιστής και μαθητής
του Λεύκιππου. Κατά την παράδοση ταξίδεψε πολύ και εργάστηκε με
τους Αιγύπτιους γεωμέτρους. Καταπιάστηκε με όλες τις τότε γνωστές πε-
ριοχές της επιστήμης. Με την διδασκαλία του τροποποιεί κατά βάθος τις
ελατικές θέσεις. Δέχεται ότι το ον υπάρχει όσο και το μη ον. Επίσης δι-
δασκε περί της συνθέσεως του σύμπαντος από «άτομα». Από τα πολυά-
ριθμα έργα του σώθηκαν μόνο λίγα αποσπάσματα.

45) Διάδοχος Φωτικής (5^{ος} αι. μ.Χ.)

Κληρικός και συγγραφέας, ο οποίος χειροτονήθηκε το 457 επίσκοπος
Φωτικής. Στο έργο του ασχολήθηκε με τα προβλήματα της ουσίας του
θεού, της φύσεως, των αγγέλων και των ανθρώπων. Έγραψε μία επιτομή

¹⁸ Δεν βρέθηκαν στοιχεία για την ταυτότητά του.

του πνευματικού βίου, με τίτλο: *Κεφάλαια πρακτικά γνώσεως και διακρίσεως πνευματικής*, όπου παρά την αποδοχή μεγάλου μέρους των ιδεών των Ευχιτών, διαχωρίζει σε ορισμένα σημεία τη θέση του από τη διδασκαλία τους.

46) Δικαίαρχος (370-300 π.χ.)

Φιλόσοφος από τη Μεσσήνη της Σικελίας, οπαδός της Περιπατητικής σχολής, μαθητής του Αριστοτέλη. Από τα έργα του σώζονται ελάχιστα αποσπάσματα, ενώ υπάρχουν ελάχιστα στοιχεία για τη ζωή του. Έργα του θεωρούνται: *Βίος Ελλάδος* (η πρώτη ιστορία του ελληνικού πολιτισμού), *Πολιτεία*, *Τριπολιτικός*, *Περί ψυχής*, *Περί ανθρώπων φθοράς*, *Εις Τροφώνιου Κατάβασις*, *Περίοδος Γης*, *Επτά σοφοί*, *Πυθαγόρας*, *Αλκαίος*, *Πλάτων*.

47) Διογένης Κυνικός (4^{ος} αι. π.χ.)

Έλληνας φιλόσοφος, ιδρυτής της φιλοσοφίας των Κυνικών, καταγόταν από την Σινώπη του Πόντου. Υπήρξε μαθητής του Αντισθένη. Περιφερόταν σχεδόν γυμνός και κοιμόταν σε ένα πιθάρι κάτω από την Ακρόπολη. Διακρινόταν για το σαρκαστικό πνεύμα του και δήλωνε «πολίτης του κόσμου». Από τα έργα του *Διάλογοι*, *Τραγωδίες*, δεν σώθηκε σχεδόν τίποτα.

48) Διογένης Λαέρτιος (3^{ος} αι. μ.Χ.)

Αρχαίος Έλληνας συγγραφέας μιας βιογραφικής ιστορίας της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, με τίτλο: *Βίοι και γνώμαι των εν φιλοσοφία ευδοκίμησάντων και των εν εκάστη αιρέσει αρεσκόντων εν επιτόμω συναγωγή*. Το υλικό του εκτίθεται χωρίς καμιά κριτική.

49) Διόδωρος ο Σικελιώτης (1^{ος} αι. π.χ.)

Είναι ο συγγραφέας μιας ελληνικής Χρονογραφίας με τίτλο *Βιβλιοθήκη*, η οποία αρχίζει από την πρώιμη μυθική εποχή και φτάνει μέχρι την κατάληψη της μεγάλης Βρετανίας από τον Καίσαρα και εκθέτει από κοινού την Ελληνική με τη Ρωμαϊκή ιστορία. Από τα 40 βιβλία σώθηκαν ακέραια μόνο τα 1-5.

50) Διονύσιος Αλικαρνασσεύς (60 π.χ. -7μ.Χ.)

Έλληνας ιστορικός και κριτικός. Υποστήριξε τον αττικισμό και υπήρξε ηθικολόγος στην αξιολόγηση του περιεχομένου. Έγραψε θεωρητικά συγγράμματα και μονογραφίες κριτικής της λογοτεχνίας, *Περί συνθέσεως ονομάτων*, *Περί ρητορικής*, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, *Υπέρ πολιτικής φιλοσοφίας προς τους κατέχοντες αυτήν αδίκως*.

51) Διονύσιος Αρεοπαγίτης (6^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Ψευδώνυμο για έναν από τους σπουδαιότερους χριστιανούς συγγραφείς. Στα έργα του τα χριστιανικά δόγματα συγκεράζονται με νεοπλατωνικές διδασκαλίες ως υποδομή ενός μυστικού θεϊκού κράτους. Μερικά από τα έργα του είναι: *Περί μυστικής θεολογίας*, *Επιστολαί (1-11)*, *Περί της ουρανίου ιεραρχίας*, *Περί της εκκλησιαστικής ιεραρχίας* και *Περί θείων ονομάτων*.

52) Διονύσιος Θράξ (170- 90 π.Χ.)

Αλεξανδρινός γραμματικός, που καταγόταν από τη Θράκη. Ήταν μαθητής του Αρίσταρχου και δίδαξε στην Ρόδο και την Ρώμη. Σημαντικότερο έργο του είναι η *Τέχνη Γραμματική*, η οποία αποτελεί την βάση όλων των ευρωπαϊκών έργων για τη γραμματική. Επίσης είναι ο συγγραφέας του έργου *Εισαγωγικοί κανόνες του Θεοδοσίου*, σύγγραμμα στο οποίο στηρίχθηκε η σχολική εκπαίδευση μέχρι τον 14^ο αιώνα.

53) Εμπεδοκλής ο Ακραγαντινός (490-430 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φυσικός φιλόσοφος και γιατρός, από τους σημαντικότερους προσωκρατικούς. Ήταν από τους πρώτους που έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην ποιοτική σύνθεση του κόσμου. Υποστήριξε ότι για τα πάντα υπάρχει μία διαρκής αλλαγή. Κυριότερα έργα του είναι τα *Περί φύσεως* και *Καθαρμοί*, από τα οποία όμως διασώθηκαν μόνο αποσπάσματα.

54) Επιγένης (1^{ος} αι. μ.Χ.)

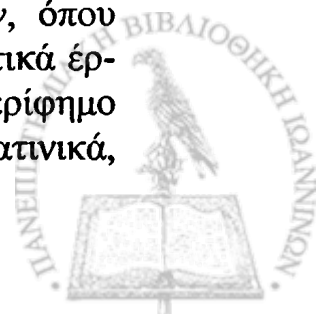
Αστρολόγος και μαθηματικός από το Βυζάντιο, έχει γράψει το *Περί των χαλδαϊκών μαθηματικών*.

55) Επίκουρος (341-270 π.χ.)

Υλιστής φιλόσοφος. Ίδρυσε στην Αθήνα, ομώνυμη σχολή και δίδαξε ότι ο άνθρωπος πρέπει να έχει σκοπό του την πνευματική ηδονή. Η ηθική του φιλοσοφία επηρέασε ολόκληρη την ρωμαϊκή φιλοσοφική σκέψη. Από τα έργα του σώζονται τρεις διδακτικές επιστολές προς τον Ηρόδοτο, τον Πυθοκλέα και τον Μενουκέα, 37 βιβλία από το έργο του *Περί φύσεως*, ο *Κανών* και 40 *Κύρια Δόξα* με αξιοπρόσεκτες γνώμες.

56) Επιφάνιος Κύπρου (315-403 μ.Χ.)

Αρχιεπίσκοπος Κύπρου και άγιος της εκκλησίας μας. Ασχολήθηκε από νεαρή ηλικία με την φιλοσοφία και γνώριζε πέντε γλώσσες. Για να πολεμήσει τους αιρετικούς έγραψε το έργο *Αγκυρωτός* και το *Πανάριον*, όπου αναφέρεται σε 80 περίπου αιρέσεις. Εκτός από πολλά εκκλησιαστικά έργα έγραψε και ιατρικά, εξορκισμούς για αρρώστιες και τον περίφημο *Φυσιολόγο*. Τα έργα του Επιφάνιου μεταφράστηκαν πρώτα στα λατινικά,

ενώ η ελληνολατινική έκδοση από το Δίο Πετάβιο έγινε στο Παρίσι (1622) και στη Λιψία (1682).

57) Ερατοσθένης (284-202 π.χ.)

Φιλολόγος, γεωγράφος, αστρονόμος, φιλόσοφος με πλατωνικές και στωικές επιδράσεις. Από το 235 π.χ. διετέλεσε διευθυντής της μεγάλης Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας. Εξαιρετος ερμηνευτής του Ομήρου και συγγραφέας, ήταν ο πρώτος που έδωσε στον εαυτό του τον χαρακτηρισμό «φιλόλογος». Από τα έργα του που σώθηκαν πολύ λίγα γνωρίζουμε για τους *Καταστερισμούς*, που πραγματεύονται εικόνες και θρύλους των αστερών και τα *Γεωγραφικά*, που περιλαμβάνουν πλούσια γεωγραφικά στοιχεία της εποχής του.

58) Ερμής Τρισμέγιστος (τέλος 3^{ου} αι. μ.Χ.)

Από έναν αιγυπτιακό κλάδο της Νεοπυθαγορικής και Πλατωνικής σχολής προήλθαν, καθώς φαίνεται, τα περισσότερα από τα συγγράμματα που μας παραδόθηκαν με το όνομα του Ερμή Τρισμέγιστου. Από τον τίτλο της πρώτης από τις 18 πραγματείες, όλη η συλλογή ονομάζεται *Ποιμάτων*. Και εδώ προβάλλει το βασικό γνώρισμα της σχολής αυτής, η προσπάθεια να γεμίσουν το χάσμα ανάμεσα στον κόσμο και τη θεότητα με ενδιάμεσα όντα. Βασικό τους κίνητρο όμως μοιάζει να είναι η υπεράσπιση της εθνικής και πρώτα της αιγυπτιακής λατρείας των θεών έναντι στον χριστιανισμό, που τη νίκη του τη θεωρούσαν σχεδόν αναπότρεπτη.

59) Ερμογένης (β' μισό 2^{ου} αι. π.χ.)

Έλληνας αρχιτέκτονας. Έχτισε το ναό της Άρτεμης Λευκοφρυήνης στη Μαγνησία, του Διονύσου στην Τέω και τον ναό του Ανώτερου Γυμνασίου της Περγάμου. Έγινε γνωστός για τις καινοτομίες του στον ιωνικό ρυθμό, τις οποίες εκθέτει σε συγγράμματά του.

60) Εύδοξος ο Κνίδιος (407- 335 π.χ.)

Έλληνας μαθηματικός, αστρονόμος, γεωγράφος και φιλόσοφος. Μαθητής και συνεργάτης του Αρχύτα και του Πλάτωνα στην Ακαδημία, από τον οποίο επηρεάστηκε και διαμόρφωσε τις δικές του φιλοσοφικές απόψεις. Έργα του: *Περί Αναλογιών*, *Φαινόμενα*, *Ηθική*.

61) Ευθύμιος Μοναχός (11^{ος} αι. μ.Χ.)

Μοναχός και έμπιστος του αυτοκράτορα Αλέξιου Α' Κομνηνού στην Κων/πολη. Το πραγματικό του όνομα είναι Ζιγαβηνός ή Ζιγαδηνός Ιωάννης. Το σημαντικότερο έργο του είναι η *Πανοπλία δογματική*, στο οποίο αναιρεί όλες τις αιρέσεις σε 28 τίτλους. Τα περισσότερα από τα επιμέρους κείμενα που φέρουν το όνομα του Ευθυμίου εντάσσονται σε κάποιο

κεφάλαιο της *Πανοπλίας*. Σπουδαίες επίσης είναι οι εξηγητικές του εργασίες.

62) Ευκλείδης ο Μεγαρεύς (435-369 π.χ.)

Ίδρυτής της περίφημης Μεγαρικής σχολής. Αρχηγός της «εριστικής» ή «διαλεκτικής» φιλοσοφίας. Από το έργο του σώθηκαν μόνο τα *Στοιχεία*, που αναφέρεται στην επιπεδομετρία, την αριθμητική, τους άλογους αριθμούς και τη στερεομετρία, τα *Δεδομένα*, που αποτελούν μια εισαγωγή στη γεωμετρική ανάλυση και τα *Οπτικά*, που πραγματεύεται την διάδοση και τον κατοπτρισμό του φωτός, πολλά άλλα όμως έργα του έχουν χαθεί.

63) Ευριπίδης (480-407 π.χ.)

Ένας από τους μεγαλύτερους τραγικούς ποιητές της αρχαιότητας. Έγραψε 88 δραματικά έργα, από τα οποία σώθηκαν 19: *Βάκχαι*, *Ηλέκτρα*, *Ικέτιδες*, *Ιππόλυτος*, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, *Ίων*, *Μήδεια*, *Ορέστης*, *Τρωάδες*, *Φοίνισσαι* κ.α. Στα έργα του διακρίνει κανείς επιδράσεις της σοφιστικής και της ρητορικής.

64) Ευσέβιος Καισαρείας (265- 339 μ.Χ.)

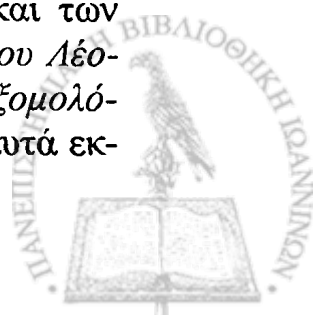
Εκκλησιαστικός συγγραφέας και ιστορικός. Θεωρείται ο πατέρας της εκκλησιαστικής ιστορίας, λόγω του έργου του *Εκκλησιαστική Ιστορία*, στο οποίο παρουσιάζει τα γεγονότα από την γέννηση του Χριστού ως τις μέρες του. Στο συγγραφικό του έργο περιλαμβάνονται εργασίες στην κριτική και ερμηνεία της Αγίας Γραφής απολογητικά έργα κ.α. όπως, η *Ευαγγελική προπαρασκευή*, *Ευαγγελική απόδειξις*, *Εις τον βίον Κωνσταντίνου*, *Αρχαίων μαρτύρων συναγωγή*, *Καθόλου στοιχειώσης εισαγωγή*, *Περί εκκλησιαστικής θεολογίας*.

65) Ευστάθιος Θεσσαλονίκης (1100- 1194 μ.Χ.)

Λόγιος μητροπολίτης, θρησκευτικός και πνευματικός αντιπρόσωπος της βυζαντινής εποχής. Το 1175 εκλέχθηκε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Ως αυτόπτης των θλιβερών γεγονότων συνέγραψε το *Ιστορία της αλώσεως της Θεσσαλονίκης υπό των Νορμανδών*.

66) Ευστράτιος Νικαίας (1150- 1120 μ.Χ.)

Υπήρξε μαθητής του Ιωάννη Ιταλού και πολέμιος των Αρειανών. Σχολίασε τα Ηθικά Νικομάχεια στην *Εξήγησις* και το Β' βιβλίο των Αναλυτικών του Αριστοτέλη στο *Υπόμνημα*. Έγραψε επίσης ένα έργο *Περί ορισμού του Είναι*, πληθώρα πραγματειών κατά των Λατίνων και των Αρμενίων, αλλά και *Περί της προσκυνήσεως των εικόνων κατά του Λέοντα Χαλκηδόνο*. Όταν κατηγορήθηκε ανακάλεσε στο έργο του *Εξομολόγησις* τις πλάνες του περί του προσώπου του Χριστού, παρ' όλα αυτά εκ-

θρονίστηκε. Γνωρίζουμε επίσης και μία μετεωρολογική-αστρονομική του πραγματεία.

67) Εφραίμ Σύρος (306-375 μ.Χ.)

Πατέρας της εκκλησίας, ιδρυτής της «Σχολής των Περσών». Ανέπτυξε μεγάλη δράση κατά των αιρέσεων. Στα έργα του ερμηνεύει την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη. Τα συγγράμματά του είναι κατά των αιρέσεων, ασκητικά, λειτουργικά και Ύμνοι.

68) Ζήνων ο Κιτιεύς (333 – 262 π.χ.)

Ιδρυτής της Στοάς, της σχολής των Στωϊκών φιλοσόφων. Δουλεύοντας μεθοδικότερα τα θέματα της παλαιότερης φιλοσοφίας, διάρθρωσε πρώτος αυτός το σύνολο της ύλης της σε τρεις ενότητες, τη Λογική, τη Φυσική και την Ηθική. Το συγγραφικό έργο του Ζήωνα ήταν πολύπλευρο και εκτεταμένο όμως έγινε γνωστό μόνο από μερικά αποσπάσματα και μαρτυρίες μεταγενέστερων συγγραφέων. Από τα συγγράματά του τα σημαντικότερα ήταν τα: *Περί του όλου, Περί φύσεως, Περί ορμής, Περί παθών, Πολιτεία, Περί νόμου, απομνημονεύματα Κράτητος Ηθικά κ.τ.λ.*

69) Ζωροάστρης ή Ζαρατούστρα (600 αιώνα π.χ.)

Ιδρυτής του ζωροαστρισμού, ιρανική-περσική θρησκεία που δέχεται δύο θεούς. Ο ζωροαστρισμός επέδρασε πάνω στο χριστιανισμό και πιο φανερά σε ορισμένες αιρέσεις του.

70) Ηλίας Έκδικος (11^{ος} ή 12^{ος} αι. μ.Χ.)

Βυζαντινός ποιητής, μελωδός και κήρυκας. Άφησε μία πραγματεία, η οποία αναφέρεται στην πνευματική ζωή. Φαίνεται να έχει επηρεαστεί από τους Στωϊκούς.

71) Ηρακλείδης ο Ποντικός (4^{ος} αιώνας π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος, μέλος της παλαιάς Ακαδημίας του Πλάτωνα. Ασχολήθηκε με τη φυσική, τη γραμματική, τη ρητορική, την ιστορία, τη λογοτεχνία, τη μουσική και την αστρολογία. Έγραψε πολλά έργα με την μορφή πραγματείας και κατά το πρότυπο του Πλάτωνα. Κυριότερα έργα του τα *Περί των εν άδου, Πολιτικών Υπόμνημα*.

72) Ηράκλειτος ο Εφέσιος (540-480 π.χ.)

Ένας από τους Ίωνες φιλοσόφους. Πίστευε ότι τα πάντα στην ζωή μεταβάλλονται και ότι η μεταβολή αυτή είναι η αιτία της ύπαρξής τους. Τις θεωρίες του αυτές τις διατύπωσε στο έργο του *Περί Φύσεως*. Το ύφος του ήταν αρκετά δυσνόητο, γι' αυτό και οι σύγχρονοί του τον ονόμαζαν

«σκοτεινό φιλόσοφο». Τα έργα του καταστράφηκαν και μας έχουν απομείνει μόνο αποσπάσματα.

73) Ησίοδος (μεταξύ 8^{ου} και 7^{ου} αι. π.χ.)

Έλληνας ποιητής και επαγγελματίας ραψωδός, φημισμένος εκπρόσωπος του διδακτικού έπους. Για τη ζωή του δεν έχουμε πολλές πληροφορίες. Από τα έργα του, τα οποία σώθηκαν ακέραια, ξεχωρίζουν η *Θεογονία* και το *Έργα και Ημέραι*.

74) Ησύχιος Πρεσβύτερος ο Ιεροσολυμίτης (5^{ος} αι. μ.Χ.)*

Εκκλησιαστικός συγγραφέας. Υπήρξε ρήτορας και αλληγορικός ερμηνευτής της Αγίας Γραφής. Έργα του είναι *Υπομνήματα*, *Γλώσσαι*, *Εκκλησιαστική Ιστορία* και *Λεξικόν*.

75) Ηφαιστίων (2^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Ο σημαντικότερος από τους γραμματικούς της αρχαιότητας που ασχολήθηκαν με την μετρική, κατάγεται από την Αλεξάνδρεια. Στο έργο του *Περί μέτρων* που σώθηκε σε επιτομή, μας δίνει πολύτιμες πληροφορίες για την μετρική των αρχαίων. Το έργο αυτό έχει γραφεί αποκλειστικά για σχολική χρήση.

76) Θαλάσιος (7^{ος} αι. μ.Χ.)

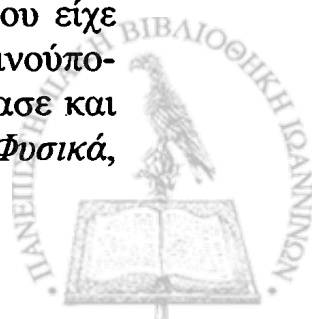
Ιερέας και ηγούμενος μιας μονής στη Λιβύη. Ήταν φίλος του Μάξιμου του Ομολογητή και υπήρξε όπως και εκείνος ανανεωτής του βυζαντινού μυστικισμού. Μας άφησε τέσσερεις *Εκατοντάδες Περί αγάπης και εγκρατείας και της κατά νουν πολιτείας*, μία συλλογή αφορισμών περί της ζωής των κληρικών, η οποία και ανήκει στα άριστα προϊόντα της φιλολογίας κληρικών της εποχής.

77) Θαλής ο Μιλήσιος (625-547 π.χ.)

Φημισμένος Έλληνας σοφός και φιλόσοφος, ένας από τους επτά σοφούς. Γεννήθηκε στη Μίλητο, όπου ίδρυσε την Ιωνική σχολή και δίδαξε την επιστημονική σκέψη, διαχωρίζοντας τη φιλοσοφία από τη θρησκεία και ερμηνεύοντας τον κόσμο και τα φαινόμενα του με τη λογική. Θεμελιωτής της ελληνικής αστρονομίας και γεωμετρίας. Είναι αμφίβολο το αν δημοσίευσε τη διδασκαλία του σε κάποιο σύγγραμμα.

78) Θεμιστιος (317-388 μ.Χ.)

Βυζαντινός φιλόσοφος, ένας από τους σοφιστές του 4^{ου} αιώνα που είχε μεγάλη επιρροή. Δίδαξε φιλοσοφία και ρητορική στην Κωνσταντινούπολη και διετέλεσε σύμβουλος βυζαντινών αυτοκρατόρων. Μετέφρασε και υπομνημάτισε τα εξής έργα του Αριστοτέλη: *Αναλυτικά Υστερα*, *Φυσικά*,

Περί ψυχής, Περί ουρανού και στο ΙΖ΄ των *Μετά τα Φυσικά*. Επίσης έγραψε 34 λόγους που περιέχουν σπουδαίες ιστορικές πληροφορίες.

79) Θέογνις (6^{ος} αι. π.χ.)

Έλληνας ποιητής. Από τα έργα του σώθηκε μία συλλογή, από δύο βιβλία με 700 περίπου δίστιχα με πολιτικά και ερωτικά θέματα. Η ποίησή του είχε διδακτικό και συμβουλευτικό χαρακτήρα και γι' αυτό διδασκόταν στα σχολεία.

80) Θεόδοτος (2^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Ο επωνομαζόμενος γνωστικός. Αιρετικός συγγραφέας, ανήκει στην ανατολική μερίδα της σχολής του Ουαλέντιου. Είναι γνωστός από την συλλογή χωρίων του Κλημέντα του Αλεξανδρινού, η οποία έχει τον τίτλο *Εκ των του Θεοδότου και της ανατολικής καλουμένης διδασκαλίας κατά τους ουαλεντίνου χρόνους επιτομαί*. Από τα 86 αποσπάσματα της συλλογής ο Θεόδοτος αναφέρεται σε 4 μόνο, αλλά από τα έργα του προέρχονται πολύ περισσότερα.

81) Θεοδώρητος Κύρου (α΄ μισό 5^{ου} αι. μ.Χ.)

Έλληνας εκκλησιαστικός συγγραφέας που καταγόταν από την Αντιόχεια. Ερμήνευσε πολλά έργα (ψαλμούς, επιστολές) και έγραψε πολλά άλλα. Καταδικάστηκε από την Ε΄ Σύνοδο ως αιρετικός. Τα έργα του υπήρξαν σημαντική πηγή γνώσης για την εκκλησία της Αντιόχειας. Το πιο σπουδαίο απολογητικό του έργο είναι η *Ελλήνων θεραπευτική παθημάτων*. Επίσης μας έχει αφήσει μία *Εκκλησιαστική Ιστορία*, όπου συνεχίζοντας από εκεί που σταμάτησε ο Ευσέβιος, πραγματεύεται τα έτη 325-428 καθώς και τα έργα *Ερμηνευτικά της Αγίας γραφής, Αιρετικής κακομυθίας επιτομή, Φιλόθεος ιστορία*.

82) Θεόδωρος Φιλόσοφος (α΄ μισό 7^{ου} αι. μ.Χ.)

Ιερομόναχος στη μοναστική παροικία κοντά στη Ραϊθώ της Χερσονήσου του Σινά. Αργότερα έγινε ηγούμενος αυτού του μοναστικού συνοικισμού και τέλος επίσκοπος της πόλης Φαράν. Υπήρξε ο πρώτος σπουδαίος εκπρόσωπος του Μονοθελητισμού. Λόγω της πολυμαθείας του έλαβε το παρωνύμιο «Φιλόσοφος». Είναι ο συγγραφέας ενός έργου με τον τίτλο *Προπαρασκευή*. Από τον ίδιο προέρχεται ίσως και το έργο *De sectis*, ακόμη μας έχουν διασωθεί αποσπάσματα μιας επιστολής και μιας συλλογής πατερικών χωρίων.

83) Θεόφιλος Σύριος (β΄ μισό του 2ου αι. μ.Χ.)

Ο τελευταίος από τους πιο σημαντικούς απολογητές. Διετέλεσε αρχιεπίσκοπος Αντιόχειας. Σημαντικότερο έργο του είναι το *Προς Αυτόλυκον*

(1,2,3). Για πρώτη φορά συναντά κανείς στον Θεόφιλο τον όρο «τριας», για την Αγία Τριάδα και την ιδέα της θεοπνευστίας της Καινής Διαθήκης.

84) Θεόφραστος (370-287 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος και επιστήμονας, επιφανής εκπρόσωπος της Περιπατητικής σχολής. Διετέλεσε διευθυντής του «Λυκείου». Το σημαντικότερο έργο του είναι οι *Ηθικοί Χαρακτήρες* όπου περιγράφει 30 ανθρώπινους χαρακτήρες. Από τα έργα του, *Φυτών αιτίαι*, *Περί φυσικών ιστοριών* και *Περί αισθήσεων* σώζονται μερικά αποσπάσματα. Τέλος το έργο του *Φυσικών δόξαι* έγινε θεμελιώδες για τη μεταγενέστερη δοξογραφία.

85) Θεοφύλακτος (11^{ος} αι. μ.Χ.)

Αρχιεπίσκοπος Αχρίδας. Υπήρξε μαθητής του Ψελλού στην Κων/πολη, χρημάτισε παιδαγωγός του γιου του αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ΄ και διετέλεσε κληρικός του καθεδρικού ναού. Εκτός από τα εκκλησιαστικά του καθήκοντα, ασχολήθηκε και με τη συγγραφή υπομνημάτων στα Ευαγγέλια, στις Πράξεις και στις επιστολές των Αποστόλων και πολυάριθμα άλλα συγγράμματα επιστολές, ομιλίες και εγκώμια. Τέλος θα πρέπει να μνημονευτούν η *Παιδεία βασιλική*, οδηγίες στους μαθητές, ένας Πανηγυρικός Λόγος στον αυτοκράτορα Αλέξιο Α΄ Κομνηνό και Ποιήματα.

86) Ιάμβλιχος (245-330 μ.Χ.)

Νεοπλατωνικός φιλόσοφος μαθητής και στην συνέχεια αντίπαλος του Πορφύριου. Συνένωσε τον νεοπλατωνισμό με την θεουργία. Κυριότερα έργα τα, *Συναγωγή των πυθαγόρειων δογμάτων*, *Περί αιγυπτιακών μυστηρίων*, *Βίος Πυθαγόρου*, *Προτρεπτικός*, *Περί μυστηρίων*, *Λόγοι Προτρεπτικοί εις Φιλοσοφίαν*. Με τον Ιάμβλιχο εγκαταλείπει ο Πλατωνισμός το δρόμο της αυστηρής επιστημοσύνης, η οποία είχε τηρηθεί ακόμα και από τον Πλωτίνο.

87) Ιγνάτιος Θεοφόρου (1^{ος} αι. μ.Χ.)

Πατέρας της εκκλησίας και θεολόγος. Οι *Επιστολές* του, η αυθεντικότητα των οποίων αμφισβητείται για πολλά χρόνια, αποτελούν έξοχο λογοτεχνικό μνημείο, παρέχοντας σημαντικές πληροφορίες για την μορφή της πρώτης εκκλησίας.

88) Ιερόθεος (1^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Ο πρώτος σύμφωνα με μία παράδοση, επίσκοπος Αθηνών. Ήταν μορφωμένος και ευγενής Αθηναίος Αρεοπαγίτης. Οι συναξαριστές αναφέρουν ότι ο απόστολος Παύλος τον κατήχησε στο χριστιανισμό. Διάδοχος και

μαθητής του ήταν ο Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης αν και η παράδοση αυτή αμφισβητείται από άλλες πηγές.

89) Ιουλιανός Παραβάτης (4^{ος} αι. μ.Χ.)

Ρωμαίος αυτοκράτορας 361-63, που αποκλήθηκε Αποστάτης από την εκκλησία γιατί απέρριψε τον χριστιανισμό και εισήγαγε μια ελληνορωμαϊκή θρησκεία εμπλουτισμένη πνευματικά από το Νεοπλατωνισμό. Τα έργα του τα έγραψε στα ελληνικά, από αυτά σώθηκαν: *Λόγοι*, *Επιστολή προς την βουλήν και τον δήμον των Αθηναίων*, μία αυτοβιογραφική απολογητική έκθεση, συγγράμματα κατά των Κυνικών, διάφορες επιστολές, *Συμπόσιον*, *Κατά Γαλιλαίων*.

90) Ιουστίνος Βασιλέας (6^{ος} αι. μ.Χ.)

Ο Α΄ αυτοκράτορας του Βυζαντίου από το 518 έως το 527. Για τη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας του είχε ως στενό συνεργάτη του τον ανηψιό του Ιουστιανιανό, τον οποίο λίγο πριν πεθάνει τον υιοθέτησε και τον ανακήρυξε αντιβασιλέα. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του πέτυχε να εκχριστιανίσει τους λαούς του Καυκάσου, κέρδισε τη φιλία των Αιθίοπων, υποστήριξε τους ορθοδόξους και καταδίωξε τους μονοφυσίτες και τους αιρετικούς. Πέτυχε τη συμφιλίωση με τη Δυτική εκκλησία.

90) Ιουστίνος Φιλόσοφος (100-165 μ.Χ.)

Μέσω της πλατωνικής φιλοσοφίας κατέληξε στον χριστιανισμό. Γύρω στο 165 υπέστη μαρτυρικό θάνατο στη Ρώμη. Κυριότερα έργα του οι δύο *Απολογίες*, η πρώτη απευθύνεται στον αυτοκράτορα Αδριανό και η δεύτερη η πιο σύντομη στον αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο, *Διάλογος προς Τρύφωνα* και το *Απολογία υπέρ των χριστιανών*. Το έργο *Παραίνεσις προς Έλληνας* για αρκετό διάστημα αποδίδονταν λανθασμένα στον Ιουστίνο.

91) Ιπποκράτης ο Χίος (2^ο μισό 5^{ου} αι. π.χ.)

Έλληνας μαθηματικός από τη Χίο. Είναι ο συγγραφέας του πρώτου διδακτικού Εγχειριδίου Μαθηματικών, στο οποίο εκθέτει τα πορίσματα της πυθαγόρειας γεωμετρίας. Το τμήμα του έργου που σώθηκε είναι το μοναδικό απόσπασμα για προαλεξανδρινά μαθηματικά.

92) Ισοκράτης (436-338 π.χ.)

Μαθητής του Γοργία, ίδρυσε σχολή έντεχνης ρητορείας στην Αθήνα και θεωρείται ο πιο πετυχημένος ρήτορας και ρητοροδιδάσκαλος της εποχής του. Ύστερα στράφηκε στη πολιτική. Στον Αλικαρνασσεά αποδίδονται 25 λόγοι του σαν γνήσιοι, όμως σώζονται μόνο 21: *Πανηγυρικός*, *Ευαγόρας*, *Αρεοπαγίτικος*, *Περί ειρήνης*, *Προς Φίλιππον*, *Παναθηναϊκός*, *Κατά των σοφιστών*, *Πλαταιϊκός*, *Περί αντιδόσεως*. Σώζονται ακόμη εννιά Επι-

στολές του και ένα εγχειρίδιο ρητορικής, τα αποσπάσματα του οποίου είναι αμφίβολης γνησιότητας.

93) Ιωάννης ο Ευαγγελιστής (1^{ος} π.χ. – 1^{ος} μ.Χ. αι)

Ακολούθησε από νωρίς τον Χριστό και έζησε από κοντά τα γεγονότα της ζωής του. Υπήρξε ίσως ο πιο αγαπημένος μαθητής του Χριστού. Το έργο που αποδίδεται στον Ιωάννη είναι πολύ σημαντικό, πρόκειται συγκεκριμένα για την *Αποκάλυψη* και για το *Τέταρτο Ευαγγέλιο*, το οποίο περιλαμβάνει επίσης και τρεις επιστολές.

94) Ιωάννης Δαμασκηνός (675-753 μ.Χ.)

Καταγόταν από ευγενή χριστιανική οικογένεια εγκατεστημένη στην περιοχή της αραβικής επικράτειας. Μπορεί να θεωρηθεί ως ο πιο γνήσιος εκπρόσωπος μιας συνεπούς χαλκηδόνιας θεολογίας. Ήταν ο μεγαλύτερος θεολόγος της εποχής του και ένας πιστός φρουρός της παράδοσης. Τα συγγράμματά του αγκαλιάζουν το σύνολο των τομέων της τότε Θεολογίας. Το κύριο δογματικό έργο του είναι η *Πηγή γνώσεων*, έχει γράψει ακόμη όμως, μία σύντομη ιστορία των αιρέσεων και μία *Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως*. Παράλληλα υπάρχουν και άλλα μικρά δογματικο-πολεμικά έργα όπως: *Διαλεκτική*, *πολλά Σύμβολα πίστεως*, το μοναστικό μυθιστόρημα *Βαρλαάμ και Ιωάσαφ* Ωστόσο ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η συμβολή του στην εκκλησιαστική ποίηση και μουσική. Έγραψε πολυάριθμους «κανόνες». Θεωρείται επίσης βασικός συντάκτης της οκτώηχου.

95) Ιωάννης Χρυσόστομος (354-407 μ.Χ.)

Από τους μεγαλύτερους εκκλησιαστικούς ρήτορες και ο πολυγραφότερος από τους Πατέρες της Εκκλησίας. Υπήρξε μαθητής του εθνικού σοφιστή Λιβάνιου. Ως πατριάρχης Κων/πόλεως δρομολόγησε αυστηρές μεταρρυθμίσεις, κάτι που τον έκανε αντιδημοκρατικό. Το συγγραφικό έργο του είναι τεράστιο σε όγκο και ποιότητα και αποτελείται από ομιλίες, πραγματείες και επιστολές.

96) Ιώβ Μοναχός (1552 – 1651 μ.Χ.)

Ηγούμενος της μονής του Ποτσάεφ (1651). Ο κατά κόσμο Ιωάννης Γέλεζος, Ουκρανός στην καταγωγή, μπήκε νέος στη μονή της Ντουμπένκα (Πολωνία), στην οποία αργότερα έγινε ηγούμενος. Διωγμένος από την Ουνία, κατέφυγε στο Ποτσαεφ. Ως ηγούμενος της μεγάλης αυτής μονής διαδραμάτισε μετά την ένωση με την Ρώμη (1566), σημαίνοντα ρόλο στην αποκατάσταση της Ορθόδοξης εκκλησίας στην Ουκρανία, ιδίως χάριν του τυπογραφείου που εγκατέστησε στο μοναστήρι. Ο όσιος Ιώβ άφησε μεταφράσεις και πραγματείες κατά του προτεσταντισμού κ.α.

97) Ιώβιος Μοναχός (4^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Απολιναριστής θεολόγος τον οποίο ο Λεόντιος ο Βυζαντινός μνημονεύει στο σύγγραμμα *Κεφαλαί Απολογίας ανασκευάζον κατηγορίας περί του ότι οι Απολινάρισταί εθεώρουν το σώμα ομοούσιον τη θεότητι του Λόγου.*

98) Ιώσηπος Φλάβιος (37 – 95 μ.Χ.)

Εβραίος ιστορικός και στρατηγός, γεννημένος στην Ιερουσαλήμ. Προερχόταν από ιερατική οικογένεια και έτυχε σημαντικής μόρφωσης, ήταν μάλιστα άριστος γνώστης της ελληνικής γλώσσας. Αναδείχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους συγγραφείς της ελληνιστικής περιόδου και το έργο του συνιστά πολύτιμη πηγή για την περίοδο αυτή. Στα δύο μεγάλα έργα του, *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* και *Ιουδαϊκοί πόλεμοι* αναφέρθηκε και στο πολιτικό ή κοινωνικό γεγονός που διαδραματίστηκε στην Ιουδαία, από την εποχή του Ηρώδη του Α΄, μέχρι την καταστροφή του Ναού.

99) Καρνεάδης (214-129 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος, διευθυντής της Ακαδημίας στην Αθήνα και ιδρυτής της αποκαλούμενης Νέας Ακαδημίας. Με τον αντιδογματισμό και την κριτική του ανέπτυξε περισσότερο τις θέσεις του Αρκεσίλαου γνωστές ως «ακαδημαϊκός σκεπτικισμός». Ότι ξέρουμε για τις απόψεις του είναι από τα κείμενα των μαθητών του. Θεωρήθηκε θεμελιωτής της πιθανοκρατίας.

100) Κασσιανός Ιωάννης (4^{ος}-5^{ος} αι. μ.Χ.) Cassianus Johannes
Μοναχός και συγγραφέας ασκητικών έργων.**101) Κασσιόδωρος (480-575 μ.Χ.) (Φλάβιος Αυρήλιος)**

Ρωμαίος πολιτικός άνδρας και συγγραφέας συριακής καταγωγής. Το 540 δέχτηκε το μοναστικό σχήμα. Υπήρξε το πρώτο παράδειγμα πεπαιδευμένου ανθρωπιστικού μοναχισμού. Επίσης πήρε σπουδαία δημόσια αξιώματα. Κυριότερα έργα: *Institutiones theologicae*, *Saeculares lectiones*, *Οδηγόν σπουδών των μοναχών*, *Chronica*, *Institutiones divinarum et humanarum rerum* *Πράξεις Αποστόλων*, *Περί ορθογραφίας*, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, *Περί ψυχής*, *Υπομνήματα εις τους Ψαλμούς*, *τας Επιστολάς*, *τις Πράξεις των Αποστόλων*, *την Αποκάλυψη* κ.α.

102) Κλεάνθης (330-233 π.χ.)

Φημισμένος Έλληνας στωικός φιλόσοφος, μαθητής του Ζήνωνα στην Αθήνα, μετά τον θάνατό του οποίου, διηύθυνε τη στωική σχολή. Προώθησε τη στωική διδασκαλία και έθεσε την αρχή ότι με τον όρο «φύση» δηλώνουμε την εξωτερική εκδήλωση του Θεού. Του αποδίδονται τα έργα

Περί Θεών, Περί χρόνου, Περί Ζήνωνος, Περί διαλεκτικής. Από τα έργα του σώζονται μόνο στίχοι ενός Ύμνου στο Δία.

103) Κλεόδημος¹⁹

104) Κλεομήδης (μέσα 2^{ου} αι. μ.Χ.)

Αστρονόμος για τον οποίο πολύ λίγα πράγματα έχουν διασωθεί. Είναι ο συγγραφέας μικρής λαϊκής αστρονομίας με τίτλο *Κυκλική θεωρία μετεώρων* που για εκατοντάδες χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως σχολικό βιβλίο αστρονομίας και μαθηματικής γεωγραφίας στην Ευρώπη. Στο έργο αυτό επικαλείται διδασκαλίες παλαιότερων αστρονόμων και μελετητών, όπως τη μέτρηση της περιμέτρου της γης από τον Ερατοσθένη και από τον Ποσειδώνιο.

105) Κλήμης Αλεξανδρεύς (2^{ος} αι. μ.Χ.)

Χριστιανός θεολόγος και συγγραφέας. Προσπαθούσε να πετύχει τη σύνθεση του Ελληνικού πολιτισμού και της χριστιανικής πίστεως, ήταν φανατικός πολέμιος του γνωστικισμού. Από τα έργα του μας έχουν σωθεί τα: *Λόγος προτρεπτικός προς Έλληνας, Στρωματείς, Παιδαγωγός, Τις ο σωζόμενος πλούσιος.*

106) Κριτόλαος ο Φασηλίτης (2^{ος} αι. π.χ.)

Έλληνας περιπατητικός φιλόσοφος. Σπούδασε δίπλα στον Αρίστωνα τον Κείο, τον οποίο διαδέχτηκε στην διεύθυνση της σχολής των Περιπατητικών. Διακρίθηκε για την πρωτοτυπία της διδασκαλίας του και χάραξε επιστημονική οδό στην έρευνα, την οποία ακολούθησε ο διάδοχός του Δημήτριος ο Τύριος. Το 155 π.χ. στάλθηκε στη Ρώμη, όπου δίδαξε ελληνική φιλοσοφία, έχοντας μεταξύ των μαθητών του και τον Κικέρωνα. Από το φιλοσοφικό του έργο δεν έχει διασωθεί τίποτα.

107) Κράτης ο Θηβαίος (365-285 π.χ.)

Κυνικός φιλόσοφος, μαθητής του αρχηγού των κυνικών, Διογένη του Σινωπέα, δάσκαλος του Ζήωνα του Κιτιέα. Θεωρείται η κεφαλή της Σχολής των Γραμμάτων στην Πέργαμο. Τα μαθήματά του στη Ρώμη κέντρισαν εκεί το ενδιαφέρον για τα γλωσσικά προβλήματα. Από τα έργα του έχουν σωθεί μόνο αποσπάσματα.

¹⁹ Δεν βρέθηκαν πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του. Από τις παραπομπές των βιβλίων που συνοδεύουν το όνομά του υποθέτουμε ότι πρόκειται για τον Κλεομήδη και όχι για κάποιο διαφορετικό πρόσωπο.

108) Κριτίας (455-403 π.χ.)

Πολιτικός, ρήτορας, σοφιστής και ποιητής, ένας από τους 30 τύραννους της Αθήνας. Ενδιαφέρθηκε για πολλά θέματα σχετικά με την γνωσιολογία, ψυχολογία ηθική, πολιτική φιλοσοφία κ.α. Ήταν πολύ καλός ρήτορας και έγραψε αρκετές ελεγείες, σατιρικά δράματα, ρητορικά και πολιτικά έργα και τραγωδίες. Μερικά από τα έργα του είναι *Περί φύσεως, έρωτος ή αρετών, Πολιτεία Θεσσαλών, Αφορισμοί, Σίσυφος*.

109) Κύριλλος Αλεξάνδρειας (376-444 μ.Χ.)

Φημισμένος θεολόγος και εκκλησιαστικός συγγραφέας, ο οποίος ανήκε στους Πατέρες της Εκκλησίας. Διετέλεσε πατριάρχης Αλεξάνδρειας την περίοδο (412-444). Διακρίθηκε για τους αγώνες του εναντίων των αιρετικών. Η συγγραφική του δράση είναι πλούσια. Σημαντικά έργα του είναι τα εξής: *Γλαφυρά, Δώδεκα Αναθεματισμοί, Υπέρ της των Χριστιανών ευαγούς θρησκείας προς τον εν αθέοις Ιουλιανόν*.

110) Κύριλλος Ιεροσολύμων (315-387 μ.Χ.)

Πατέρας της εκκλησίας που ανακηρύχθηκε άγιος, ήταν πατριάρχης Ιεροσολύμων από το 348 ως το 386. Υπόμεινε διωγμούς και εξορίες. Κύριο έργο είναι οι *Κατηχήσεις*, με τις οποίες προετοιμάζονται οι πιστοί που πρόκειται να βαπτιστούν.

111) Κωνσταντίνος Μέγας (280 – 337 μ.Χ.)

Λέγεται και Ισαπόστολος. Επέδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την ενότητα της πίστης. Μετέφερε την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας από την Ανατολή στη Δύση και το σημαντικότερο επέβαλε ανεξιθρησκεία στα πλαίσια της αυτοκρατορίας του.

111) Κωνσταντίνος Ε΄ ο Κωπρόνυμος (8^{ος} αι. μ.Χ.)

Συμβασιλέυε με τον πατέρα του τον Λέοντα Γ΄ από το έτος 720 και έγινε μοναδικός κάτοχος του θρόνου μετά το θάνατο του τελευταίου το 740. Όπως και ο πατέρας του πολέμησε τους Άραβες αλλά και τους Βούλγαρους. Ήταν οπαδός της εικονομαχίας και κινήγησε αλύπητα του εικονολάτρεις και τους μοναχούς.

112) Λάσκαρις Ιωάννης / Ιανός (1445-1534 μ.Χ.)²⁰

Περίφημος βυζαντινός λόγιος και ελληνιστής. Σπούδασε φιλολογία στο πανεπιστήμιο της Πάντοβα και της Φλωρεντίας με την βοήθεια του καρδινάλιου Βησσαρίωνά. Συγκέντρωσε από την τουρκοκρατούμενη ανατο-

²⁰ Μέσα στον επίσημο κατάλογο του παραθέτει ο Βλάχος αναγράφεται το όνομα Λάσκαρις Κων/νος και Λάσκαρις, οπότε υποθέσαμε ότι πρόκειται για τον Λάσκαρι Ιανό. Παρ' όλ' αυτά από τις παραπομπές δεν προκύπτει ότι υπάρχουν και δικοί του ορισμοί στην *Αρμονία*.

λή χειρόγραφα αρχαίων ελλήνων συγγραφέων και αποτέλεσαν τον πυρήνα της Λαυρεντιανής βιβλιοθήκης. Το κύριο ενδιαφέρον του ήταν συγκεντρωμένο γύρω από τις φιλολογικές μελέτες και τα ζητήματα της παιδείας. Ασχολήθηκε με την έκδοση αρχαίων συγγραφέων διατηρούσε τακτική επικοινωνία με του κορυφαίους ουμανιστές της εποχής του Έρασμο κτλ. Έγραψε σχόλια στην Ιλιάδα και στον Σοφοκλή, πραγματείες, και διάφορα άλλα έργα, από τα οποία σπουδαιότερο είναι η *Ανθολογία Ελληνικών Επιγραμμάτων*.

113) Λάσκαρις Κωνσταντίνος (1434-1501 μ.Χ.)

Λόγιος και καθηγητής της Ελληνικής στην Ιταλία. Ανήκε στον κύκλο του Βησσαρίωνα στη Ρώμη και το 1466 διέτέλεσε και καθηγητής των Ελληνικών στο πανεπιστήμιο της Μεσσήνης. Έργα του: *Βίοι των επιφανών Σικελών και Καλαβρών φιλοσόφων*, *Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών*, *Περί προθέσεων*, *Περί επιχειρημάτων*, *Επιστολικοί χαρακτήρες*, *Περί ρητορικής*, *Περί γραμματικής*. Επίσης μετέφρασε στα λατινικά διάφορα ελληνικά κείμενα.

114) Λεύκιππος (γύρω στο 460 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος, θεμελιωτής της ατομικής θεωρίας. Για τη ζωή του δεν υπάρχουν σαφείς πληροφορίες. Αμφιβολίες έχουν εκφραστεί τόσο για τον ίδιο όσο και για το έργο του. Έργα του: *Περί νου και Μέγας Διάκοσμος*.

115) Λέων ο Γ΄ ο Ίσαυρος (8^{ος} αι. μ.Χ.)

Καταγόταν από την γενιά των Ισαύρων. Μετά από μία λαμπρή σταδιοδρομία στα σώματα του στρατού στέφθηκε το 717 αυτοκράτορας. Συνέδεσε το όνομά του με σημαντικότερες νίκες κατά των Αράβων αλλά και με την εικονομαχία. Σημαντικό όμως ήταν και το νομικό έργο του στην περίφημη συλλογή νόμων προερχόμενη από την Ιουστινιάνεια νομοθεσία, όμως «φύλανθρωπότερη», που εκδόθηκε το 726 με τον τίτλο *Εκλογή των νόμων εν συντόμω γενομένη παρά Λέοντος και Κωνσταντίνου των σοφών και φύλευσεβών ημών βασιλέων από των ιουστινιάντων, των Διγεστών, του Κώδικος, των Νεαρών, του μεγάλου Ιουστινιανού διατάξεων και επιδιόρθωσις εις το φύλανθρωπότερον εκτεθείσα εν μηνί μαρτίω, ινδ. Θ΄ έτους από κτίσεως κόσμου, ςσημ΄*.

116) Λέων ο σοφός (865 – 912)

Στέφθηκε αυτοκράτορας το 886, μετά το θάνατο του Βασίλειου του Α΄ του Μακεδόνα. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του χρειάστηκε να αντιμετωπίσει πολυάριθμους εξωτερικούς εχθρούς. Ήταν επίσης αρκετά μορφωμένος και υπήρξε συγγραφέας πολλών έργων. Από αυτά σώζονται

τουλάχιστον 33 λόγοι του, επίσης λειτουργικά και δογματικά έργα, ευχές, γνωμικά, ποιήματα, ακόμη τα στρατιωτικού περιεχομένου *Τακτικά* και *Προβλήματα*, τα νομικά *Πρόχειρος κανών*, *Επαγωγή*, *Νεαρά* και τέλος το *Επαρχιακόν βιβλίον*.

117) Λιβάνιος σοφιστής (314-393 μ.Χ.)

Έλληνας ρήτορας και σοφιστής από την Αντιόχεια, μαθητής του Διόφαντου. Μελέτησε τους κλασσικούς συγγραφείς και διακρίθηκε ως δάσκαλος της ρητορικής τέχνης. Υπήρξε δάσκαλος του Ιωάννη του Χρυσόστομου και στενός φίλος του Ιουλιανού του Παραβάτη. Ίδρυσε δική του σχολή ρητορικής στην Κωνσταντινούπολη, αλλά αργότερα αναγκάστηκε να την μεταφέρει στην Νικομήδεια. Από τους 64 λόγους, τα *Προγυμνάσματα* του ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν εκείνοι που αναφέρονται στον Ιουλιανό τον Παραβάτη. Συνεργάστηκε με τον Ιουλιανό για την αποκατάσταση της αρχαίας θρησκείας και πολέμησε τον χριστιανισμό. Στο όλο συγγραφικό του έργο ξεχωρίζουν περισσότερο οι επιστολές του. Από τους λόγους του σημαντικότεροι είναι ο *Βασιλικός*, ο *Αντιοχικός*, πέντε λόγοι προς τιμή του Ιουλιανού και τρεις επιτάφιοι για τον θάνατο του ίδιου αυτοκράτορα.

118) Λουκιανός (120-180 μ.Χ.)

Καταγόταν από τα Σαμόσατα του Άνω Ευφράτη. Έμαθε ελληνικά στο σχολείο, αργότερα ταξίδεψε ως περιηγητής στην Ιταλία και την Γαλατία και τέλος εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου εργάστηκε ως συγγραφέας. Από τα έργα του σώθηκαν γύρω στα 80. Πρόκειται για αστείες φλύαρες κουβέντες, τις περισσότερες φορές σε μορφή διαλόγου και επιστολής, περί ανοησιών και ελαττωμάτων της εποχής με οξύ χλευασμό περί της θρησκείας και της φιλοσοφίας, όπως τα *Πλοίων ή Ευχαί*, *Λαπίθαι*, *Βίων πράσις*, *Ικαρομένιππος*, *Θεών εκκλησία*, *Ερμότιμος*. Συχνά όμως η στάση του για τη ζωή γίνεται θετική όπως όταν μιλά για την αρχαία ελληνική σωματική αγωγή την φιλία στα *Ανάχαρσις ή Περί γυμνασίων* και *Τόξαρις ή Φιλία*.

112) Μαγεντηνός Λέων (14^{ος} αι. μ.Χ.)

Ένας από τους σπουδαιότερους Βυζαντινούς ερμηνευτές και σχολιαστές των έργων του Αριστοτέλη, έχοντας ασχοληθεί με τα έργα *Περί ερμηνείας*, *Όργανον*, *Πρώτα αναλυτικά* και διάφορες άλλες πραγματείες του Σταγειρίτη. Ασπάσθηκε αρχικά τον μοναχικό βίο, όμως αργότερα χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Μυτιλήνης.

113) Μακάριος Αιγύπτιος (300 – 390 μ.Χ.)

Υπήρξε πραγματικός θεμελιωτής του μοναχισμού στην Σκήτη, όπου εγκαταστάθηκε για 30 χρόνια. Πηγές για την ζωή του Μακάριου αποτελούν οι αρχαίοι ιστορικοί ή κάποιες ασκητικές διηγήσεις. Τα σωζόμενα έργα του ανέρχονται στα 46, πολλά όμως έργα αποδίδονται στον Μακάριο χωρίς να είναι βέβαιη η πατρότητά τους. Κυριότερα έργα του όμως θεωρούνται τέσσερις συλλογές: *Ομιλίες Πνευματικές 50, Ομιλίες 7, Λόγοι 64, Λόγοι 43.*

114) Μανουήλ Χαρτοφύλακας (16^{ος} αι. μ.Χ.)

Λόγιος και κληρικός από τις Κυδωνιές Κρήτης. Μετέφρασε σε δημώδη ελληνική τα έργα του ιουδαίου ιστορικού Φλαβίου Ιωσήπου *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία και Ιουδαϊκός Πόλεμος*. Η μετάφραση του Μανουήλ σώζεται στον κώδικα Barb. II, 49-50. Επίσης μετέφρασε στην απλοελληνική και το *Χρονικόν* του Ι. Ζωναρά.

115) Μάξιμος Ομολογητής (580-662 μ.Χ.)

Βυζαντινός στοχαστής και θεολόγος, εκκλησιαστικός πατέρας. Αγωνίστηκε σκληρά εναντίον του μονοθεϊσμού. Το συγγραφικό του έργο ήταν πολύ σημαντικό, γιατί συγκέντρωσε ό,τι καλύτερο είχαν γράψει οι Πατέρες της Εκκλησίας. Κυριότερα έργα του: *Εκατοντάδες, Κεφάλαια περί αγάπης, 200 Κεφάλαια γνωστικά, Λόγος ασκητικός, Μυσταγωγία, Πάτερ ημών, Ερμηνεία εις τον ΝΘ΄ Ψαλμόν, Πνεύσεις και αποκρίσεις και ερωτήσεις και εκλογαί διαφόρων κεφαλαίων απορουμένων, Περί διαφόρων αποριών.*

116) Μάρκος Αββάς (β΄μισό 4^{ου} αι.- αρχές 5^{ου} αι. μ.Χ.)

Όσιος ο οποίος φέρεται να υπήρξε μαθητής του Ι. Χρισοστόμου. Διετέλεσε κατ' αρχάς αββάς στην Άγκυρα (Γαλατία Μ. Ασίας) και στη συνέχεια άσκησε ως ερημίτης, πιθανώς στην έρημο του Ιούδα. Τα συγγράμματα που φέρουν το όνομά του και σώζονται μέχρι σήμερα είναι κυρίως έργα με ασκητικό περιεχόμενο και δογματικο- αντιρρητικά, *Κατά Νεστορίων κ.α.*

117) Μεθόδιος Επίσκοπος Πατάρων (3^{ος}-4^{ος} αι. μ.Χ.)

Επίσκοπος και ιερομάρτυρας. Ήταν υποστηρικτής της πλατωνικής φιλοσοφίας και αντίπαλος του Ωριγένη. Εκτελέστηκε στην διάρκεια των διωγμών των χριστιανών στην Συρία από τον Διοκλητιανό. Έργα του είναι: *Περί Αναστάσεως, Συμπόσιο δέκα παρθένων ή περί αγνείας κ.α.*

118) Μένανδρος (343-291 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας κωμικός ποιητής. Ο κυριότερος εκπρόσωπος της «Νέας Κωμωδίας», που παρουσιάστηκε στα αθηναϊκά θέατρα. Ήταν μαθητής του Θεόφραστου και σύγχρονος του Επίκουρου. Έγραψε περισσότερα από 100 έργα και κέρδισε 8 νίκες σε δραματικούς αγώνες. Το μόνο έργο του που σώζεται ολόκληρο είναι ο *Δύσκολος*, επίσης σώζονται αποσπάσματα από τα έργα: *Ασπίς*, *Σαμία*, *Σικυώνιοι*, *Επιτρέποντες*.

119) Μένων ο Θετταλός (420-400 π.χ.)

Στρατιωτικός και πολιτικός ηγέτης και σοφιστής, μαθητής του Γοργία.

120) Μέτωπος

Πυθαγόρειος φιλόσοφος, από το Μεγαπόντιο. Το πιο σημαντικό έργο του είναι το *Περί Αρετής*.

121) Μητρόδωρος ο Χίος (4^{ος} αιώνας π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος και ιστορικός, μαθητής του Δημόκριτου. Ασχολήθηκε με τη μελέτη των ατμοσφαιρικών φαινομένων, με την ιστορία της Ιωνίας και της Τροίας. Από τα έργα του σώζονται μόνο η αρχή ενός συγγράμματος με τίτλο *Περί φύσεως*, *Τα Τρωικά* και *τα Ιωνικά*.

122) Μιχαήλ Σύγκελλος (761/2-846 μ.Χ.)

Πίσω από το όνομα αυτό κρύβεται ένα άλυτο φιλολογικό πρόβλημα. Ο κάτοχος του ονόματος καταγόταν από τα Ιεροσόλυμα, όπου διετέλεσε μοναχός, ιερέας και τελικά σύγκελλος του Πατριάρχη Ιεροσολύμων. Στάλθηκε στη Ρώμη λόγω της έριδας του Filioque όμως ρίχτηκε στη φυλακή και αργότερα έγινε σύγκελλος του πατριάρχη Κων/πόλεως. Με το όνομα αυτό έχει παραδοθεί ένας αριθμός Εγκωμίων και Ομιλιών, ένα Μαρτύριο των 42 Μαρτύρων του Αμορίου κ.α., έργα τα οποία εν μέρει παραδίδονται με το όνομα του Ιωάννη Δαμασκηνού όπως π.χ. ο *Λόγος στους κεκοιμημένους*. Αξιομνημόνευτο είναι ακόμη και ένα ανακρεόντειο ποίημα το *Εις την αναστήλωσιν των σεπτών και αγίων εικόνων*, καθώς και το σύγγραμμα *Μέθοδος περί της του λόγου συντάξεως*, που χρησιμοποιήθηκε πολύ.

123) Μοσχόπουλος Μανουήλ (1282-1328 μ.Χ.)

Βυζαντινός λόγιος. Πληροφορίες για τη ζωή του έχουμε μόνο από την αλληλογραφία του με διάφορους συγχρόνους του και κυρίως με τον θείο του και τον λογοθέτη Κωνσταντίνο Ακροπολίτη. Από τα συγγράμματα που του αποδίδονται (για πολλά αμφισβητείται αν συγγραφέας τους είναι ο Μοσχόπουλος) σπουδαιότερα είναι: *Η Γραμματική*, (α' δημοσίευση το 1493 με τον τίτλο *Grammaticae artis Graecae methodus*), *Ονομάτων*

Αττικών συλλογή, (Βενετία 1524), *Περί γραμματικής γυμνασίας* (1811), *Επιτομή νέα γραμματικής* (1822), *Περί σχεδών*, *Ερωτήματα κ.α.*

124) Νείλος (5^{ος} αι. μ.Χ.)

Μαθητής του Ιωάννη Χρυσοστόμου, ο οποίος κατείχε διοικητικά αξιώματα πριν προσχωρήσει στον μοναχισμό. Μας έχει αφήσει πλούσιο συγγραφικό έργο γύρω από τον πνευματικό βίο όπως *Λόγος ασκητικός πολύ αναγκαίος και πάρα πολύ ωφέλιμος*, *Κεφάλαια περί προσευχής*, *Λόγος εις Αλβιανόν*, *Περί των οκτώ πνευμάτων της πονηρίας*, *Περί ακτημοσύνης* καθώς επίσης και πάνω από χίλιες επιστολές με συμβουλές για την χριστιανική ζωή.

125) Νικάσιος²¹

126) Νικήτας Σερρών (1030 – 1100 μ.Χ.)

Επίσκοπος Ηράκλειας και ερμηνευτής. Διετέλεσε διάκονος, διδάσκαλος σκευοφύλακας της Αγίας Σοφίας Κων/πόλεως και πρῶξιμος της Πατριαρχικής σχολής. Τότε συνέθεσε διάφορα έργα. Έγραψε πολλά υπομνήματα, όπως στο βιβλίο του *Ιώβ*, στους *Ψαλμούς*, στο *Κατά Ματθαίον κ.α.* αλλά και πολλά σχόλια σε 16 λόγους του Γρηγορίου του Θεολόγου.

127) Ξενοκράτης (394-314 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος, μαθητής του Πλάτωνα και τρίτος διευθυντής της Πλατωνικής Ακαδημίας. Είχε έντονα επηρεαστεί από τους Πυθαγόρειους ενώ ο ίδιος άσκησε επίδραση στο Νεοπλατωνισμό. Από τα έργα του σώζονται μόνο λίγα αποσπάσματα. Στη θεωρία του σημαντική θέση κατέχει η μαθηματική μεταφυσική που συνεχίζει την πλατωνική θεωρία των ιδεών-αριθμών.

128) Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος (570-478 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας ποιητής και φιλόσοφος. Ιδρυτής της Ελεατικής σχολής, δάσκαλος του Παρμενίδη. Πολλοί ισχυρίζονται ότι ήταν ανεξάρτητος φιλόσοφος. Έργα του: *Ίδρυση της Κολοφώνος*, *Εις Ελέαν αποικισμός*, *Περί φύσεως*. Επίσης έγραψε ελεγείες και σατιρικά ποιήματα. Κατατάσσεται ανάμεσα στους πρωτοπόρους του λεγόμενου «Ελληνικού Διαφωτισμού».

129) Ξενοφών ο Αθηναίος (430/425-355 π.χ.)

Ιστορικός συγγραφέας και φιλόσοφος, υπήρξε μαθητής του Σωκράτη. Συμμετείχε ως μισθοφόρος στην εκστρατεία του Κύρου του νεότερου κατά του Αρταξέρξη Β'. Στη συνέχεια έζησε στην Σπάρτη και την Κόρινθο όπου αφιερώθηκε στην συγγραφή. Σημαντικότερα έργα του είναι:

²¹ Δεν βρέθηκαν πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του.

Ανάβασις, Ελληνικά, Απολογία Σωκράτους, Απομνημονεύματα Σωκράτους, Ανθολογία επιγραμμάτων 6 τόμοι, Συμπόσιον κ.τ.λ.

130) Όμηρος (9^{ος} ή 8^{ος} αι. π.χ.)

Είναι ο αρχαιότερος ευρωπαϊός ποιητής, δημιουργός των επών *Ιλιάδα* και *Οδύσσεια*. Αργότερα του αποδόθηκαν και άλλα ποιήματα τα οποία όμως δεν είναι γνήσια. Πατρίδα του υπήρξε κατά πάσα πιθανότητα η ιωνική Μικρά Ασία, για τη ζωή του όμως δε γνωρίζουμε τίποτα. Η διαίρεση των έργων του σε 24 κεφάλαια έγινε από τους αλεξανδρινούς φιλολόγους.

131) Ορφεύς

Πρόσωπο της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, που αναφέρεται ως ο εισηγητής του ορφισμού. Ο Ορφέας ήταν κιθαρωδός, ποιητής, χρησιμοδότης, μάγος και φιλόσοφος. Στον Ορφέα αποδίδονται ποιητικά έργα, με γνωστότερα τα δύο έπη, τα *Αργοναυτικά* και τα *Λιθικά* και τους *Ορφικούς Ύμνους*. Σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη τα κείμενα αυτά είναι δημιουργήματα των ορφικών ποιητών δηλαδή του 6^{ου} αι. που ακολουθούσαν την διδασκαλία του ορφισμού

132) Παρμενίδης ο Ελεάτης (540-480 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος, ο μεγαλύτερος εκπρόσωπος της Ελεατικής σχολής, προφανώς είναι ο ιδρυτής της. Αρνείται κάθε κοσμογονία και θεώρησε το οντολογικό πρόβλημα σαν το ουσιαστικότερο της φιλοσοφίας. Κυριότερο έργο του είναι το ποίημα *Περί φύσεως* από το οποίο διασώζονται μόνο 160 στίχοι του.

133) Παύλος Απόστολος (1^{ος} αι. μ.Χ.)

Από τους μεγαλύτερους Απόστολους και πρώτους θεολόγους του Χριστιανισμού. Ρωμαίος πολίτης, έλαβε ελληνική και ιουδαϊκή μόρφωση στην Ταρσό και τα Ιεροσόλυμα. Στις διδασκαλίες και ομιλίες που έδινε στις περιοδίες του κύριος στόχος του ήταν να δείξει την καινότητα του χριστιανικού μηνύματος και την πρακτική ζωή, που έθετε τις βάσεις για έναν αληθινό βίο.

134) Παχυμέρης Γεώργιος (1242-1310 μ.Χ.)

Βυζαντινός ιστοριογράφος και λόγιος. Σπούδασε νομικά και κατέλαβε πολλά ανώτερα εκκλησιαστικά και πολιτικά αξιώματα. Το σπουδαιότερο από τα έργα του είναι η *Ιστορία* που αρχίζει από το 1255 και σταματά στο 1308 και αποτελεί συνέχεια της ιστορίας του Γεωργίου Ακροπολίτη. Είναι ο πρώτος βυζαντινός ιστορικός που αναφέρεται με λεπτομέρεια στις δογματικές διενέξεις της εποχής του. Έγραψε επίσης τα *Προγυμνάσματα*

(με ρητορικό περιεχόμενο), *Πραγματεία περί των τεσσάρων μαθημάτων* (αριθμητικής, μουσικής, γεωμετρίας και αστρονομίας), *Σχεδίασμα-περί της φιλοσοφίας του Αριστοτέλους*, *Ποιήσεις* (εννέα ωδές με αυτοβιογραφικό περιεχόμενο).

135) Περίανδρος (7^{ος}-6^{ος} αι. π.χ.)

Τύραννος της Κορίνθου και ένας από τους επτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας. Ήταν γιος του τύραννου Κύψελου και κληρονόμησε το τυραννικό αξίωμα το 625 π.χ. περίπου. Σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο πέθανε το 587 π.χ. Στην αρχή διοίκησε πιο ελαστικά από τον πατέρα του, αργότερα όμως έγινε πιο σκληρός και από αυτόν. Ωστόσο υπήρξε ισχυρή προσωπικότητα με πολλά προτερήματα και στα χρόνια του η Κόρινθος απέκτησε μεγάλη δύναμη και ίδρυσε αποικίες. Αγαπούσε και προστάτευε τα γράμματα και τις τέχνες ενώ στην αυλή του φιλοξένησε μεταξύ των άλλων και τον ποιητή Αρίωνα.

136) Πίνδαρος (518-438 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας χορικολυρικός ποιητής. Σώζονται 4 έργα του, που είναι βιβλία με επινίκιες οι *Ωδές*, *Ολυμπιονικοί*, *Πυθονικοί*, *Νεμεονικοί* και *Ισθμιονικοί*. Έγραψε επίσης βιβλία με εγκώμια, ύμνους, παιάνες, θρήνους, διθυράμβους, υπορχήματα, προσόδια και παρθένεια, τα οποία είτε χάθηκαν είτε σώζονται αποσπασματικά.

137) Πιπτακός (648-569 π.χ.)

Ένας από τους επτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας. Ταξίδεψε σε διάφορες χώρες και διακρίθηκε για τις γνώσεις του, τη σύνεσή του και την πολιτική εντιμότητά του.

138) Πλάτων ο Αθηναίος (427-347 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος μαθητής του Σωκράτη. Είναι ο γενάρχης του Πλατωνισμού, ιδρυτής φιλοσοφικής σχολής στην Αθήνα την γνωστή ως, Ακαδημία. Κύρια έργα: 1) οι αποκαλούμενοι σωκρατικοί διάλογοι: *Λάχης*, *Ευθύφρων*, *Λύσις*, *Κρατύλος* 2) η ιστορία του Σωκράτη: *Απολογία*, *Μένων*, *Φαίδων* 3) ποιητικοί διάλογοι: *Φαίδρος*, *Συμπόσιο* 4) ιδρυτικοί λόγοι της Ακαδημίας: *Γοργίας*, *Πρωταγόρας*, *Μένων* 5) *Η Πολιτεία* 6) οι αποκαλούμενοι διάλογοι της ωριμότητας: *Παρμενίδης*, *Σοφιστής*, *Φίληβος*, *Θεαίτητος*, *Πολιτικός*, *Τίμαιος*, *Κριτίας* 7) οι *Νόμοι* (ημιτελές έργο), καθώς και η έβδομη και όγδοη επιστολή.

139) Πλούταρχος ο Χαιρωνεύς (45-127 μ.Χ.)

Βιογράφος και ηθικός φιλόσοφος. Ακολούθησε κυρίως την Πλατωνική φιλοσοφία, δέχτηκε την επίδραση όμως πολλών φιλοσοφικών ρευμάτων.

Από το ογκώδες φιλολογικό του έργο σώθηκε το 1/3 περίπου: 1) Βιογραφίες *Βίοι παράλληλοι περιφήμων ανδρών*, 2) Τα ανάμικτα έργα του συγκεντρωμένα υπό τον τίτλο *Ηθικά* κ.τ.λ.

140) Πλωτίνος (205-270 μ.Χ.)

Ο τελευταίος σπουδαίος Έλληνας φιλόσοφος, ιδρυτής του Νεοπλατωνισμού. Μοναδική έγκυρη πηγή για τη ζωή του είναι το έργο *Περί Πλωτίνου βίου* του Πορφύριου, ο οποίος ήταν μαθητής του. Αρχή της φιλοσοφίας του ήταν ότι μια πραγματικότητα γίνεται κατανοητή μόνο όταν συνδεθεί με μία άλλη πραγματικότητα ανώτερή της σε αξία. Έγραψε μία σειρά από 54 πραγματείες, οι οποίες εκδόθηκαν από τον Πορφύριο αυθαίρετα σε ομάδες κατά εννέα τις γνωστές ως *Εννεάδες*.

141) Πολέμων ο Αθηναίος (4^{ος} αι. π.χ.)

Αθηναίος φιλόσοφος. Μετά το θάνατο του Ξενοκράτη ανέλαβε τη διεύθυνση της πλατωνικής Ακαδημίας μέχρι το θάνατό του. Κυριότερα έργα του, *Φυσιογνωμικών εγχειρίδιον*.

142) Πορφύριος (234-305 μ.Χ.)

Έλληνας νεοπλατωνικός φιλόσοφος, μαθητής του Πλωτίνου και εκδότης των έργων του. Διεύθυνε φιλοσοφική σχολή στη Ρώμη. Τα δικά του συγγράμματα περιλαμβάνουν φιλοσοφία της θρησκείας, πολεμική κατά του χριστιανισμού και υπομνήματα στους: Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Θεόφραστο και Πλωτίνο, καθώς και φιλολογικά και βιογραφίες, όπως τα: *Αφορμαί εις τα νοητά Πλωτίνου βίος*, *Πυθαγόρου βίος*, *Εισαγωγή* (στις αριστοτελικές κατηγορίες). Πολύτιμη είναι η προσφορά του γιατί μας διέσωσε αρχαιότερο υλικό.

143) Ποσειδώνιος ο Απαμεύς (135 - 50 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας στωικός φιλόσοφος και επιστήμονας-εγκυκλοπαιδιστής, εκπρόσωπος της λεγόμενης Μέσης Στοάς. Ίδρυσε στη Ρόδο δική του φιλοσοφική σχολή, έκανε όμως και πολλά ερευνητικά ταξίδια στις περιοχές της Δυτικής Μεσόγειου και στη Ρώμη, όπου είχε επαφές με ηγετικούς κύκλους. Σε ένα ιστορικό έργο του που αποτελείται από 52 βιβλία, πραγματεύεται τα έτη 144-85. Από αυτό το έργο όπως και από την ιστορία των εκστρατειών του Πομπήιου σώζονται ελάχιστα αποσπάσματα.

144) Πρόκλος (412-485 μ.Χ.)

Νεοπλατωνικός φιλόσοφος, ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της Αθηναϊκής σχολής στην οποία διετέλεσε και διευθυντής. Είναι γνωστός από τη βιογραφία που του έγραψε ο μαθητής του Μαρίνος (*Πρόκλος ή Περί εν-*

δαιμονίας) καθώς και τον *Βίον Ισιδώρου* του Δαμάσκιου. Κύρια έργα: σχόλια στους πλατωνικούς διαλόγους (στον *Τίμαιο* και στα *Πολιτικά*), επίσης τα έργα: *Στοιχείωσις θεολογική*, *Εις το πρώτον των Ευκλείδου στοιχείων*, *Περί αιτιών*. Η προσφορά του Πρόκλου συνίσταται στην οριστική συστηματοποίηση του νεοπλατωνικού διδακτικού υλικού, που βασίζεται στις ευρύτερες γνώσεις του.

145) Πτολεμαίος Κλαύδιος (90-160 μ.Χ.)

Διάσημος αστρονόμος και γεωγράφος. Γεννήθηκε και έζησε στην Αίγυπτο. Τις αστρονομικές του παρατηρήσεις τις έκανε κυρίως στην Αλεξάνδρεια, όπου υπήρχε αστεροσκοπείο. Έγραψε πολλά έργα από τα οποία σώζονται μερικά όπως, *Οπτική*, *Γεωγραφική υφήγησις* και *Μαθηματική σύνταξις ή Αλμαγέστη*, το τελευταίο αποτελείται από 13 βιβλία. Άλλα έργα του είναι ο *Κανών βασιλέων*, *Σφαιρική τριγωνομετρία*, *Περί αναλήματος*, τα *Αρμονικά* σε τρία βιβλία οι *Φάσεις απλανών αστέρων* και *συναγωγή σημασιών*, *Άπλωσις επιφανείας*, *Περί πλανητών*, *Τετράβιβλος* έργο θεμελιώδες για την αστρολογία. Το σύστημα για την ερμηνεία των φαινομένων του ουρανού ονομάζεται «πτολεμαϊκόν» ή «γεωκεντρικόν» και είναι τελείως αντίθετο προς το «Ηλιοκεντρικόν» του Αρίσταρχου.

146) Πτωχοπρόδρομος ή Πρόδρομος Θεόδωρος (1100-1170;)

Σπουδαίος βυζαντινός συγγραφέας. Η λογοτεχνική του δραστηριότητα είναι εκπληκτικής γονιμότητας και πολυμέρειας και δείχνει την εξοικείωσή του με λογοτέχνες και φιλοσόφους της Αρχαιότητας. Το ψευδώνυμο αυτό ανήκει στον ίδιο, όμως φαίνεται ότι το χρησιμοποίησαν και άλλοι Βυζαντινοί ευθυμογράφοι, που δημιούργησαν τα *Πτωχοπροδρομικά* ποιήματα. Αυτά παλαιότερα αποδίδονταν αποκλειστικά στον Θεόδωρο Πρόδρομο, αλλά οι νεότεροι μελετητές διαπίστωσαν ότι τα έγραψαν άλλοι, που μιμήθηκαν το ύφος του Θ. Πρόδρομου, όχι όμως και τη γλώσσα του, γιατί, ενώ εκείνος έγραψε σε λόγια και αυστηρά αρχαϊζουσα γλώσσα, αυτοί έγραψαν στην δημοτική και σε πολιτικούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Οι συντάκτες των σατυρικών και ικετευτικών αυτών ποιημάτων αναφέρονται σχεδόν πάντοτε στη ζωή του « Πτωχού Πρόδρομου» και χρησιμοποιούν το όνομά του για λόγους κυκλοφορίας, καθώς το όνομα του Πρόδρομου και η φτώχεια του ήταν πολύ γνωστά στο λαό, ο οποίος διασκέδαζε με τα ποιήματά του.

147) Πυθαγόρας ο Σάμιος (580- 490 π.χ.)

Αρχαίος έλληνας μαθηματικός και φιλόσοφος, μεταρρυθμιστής στους τομείς της θρησκείας και της ηθικής. Ίδρυσε τον Πυθαγόρειο Σύλλογο, μία φημισμένη σχολή με πολιτικό και θρησκευτικό χαρακτήρα, που στη

συνέχεια εξαπλώθηκε στην μητροπολιτική Ελλάδα και επέζησε μέχρι το τέλος του δ' αι. π.Χ. Αυθεντικά έργα του Πυθαγόρα δεν έχουμε.

148) Πυθαγορικοί (5^{ος}—4^{ος} αι. π.χ.)

Φιλόσοφοι, οπαδοί και μαθητές του Πυθαγόρα. Αυτοί ήταν: ο Φιλόλαος, ο Ίππαρχος, ο Αρχύτας κ.α. και έζησαν ως τον 4^ο αιώνα π.χ. Οι Πυθαγορικοί αποτελούσαν αριστοκρατικό σύνδεσμο στον Κρότωνα της Κάτω Ιταλίας. Γι' αυτούς η ουσία των όντων είναι οι αριθμοί.

149) Σιμπλίκιος (6^{ος} αι. μ.Χ.)

Αρχαίος Έλληνας νεοπλατωνικός φιλόσοφος, μαθητής του Δαμάσκιου και του Αλεξανδρινού Αμμώνιου. Ανήκει στην τελευταία γενιά των εθνικών νεοπλατωνικών φιλοσόφων. Έγραψε σχόλια για πολλά έργα του Αριστοτέλη και προσπάθησε να αποδείξει την αρμονία μεταξύ του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Επίσης έχει γράψει σχόλια στην *Τέχνη* του Ερμογένη και στο *Περί Πυθαγόρου αιρέσεως* του Ιάμβλιχου.

150) Σόλων (630-560 π.χ.)

Μεγάλος νομοθέτης και ο πρώτος αττικός ποιητής, ο οποίος αργότερα συγκαταλέχθηκε στους Επτά σοφούς. Τις πολιτικές του απόψεις τις εξέφραζε με ελεγειακούς, ιαμβικούς και τροχαϊκούς στίχους. Ως νομοθέτης έκανε ριζικές μεταρρυθμίσεις, ως ποιητής ασχολήθηκε με την πατριωτική και παραινετική ποίηση.

151) Σουίδας (10ος αι. μ.Χ.)

Με το όνομα αυτό είναι γνωστός ένας Βυζαντινός λεξικογράφος και το ομώνυμο λεξικό του. Η νεότερη φιλολογική έρευνα απέδειξε ότι το όνομα Σουίδας είναι κακή απόδοση του σωστού *Σούδα* και το περίφημο αυτό λεξικό δεν συντάχθηκε από έναν, αλλά από πολλά πρόσωπα. Η σύνταξη αυτού του λεξικού στηρίχθηκε στα λεξικογραφικά και γραμματικά έργα της αρχαιότητας, καθώς επίσης και σε συγγραφείς, ποιητές και σχόλια. Η πρώτη έκδοση του λεξικού έγινε το 1499 στο Μιλάνο από τον Δημήτριο Χαλκοκονδύλη και ακολούθησαν πολλές άλλες.

152) Σπεύσιπος (410-339 π.χ.)

Αθηναίος του Πλάτωνα και διάδοχός του στη διεύθυνση της Ακαδημίας μέχρι το 339 περίπου. Στη διδασκαλία του αναφερόταν στα έργα του Πλάτωνα, ιδιαίτερα στην περί αριθμών θεωρία του. Από τα έργα του σώθηκαν μόνο αποσπάσματα. Ως οπαδός της φιλομακεδονικής μερίδας έγραψε μία επιστολή στο βασιλιά Φίλιππο Β', η οποία και σώθηκε.

153) Στοβαίος Ιωάννης (5^{ος} αι. μ.Χ.)

Έλληνας συγγραφέας, που καταγόταν από την πόλη Στόβοι της Μακεδονίας. Συνέταξε το *Ανθολόγιον* που περιέχει διαλεκτικά χωρία από 500 Έλληνες ποιητές και πεζογράφους, χρησιμοποιώντας συλλογές που προϋπήρχαν. Το έργο είναι πολύτιμο γιατί διέσωσε αποσπάσματα από έργα που έχουν χαθεί από τότε.

154) Στράτων ο Λαμψακηνός (287-269 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας περιπατητικός φιλόσοφος και φυσικός. Υπήρξε διάδοχος του Θεόφραστου στην Περιπατητική σχολή. Επιχείρησε να εξελίξει την αριστοτελική κοσμογονία με εμπειριστική έννοια. Από τα έργα του διασώθηκαν λίγα αποσπάσματα.

155) Στωικοί (3^{ος} αι. π.χ.- 2^{ος} αι. μ.Χ.)

Το σύνολο των οπαδών του στωικισμού, ιδρυτής ο Ζήνων ο Κιτιεύς (300π.χ.) Διακρίνεται στην:

- α) Αρχαία Στοά (3^{ος}-2^{ος} αιώνας π.χ.): Ζήνων, Κλεάνθης, Χρύσιππος
- β) Μέση Στοά (2^{ος}-1^{ος} αιώνας π.χ.): Παναίτιος, Ποσειδώνιος
- γ) Νέα Στοά (ρωμαϊκός στωικισμός): Σενέκας, Μουσώνιος, Ρούφος, Επίκτητος, Ιεροκλής, Μάρκος Αυρήλιος).

156) Συμεών Θεσσαλονίκης (αρχές 15^{ου} αιώνα)

Λόγιος κληρικός και μία από τις σημαντικότερες πνευματικές μορφές της ύστερης Βυζαντινής περιόδου. Υπήρξε υπέρμαχος της θεολογίας του Γρηγορίου Παλαμά για την ησυχαστική άσκηση και σπουδαίος συγγραφέας λειτουργικών πραγματειών. Σημαντικότερες από τις πραγματείες του είναι *Διάλογος εν Χριστώ κατά πασών των αιρέσεων και περί της μόνης πίστεως... των ιερών τελετών τε και μυστηρίων πάντων της Εκκλησίας, Ερμηνεία συνοπτική εις το θεϊόν και ιερόν σύμβολον*, επίσης έχει γράψει εγκώμια, παραιναιτικές επιστολές κ.α.

157) Συμεών Μεταφραστής (10ος-11^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Βυζαντινός συναξαριστής και βυζαντινός αξιωματούχος, ίσως προς το τέλος της ζωής του να έγινε και μοναχός. Το παρωνύμιο μεταφραστής προέρχεται από το γεγονός ότι κατάρτισε μία συλλογή Συναξαρίων και επεξεργάστηκε τις Πράξεις των μαρτύρων και τους βίους των αγίων από την παραδομένη μορφή τους σε ύφος που αντιστοιχούσε στην εποχή του. Μόνο ένα μέρος των Συναξαρίων συμπεριελήφθησαν χωρίς αλλαγές στο *Μηνολόγιον*. Ο Συμεών ανέπτυξε πλούσια συγγραφική δραστηριότητα.

158) Συμεών Νέος Θεολόγος(949-1037 μ.Χ.)

Ένας από τους σπουδαιότερους μυστικούς βυζαντινούς θεολόγους, ο οποίος μετέφερε τη μυστικιστική σύλληψη στη Θεολογία γενικά και έδωσε μεγάλη βαρύτητα στο εσωτερικό φως και στο βίωμα. Το ευρύτατο έργο του περιλαμβάνει κατηχήσεις, ύμνους και άλλα θεολογικά κείμενα. Συγκεκριμένα 34 Κατηχήσεις, δύο Ευχαριστίας, θεολογικούς και ηθικούς λόγους, 33 Λόγοι εκ της συγγραφής, 24 Λόγοι εν κεφαλαίοις, 58 Των θείων ύμνων οι έρωτες, επίσης τα Κεφάλαια πρακτικά και θεολογικά, και το Περί εξομολογήσεως κ.α.

159) Συριανός (4^{ος} – 5^{ος} αι. μ.Χ.)

Αλεξανδρινός Νεοπλατωνικός φιλόσοφος, πολύ καλός γνώστης και θερμός ερευνητής του Αριστοτέλη, ο οποίος διαδέχτηκε τον Πλούταρχο τον Αθηναίο στην διεύθυνση της Νεοπλατωνικής σχολής. Ο Συριανός πρεσβεύει ότι η θεωρία του Αριστοτέλη αποτελεί την εισαγωγή στην νεοπλατωνική και νεοπυθαγόρεια φιλοσοφία. Έχει γράψει υπομνήματα στον Όμηρο τον Πυθαγόρα, στην Ρητορική του Ερμογένη και στο Μετά τα Φυσικά του Αριστοτέλη.

160) Σωκράτης (470-399 π.χ.)

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος. Δεν μας έχει αφήσει κανένα γραπτό κείμενο. Δίδαξε χωρίς να αμείβεται για την διδασκαλία του. Χρησιμοποιούσε πάντα τον διάλογο και προσποιούνταν άγνοια του θέματος που συζητούσε. Έστρεψε την φιλοσοφία από τα κοσμολογικά στα ανθρωπολογικά θέματα.

161) Τατιανός (β' μισό 2^{ου} αι. μ.Χ.)

Έλληνας χριστιανός απολογητής από τη Συρία. Στη Ρώμη μεταστράφηκε στο χριστιανισμό και έγινε μαθητής του Ιουστίνου, αργότερα όμως έγινε μέλος μιας γνωστικής αίρεσης. Το έργο του Λόγος προς Έλληνας, είναι μια εχθρική επίθεση κατά του ελληνικού πολιτισμού. Το έργο Διατεσσάρων, έχει σωθεί μόνο σε αποσπάσματα, το 830 όμως μεταφράστηκε στον πεζό λόγο της αρχαίας Γερμανικής και έτσι το αποκαλούμενο έργο Παλαιογερμανικός Τατιανός, είναι ένα από τα μεγάλα πρώιμα έργα της γερμανικής φιλολογίας.

162) Τιμοκλής (4^{ος} αιώνας π.χ.)

Αθηναίος κωμικός ποιητής. Από το έργο του έχουν σωθεί μόνο μερικά αποσπάσματα και 27 τίτλοι. Συνήθιζε να παρωδεί τραγικές υποθέσεις και να σατιρίζει πολιτικούς, ρήτορες και ποιητές της εποχής του. Διέγραφε παραστατικά τους χαρακτήρες με ελεύθερο και κριτικό πνεύμα. Είχε δη-

μιουργήσει ένα σατιρικό ύφος, που χαρακτηριζόταν για την λεπτότητά του.

163) Φιλήμων Κωμικός (360-264 π.χ.)

Έλληνας κωμικός ποιητής. Είναι εκπρόσωπος της Νέας Κωμωδίας και στο έργο του βρίσκονται όλα τα χαρακτηριστικά της. Σώζονται αποσπάσματα από τα έργα του, πολλά από τα οποία αποτέλεσαν πρότυπα για τις κωμωδίες του Πλάτου.

164) Φιλόπονος Ιωάννης ή Γραμματικός (τέλη 5^{ου} αι. μ.Χ.)

Ονομάστηκε φιλόπονος είτε λόγω της εργατικότητάς του είτε επειδή ανήκε στην χριστιανική αδελφότητα των Φιλοπόνων της Αλεξάνδρειας. Υπήρξε μαθητής του Αμμωνίου Ερμείου στην Αλεξάνδρεια και διάδοχός του, χριστιανός εξ υπαρχής. Ανήκε στα σπουδαιότερα πνεύματα της όψιμης Αρχαιότητας, άσκησε μεγάλη επίδραση στις φυσικές επιστήμες του Μεσαίωνα και των Νεωτέρων Χρόνων. Έγραψε φιλοσοφικά σχόλια σε πολλά έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, όπου προσπαθεί να συγκεράσει την φιλοσοφία με την εκκλησιαστική διδασκαλία. Επίσης έχει γράψει τα έργα: *Κατά Πρόκλου περί αϊδιότητος κόσμου*, *Των εις την Μωϋσέως κοσμογονίαν εξηγητικών λόγων*, *Διαιτητής ή περί ενώσεως*, *Περί αγαλμάτων*, *Περί αναστάσεως*, *Περί σφυγμών*, *Περί πυρετών*, *Περί διαφόρων τονούμενων και διάφορα σημαινόντων*, *Περί της του αστρολάβου χρήσεως* κ.α.

165) Φίλων Ιουδαίος (13 π.χ. –54 μ.Χ.)

Σημαντικότερος Ιουδαίος φιλόσοφος, σύγχρονος του Χριστού, πρόδρομος και ιδρυτής της μεσαιωνικής φιλοσοφίας. Προσπάθησε να ενώσει λογικά την ιουδαϊκή φιλολογία και την ελληνική φιλοσοφία. Το έργο του αποτελείται από τρεις κύκλους: α) Μελέτες για την *Πεντάτευχο* β) φιλοσοφικά και θρησκευτικά μελετήματα και γ) υπέρ των Εβραίων και εναντίων των ρωμαϊκών εγκλημάτων. Κυριότερα έργα του τα *Περί δουλείας του άφρονος*, *Περί του πάντα σπουδαίον είναι ελεύθερον*, *Περί προνοίας*.

166) Φοίνικες Θεολόγοι²²

167) Φώτιος Κωνσταντινουπόλεως (810-891 μ.Χ.)

Υπήρξε ένας από τους πιο σπουδαίους Βυζαντινούς θεολόγους, ταυτόχρονα και ένας εξαιρετος εκπρόσωπος του βυζαντινού ανθρωπισμού. Απέκτησε πραγματικά τεράστια μόρφωση, στη συνέχεια δίδαξε ο ίδιος λογική, διαλεκτική, φιλοσοφία, μαθηματικά και θεολογία. Επί των ημερών του έγινε το σχίσμα με την Δυτική Εκκλησία. Άφησε σημαντικό θεολογι-

²² Δεν βρέθηκαν πληροφορίες για τη δράση τους.

κό και φιλολογικό έργο. Το κύριο θεολογικό έργο του είναι η κατά των Λατίνων στρεφόμενη *Μυσταγωγία*, επίσης τα: *Συναγωγαί και αποδείξεις ακριβείς περί επισκόπων και μητροπολιτών*, *Αμφιλοχία*, σχόλια στην Κλίμακα του Ιωάννη του Σιναΐτη, *Πανηγυρικών*, πολυάριθμες επιστολές ερμηνείες και σχόλια πάνω στον Αριστοτέλη και φυσικά η γνωστή *Βιβλιοθήκη ή Μυριόβιβλος* και το *Λέξεων Συναγωγή*, καρποί της προηγούμενης δραστηριότητάς του.

168) Χαλκίδιος (γύρω στο 350 μ.Χ.)

Ένας Λατίνος νεοπλατωνικός φιλόσοφος, αξιομνημόνευτος σαν υπομνηματιστής του πλατωνικού *Τίμαιου*.

169) Χοιροβοσκός Γεώργιος (1^ο τέτρ. του 9^{ου} μ.Χ.)

Διετέλεσε διάκονος, χαρτοφύλακας, οικουμενικός διδάσκαλος και γραμματικός στην Κωνσταντινούπολη. Πολυάριθμα τα έργα του, από τα οποία τα περισσότερα σώθηκαν ως σημειώσεις παραδόσεων. Μεταξύ άλλων οι πραγματείες *Περί προσωδίας*, *Εξήγησις εις το του Ηφαιστίωνος εγχειρίδιον*, σχόλια στους *Κανόνες περί κλίσεως ονομάτων και ρημάτων* του Θεοδοσίου, *De Figuris roeticis* (*Περί τρόπων ποιητικών*), και το γραμματικό υπόμνημα *Επιμερισμοί*.

170) Χρύσιππος ο Σαλεύς (281-205 π.χ.)

Αρχαίος έλληνας στωικός φιλόσοφος. Τρίτος σχολάρχης της Στοάς, που θεωρείται ο μεγαλύτερος θεωρητικός της. Με την διαλεκτική οξύνειά του, αιτιολόγησε με λογικές αποδείξεις τη στωική διδασκαλία του Ζήνωνα και δίνοντάς της έτσι για πρώτη φορά ένα στέρεο θεμέλιο. Έγραψε περίπου 750 συγγράμματα, από τα οποία μας έχουν διασωθεί πολλά αποσπάσματα, που μας δίνουν μια σχετικά πλήρη εικόνα.

171) Ψελλός Μιχαήλ (1018-1090 μ.Χ.)

Βυζαντινός συγγραφέας, φιλόσοφος, επιστήμονας-εγκυκλοπαιδιστής και κρατικός παράγοντας. Από τις μεγαλύτερες πνευματικές μορφές του Βυζαντίου. Σαν πολιτικός έφτασε μέχρι το αξίωμα του πρωθυπουργού. Έλαβε επίσης τον τίτλο «ύπατος των φιλοσόφων» και έδρασε ως λαμπρός καθηγητής για την αναβίωση της πλατωνικής φιλοσοφίας και του Νεοπλατωνισμού, κάτι που τον έφερε σε αντίθεση με τους κυρίαρχους εκκλησιαστικούς κύκλους. Η εξαιρετική ευρυμάθειά του αντικατοπτρίζεται και στα έργα του τα οποία ασχολούνται με την θεολογία, φιλοσοφία, φυσικές επιστήμες, ιατρική, φιλολογία, γραμματική, ρητορική, μουσική, νομικά κ.τ.λ. Σημαντικότερα έργα του είναι: *Σύναψις των νόμων*, *Χρονογραφία*, *Διδασκαλία Παντοδαπή* και πάρα πολλά άλλα. Υπήρξε από τους

σημαντικότερους συντελεστές της αναγέννησης των γραμμάτων στα χρόνια των Κομνηνών.

172) Ωριγένης (185-253μ.Χ.)

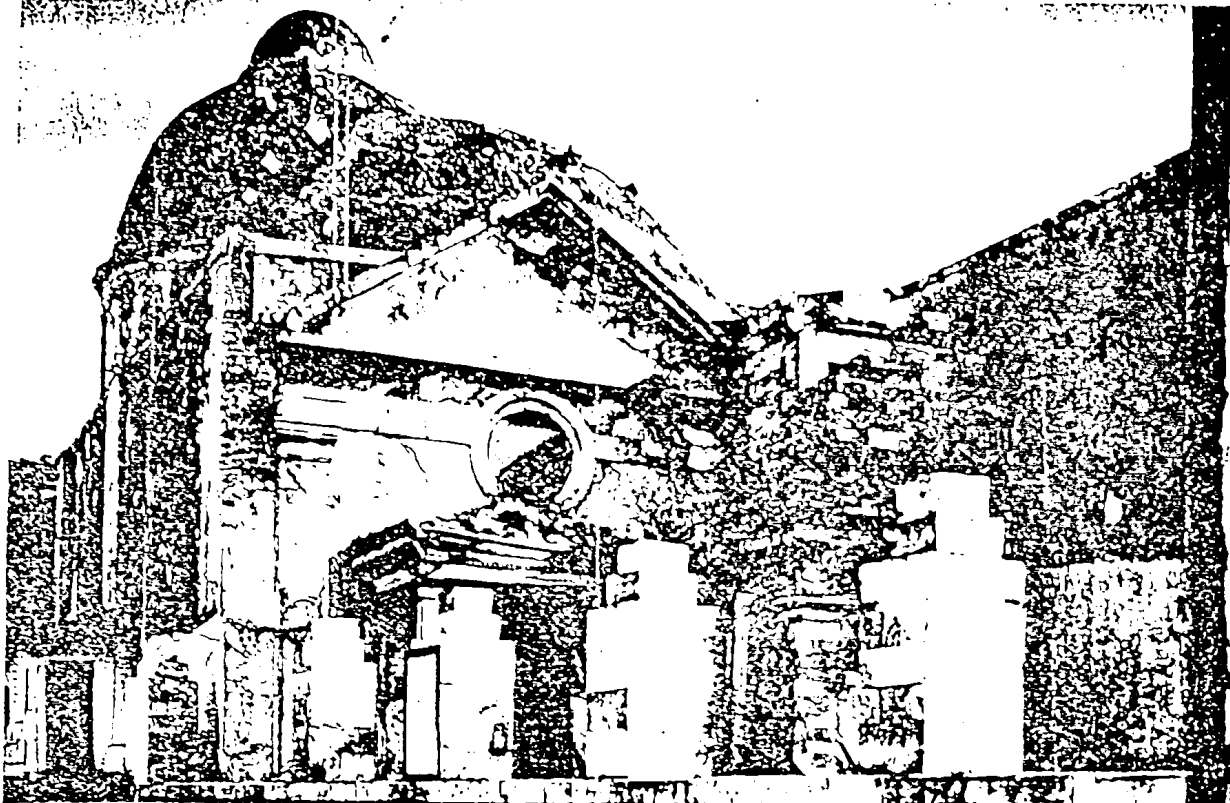
Χριστιανός θεολόγος, φιλόσοφος και επιστήμονας, από την Αλεξάνδρεια. Εκπρόσωπος της πρώιμης Πατερικής φιλολογίας, θεωρείται ο μεγαλύτερος λόγιος Έλληνας εκκλησιαστικός πατέρας. Υπήρξε μαθητής του Κλημέντα και καθηγητής στην Κατηχητική Σχολή της Αλεξάνδρειας, την διδασκαλία της οποίας και αναδιοργάνωσε. Έγραψε πολλά έργα, ελάχιστα όμως σώθηκαν και μάλιστα σε λατινική μετάφραση. Σπουδαιότερα έργα του είναι: η έκδοση της Παλαιάς Διαθήκης σε έξι παράλληλες στήλες «Εξαπλά», το έργο «Κατά Κέλσου», το σύγγραμμα «Περί αρχών» κ.α.

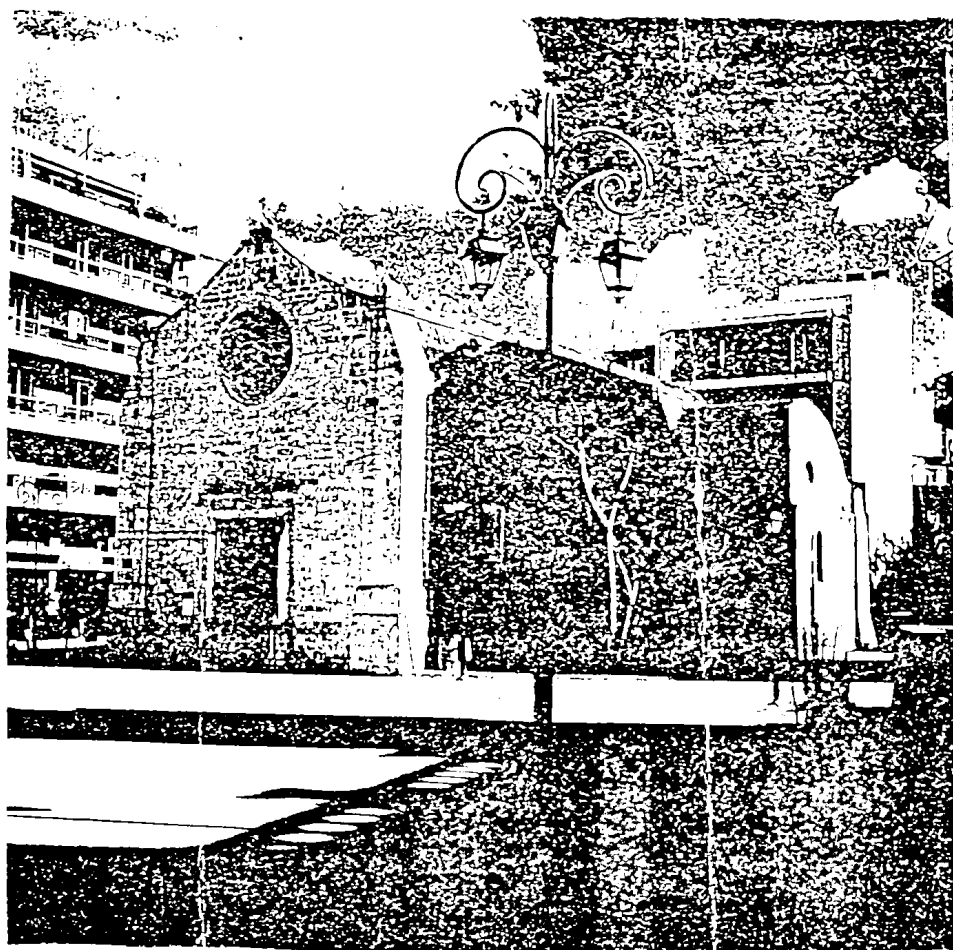

Προσωπογραφία του Γερασίμου Βλάχου, μητροπολίτου Φιλαδελφείας (1685), (Συλλογή Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας).

Το μεγάλο μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης των Σιναϊτών στο Χάντακα,
Φωτογραφία του 1900.

Η μορφή του μοναστηριού σήμερα, που λειτουργεί ως εκκλησιαστικό
μουσείο.

Η προμετωπίδα του έργου του Γερασίμου Βλάχου *Αρμονία Οριστική των όντων*, Βενετία 1661.

Βιογραφικό

Γεννήθηκα στις 11/10/1975 στις Σέρρες, και μεγάλωσα στη Θεσσαλονίκη. Το 1993 μέσω των Πανελλαδικών εξετάσεων, πέτυχα την εισαγωγή μου στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Θεσσαλονίκης, όπου και παρακολούθησα τα μαθήματα για ένα χρόνο και μετά τη συμμετοχή στις Πανελλαδικές εξετάσεις για δεύτερη φορά το 1994, έγινα δεκτή στο Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, απ' όπου αποφοίτησα το 1998 έχοντας επιλέξει την παιδαγωγική κατεύθυνση και με βαθμό πτυχίου (7,45).

Το Σεπτέμβριο του 1998, μετά από εξετάσεις που διενήργησε ο Τομέας Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, έγινα δεκτή στο Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα, "Ελληνική Φιλοσοφία – Φιλοσοφία των Επιστημών", στα πλαίσια του οποίου ανέλαβα να εκπονήσω την παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή με τίτλο "Ο Γεράσιμος Βλάχος και το έργο του Αρμονία Οριστική των Όντων".

Την περίοδο 1997-2000, εργάστηκα στο πρόγραμμα για την "Εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων" του τομέα Παιδαγωγικής του τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με υπεύθυνο τον καθηγητή Α. Γκότοβο.

Σήμερα εργάζομαι σε φροντιστήριο Μέσης Εκπαίδευσης στην Θεσσαλονίκη και παράλληλα παραδίδω ιδιαίτερα μαθήματα.

Βαΐα Φ. Τοκμάκη

